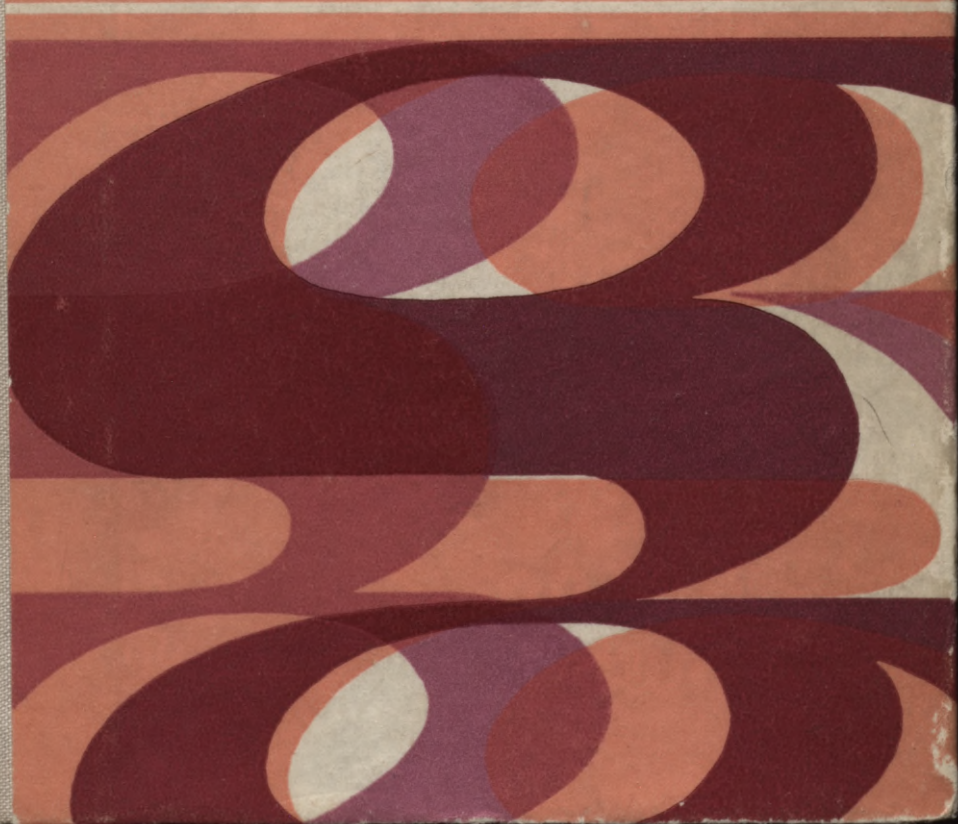
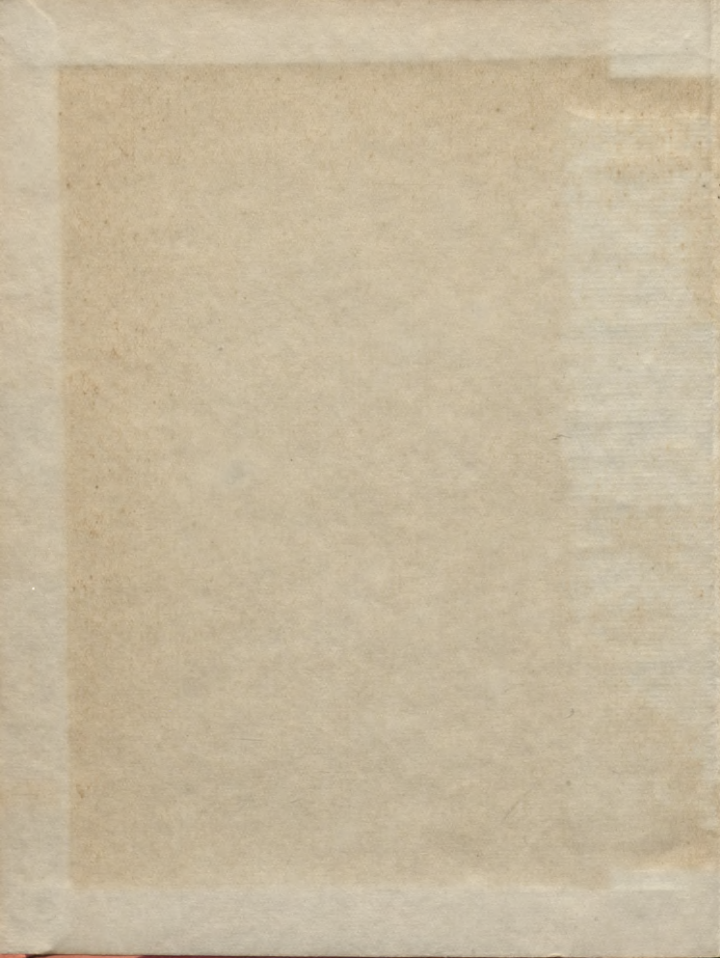
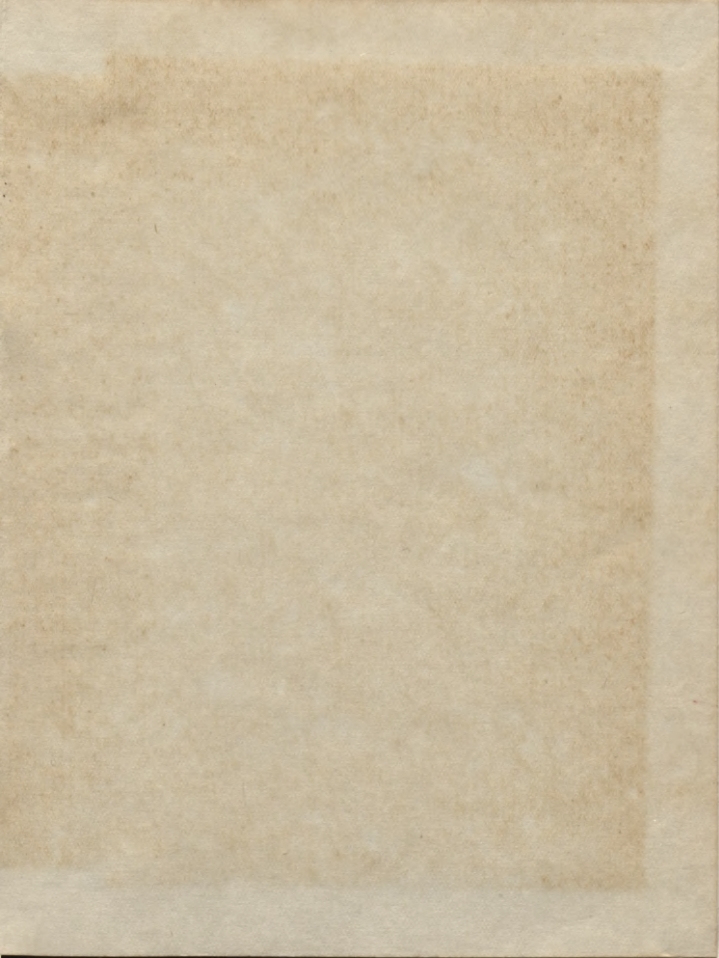

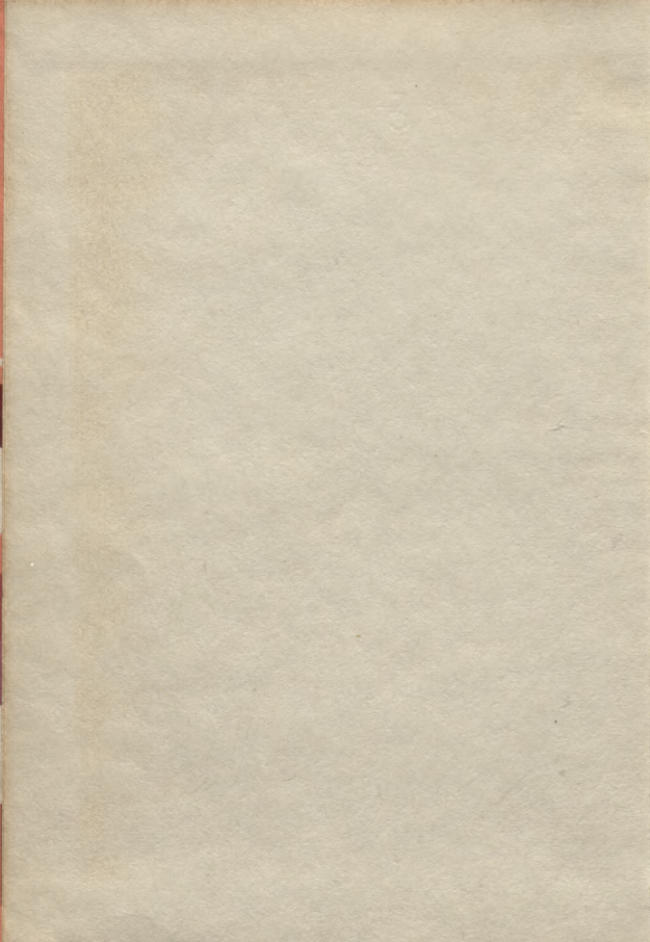
Varavīksne 1975

L75-2
24

VARAVIKSNE
1975

Varaviksne 1975

Varaviksne 1975

REVISED

1911

L $\frac{75-2}{124}$

dupl. L
8

~~9/81 305 A J 20~~
~~0802071820~~

Varavīksne 1975

Literārais mantojums

Izdevniecība «Liesma» Rīga 1975

8L
Va 649

Vīra Lāča Latv. PSR
VALSTS BIBLIOTĒKA

~~75-64-338~~ 18 lp.
0305071826

Vārsvārds
1975

literārais mākslinieciskais

Sakārtojis Ilgonis Bērsons
Māksliniece Rasma Zaķe

© «Liesma», 1975

V $\frac{70202-553}{M 801(11)-75}$ 263-75

Latvian State Library and Archives

DEVĪTĀ «VARAVIKSNE»

- atskatos stāsta par 1945. gada — Uzvaras gada — literāro dzīvi; par Linardu Laicenu un Leonu Paegli (1925. g.); par Kasparu Biezbārdi, Ausekli, Ati Kronvaldu (1875. g.);
- atceras simtpiecdesmitgadnieku Krišjāni Valdemāru, simtgadniekus Vili Dermani un Līvu Jurku, Ati Kronvaldu, no kura nāves pāiet simt gadu;
- iztirzā Jāņa Poruka uzskatus par mākslu un attieksmi pret mūziku;
- piemin 1974. gadā mirušos rakstniekus: Mirdzu Ķempi (12. IV), Kārli Egli (25. VI) un Jānu Priedi (11. VIII).

1871
1872

1871-81
0305071826

DEVITA VARAVINSKI

— 1871-81
— 1872-81
— 1873-81
— 1874-81
— 1875-81
— 1876-81
— 1877-81
— 1878-81
— 1879-81
— 1880-81
— 1881-81
— 1882-81
— 1883-81
— 1884-81
— 1885-81
— 1886-81
— 1887-81
— 1888-81
— 1889-81
— 1890-81
— 1891-81
— 1892-81
— 1893-81
— 1894-81
— 1895-81
— 1896-81
— 1897-81
— 1898-81
— 1899-81
— 1900-81

PIRMS 100 GADIEM

Saulcerīte Viese

1875. GADS

Šķīroties no 1875. gada, «Baltijas Vēstnesis» savā «Atskatā» raksta: «Mūsu Baltijai izgājušais gads nav bijis viegls gads. Caur ilgu sausumu vasaras sēja izdevās pa lielākai daļai ļoti vāji. Bet ļaužu iekopta saimniecība un rūpība ir spējuši šo grūtību pārvarēt. Lauksaimniecībai un industrijai par pamudināšanu tika izriekotas dažādu lietu un mājas-lopu izstādes. Labklāšanos labi veicina arī dzelzceļš, kas pa mūsu tēviju uz visām pusēm vienmēr vairāk izplatās. Un laikam vairs ne ilgi nāksies gaidīt arī uz nepieciešami vajadzīgo Vidzemes dzelzceļu. (...) Draudzes un pagasti nepietiek ar to, ka no skolām meklē krietnākus skolotājus, bet jau sāk viņām pielikt pat augstākas klases priekš plašākām mācībām. Tā tad nākas, ka latvieši arī uz garīga lauka zaļo, kaut gan vēl lēni, bet vienmēr tālāk uz priekšu. Ne no maza svāra priekš ļaužu attīstīšanās arī tā būšana, ka pie bijušiem trim latviešu laikrakstiem šī gadā radās klāt trīs jauni.» (1875, № 53.)

Patiešām, ir realizējusies daļa no Kronvalda Ata 1870. gadā rakstītās programmas, ka latviešiem nepieciešamas vismaz desmit lielas avīzes, kas aptvertu visu saimniecisko, politisko, kultūras, skolu un ģimenes dzīvi. 1875. gada pavasarī latviešu lasītāji saņem Kaspara Biezbārža un grāmatizdevēja K. Stālberga kopīgi izdoto ilustrēto nedēļas laikrakstu «Pasaule un Daba» un Māteru Jura «Baltijas Zemkopi». Tiem pievienojas Riharda Tomsona «Darbs» — «zemkopības, tirgošanās un industrijas laikraksts ar bildēm».

Saturiski visplašākā programma ir K. Biezbārža

izdevumam. Te daudz rakstu par dabas zinātņu, filozofijas, literatūras, valodniecības, tautas izglītības jautājumiem, pa lielākai daļai paša Biezbārža sacerēti, — «Slinkons un Nerimša», «Kapitāls un darbs», «Materiālisms un spirituālisms», «Pašība un īpašība», «Pastāvība un spēcība», «Smagums», «Cik liela ir lietu dalāmība», «Ūdens un organismi», «Matērija un spēks», «Latviešu vajadzības», «Kāds vārds par latviešu valodu un skolām». Kaut arī vairākos filozofiskos rakstos pavīd ideālisma tendences, kopumā laikraksts sniedz plašākam lasītāju pulkam ļoti daudz ziņu par dabas daudzveidību, par reālās, materiālās pasaules eksistences likumiem un to izpausmes formām, par zinātnes sasniegumiem un tehnikas attīstības iespējām. Pat «Pasaules un Dabas» humors pakļauts šim attīstības redzējumam, piemēram, «dzejas sapņi» — «Latviešu attīstīšanas stāvoklis divdesmit pirmā gadu simtenī». 2001. gadā visi latvieši runā franciski, krieviski, grieķiski. Zemnieka meita Vilhelmīne «dzīvo un nopulējas tikai ar mīļu literatūru, lasa slavenus rakstniekus un, kad lasīt beidz, tad atkal raksta stāstus, bēdīgas skatu spēles, filozofiskus rakstienus, brīžiem arī sausas un slapjas dziesmas». Visu dara mašīnas — «lopus kauj, maizi cep, visiem pagasta vīriešiem uz reizi bārdu nodzen un muguru nomazgā. Mums ir garaiņu mašīnas, kas visus kancelejas darbus pastrādā, un rēķinu mašīnas, kas visus bankas rēķinus izdara; jau daudzina no likumu fabriķiem, no dziesmu un recenziju fabriķiem, kas caur ūdeni, vēju un garaiņiem dzīti taps, caur ko liels pulks nederīgu skrīveru pieciešams.» (1875, № 19.)

Daži raksti «Pasaulē un Dabā» veltīti cittautu literatūras popularizēšanai. Laikraksta 26. numurā, piemēram, ievietots K. Biezbārža raksts «Lords Bairons» un pirmajā lappusē dots liels angļu dzejnieka attēls. Kā jaunlatviskajai publicistikai ļoti zīmīgs materiāls 2. numurā parādās Friča Brīvzemnieka dzejolis «Bruņenieks un strādnieks. Pēc kādas krievu dzejas». Brīvzemnieks savam darbam

izmantojīs biļinās tēloto epizodi par krievu spēkavīra Iļjas Muromieša un Mikulas Seljaņinoviča satikšanos, tikai savā pārstrādājumā nepārprotami pietuvinājis viena varoņa tēlu dikdienīgajam vācu kungam (no īstajiem vārdiem Brīvzemnieks vispār atsacījies), bet otrajā uzsvēris darba cilvēka pārkumu, tā patieso spēku, kas nedīžodamies un arī nesabrukdamis veic vienīgo pasaulē derīgo darbu. Taču bruņinieks velti izpūlējies kaut pakustināt strādnieka nesto darba kuli, un dzejolis noslēdzas ar skarbu vispārinājumu:

Un zini, kas kulē šī glabājas,
Ko pacelt tev nebija spēka?
Še iekšā ir zemes grūtības,
Tās mūsēju, kājām tik nesamas, —
Bet visus mūs zemes nes ēka.

Kas attiecas uz «Baltijas Zemkopi», tad šis laikraksts visas savas pastāvēšanas laikā (1875—1881) uzsver, ka «zemkopība ir tas pamats, virs kura cilvēku dzīve dibinājas». Ar savu darbību tas aizstāv galvenokārt turīgās zemniecības intereses. Taču jau pirmajos ziņojumos par avīzi Māteru Juris norāda, ka laikraksts neapmierināsies tikai ar zemes lietām un «laicīgu mantas vairošanu vien», bet «sniegs arī garīgu barību», daudz rakstīs par skolām utt., tāpēc jau pašā sākumā iegūst sava vecākā un spēcīgākā konkurenta — «Baltijas Vēstneša» nelabvēlību. Laikrakstu savstarpējās attiecības un līdz ar to progresīvās un reakcionārās tendences pašos izdevumos veidojas ļoti sarežģītā procesā — asas konkurences cīņās, personīgas izrēķināšanās apstākļos. Līdz 1876. gadam, kamēr pastāv «Pasaule un Daba», gan «Baltijas Zemkopis», gan «Baltijas Vēstnesis» karo ar K. Biezbārža izdevumu. Vēlāk Māteru Juris iegūst lielu popularitāti tautā tieši ar dažādu veikalniecisku un reakcionāru tendenču apkarošanu «Baltijas Vēstnesī». Daudz ironijas un dedzīguma ir arī «Baltijas Zemkopja» uzbrukumos «Latviešu Avīzēm». Dzēlīgs vācu mācītāju un muižnieku politikas apkarojums

skan 1875. gada 35. numurā publicētajā rakstā «Jaunlatvieši». Autors asi vēršas pret mācītāju jaukšanos tautas kultūras dzīvē, pret ceļšanos visu garīgo gudrību pasniegt tikai sprediķu grāmatas un bībeles ietvaros.

«Evaņģēliskās grāmatas» der priekš ticības mācības un Dieva lūgšanas, bet tautas vispārīgai apgaismošanai jeb attīstīšanai der mācīdamas zinātniskas grāmatas un raksti. Tādēļ mēs neesam tās domās, ka Dieva vārdiem jeb svētiem stāstiem tur būs vieta, kur valodas mācība, ģeogrāfija, matemātika, dabas mācība u. t. j. pr. pieder (...). Tik svētiem rakstiem, kā arī laicīgiem rakstiem ir katram sava vieta, un, kad ar evaņģēliskiem jeb sv. rakstiem pilda tautas bibliotēkas, tad, vienkārt, tām tikai maz lasītāju rastos (jo lūgšanas grāmatas katram jau ir mājās) un, otrkārt, ar tām nepanāktu to mērķi, kas katrai tautai ir, proti, vispārīgu attīstīšanos, kas tikai caur mācīšanos, ne caur Dieva lūgšanu vien panākama.»

Taču, no otras puses, Māteru Juris arī meklē kontaktus ar Baltijas lielgruntniekiem — vācu baroniem, mācītājiem «un citiem mācītiem vīriem», lai nostiprinātu topošās lauku buržuāzijas ekonomisko pamatu. Ka «zemkopja labklāšana» Māteru Jurim pirmajā vietā, spilgti liecina «Baltijas Zemkopja» literārā daļa. Pirmajā gadā to galvenokārt veido Lapas Mārtiņa stāsti lauksaimniecības agitācijas garā. Viņa varoņi — krietni, godīgi zemkopji un dārznieki, kas ar centību un priekšzīmīgām agronomijas zināšanām tiek gan pie savas saimniecības, gan iecerētās. («Krietns dēls», «Tikuma un netikuma alga».)

Šiem sacerējumiem pievienojas «Baltijas Zemkopja» 17. numurā ievietotā dzeja, piemēram, E. J. Šēnberga «Zemkopja pļaušanas tautas dziesma»:

Tec, Jānīti, klētes priekšā,
Nem izkapti kapināt;
Kad saulīte gabaliņu,
Stāsim druvā rudzus pļaut!

(...) Kūls pie kūļa rindā stājas
Tā, ka druvā rīb un čakst,
Saiminieks uz darbu skatās,
Redz, ka spailes krīt, ka šļakst.

1875. gadā Pēterburgā, kur cenzūras ierobežojumi Baltijas jautājumos nav tik stingri, iznāk pirmais latviešu satīriskais almanahs — «Jauni Dunduri». Par autoru uzdodas barons fon Kamp ā Ausim, taču aiz pseidonīma slēpjas grupa latviešu inteligento jauniešu, kuri, vai nu darbu meklēdami, vai izglītību turpinādami, sapulcējušies Pēterburgā, — Kažoku Dāvis, Jurjānu Andrejs, Pēteris Gūtmanis, Baumaņu Kārlis, Auseklis. Pēdējā vārdiem runājot, «lielā galvas pilsētā pie dažādiem zinātņu un mākslas avotiem esot citi labumi dzimtenes trūkuma vietā, bet par visām lietām brīvība dzīves un tautības uzskatos». (Kaudzītes Matīss, «Atmiņas no tautiskā laikmeta», I.) Šo brīvību jaunie literāti arī patiešām cenšas izmantot, lai lasītājiem dzimtenē uzmundrinātu cīņas garu un kritizētu veselu rindu nebūšanu sabiedriskajā dzīvē. «Jauniem Dunduriem» pēc gada seko «Dunduru Pēcnākami», «Dunduru Padēli» (1877) un «Dundurs Pats» (1878).

Pirmais «Dunduru» almanahs sākas ar Ausekļa spara pilno dzejoli «Lai top!» un priekšvārdu, kurā zīmīgi norādīts, ka «priekš Grožu Jāņiem un Iemauktu Fričiem nav šī grāmatiņa rakstīta». Almanahs turpina un ceļ jaunā spriegumā «Pēterburgas Avīžu» satīras tradīcijas. «Dunduri» solās un pilda solījumu sūkt «izlutinātās asinīņas», sļicināt melnās blusas, kas Daugavā pret straumi iepeldējušas, purināt Baltijas bizmaņa bizi. Brenča un Žvinguļa dialogi mijas ar dzejoļiem, anekdotēm, pilsētnieku un laucinieku sarunām, parodijām, un daudziem darbiem ir izteikti politisks raksturs, piemēram, «Pirmām vispārīgām ziņām par Lejputriju», kas ir viens no asākajiem sacerējumiem almanahā.

«Lejputrija pieder pie tās lielās valstes Bizmanija. Šī

gubernija atrodas pret (tumsības) ziemeļi, kur, kā zināms, maz saule spīd. Šinī zemē dzīvo kalpi un kungi. Iedzīvotāji runā divas valodas — kungu un kalpu. Arvienu tiek landtāgi noturēti, kuros lielkungi laipnīgi, nekādus pūliņus netaupīdami, spriež un daudz laba izgudro. Arī draudzū konventēs viņi atņem zemniekiem visus pūliņus, priekš viņiem sprieždami. Avīzes iznāk divās valodās — kungu un kalpu. Pēdējā iznāk viena. Šī avīze dzied varen jaukas meldijas mīļiem lielkungiem, kā jau tas pieklājas. Aizstāv ar briesmīgi jezuitus. Pēdīgi vēl jāpiemin šīs zemes produkti. No kustoņiem ir vērā liekami ēzeļi, vilki — avju kažokos, pūces, kas bēg no dienas gaismas, melnas vārnas ar iebaltu kaklu un dēles, kas izziž mīļīgi cilvēkam pēdējās asinis un smadzenes. Bez tam esmu vēl šeitā ievērojis ērmīgus pērtiķus, kuri stāv starp cilvēku un īstiem pērtiķiem un vidutāji ir starp pirmiem un pēdējiem, kā Darvins to māca. Mūsu valodā sauç viņus par puskoka lēcējiem...

Izdevuma sastādītāji vērsas ne tikai pret vācu muižniecību, bet arī pret jauno latviešu buržuāziju un tās viltus tautiskumu. «Studentu dziesma pie Mētraines» ir savlaicīgs atgādinājums latviešu inteliģencei — «uzklausies, ko tautas dzied», «nedanco pēc apiņa», «nepaliec par vāgari» un «nebāzies tu karietē».

Galvenie «Jaunu Dunduru» rakstu autori ir Auseklis un Pēteris Gūtmanis. Vairākus darbus gan pirmajā, gan vēlākajos almanahos viņi rakstījuši pat kopīgi, piemēram, «Brencis un Žvingulis (gar linu tīrumu staigādami)», «Cienījami Stender kungi» u. c.

Pēterburgas laikā Auseklis rodas ne viena vien spoža iecere gan humora un satīras, gan pedagoģijas, gan daļlīteratūras plāksnē. Tomēr ar realizāciju nav tik vienkārši. 1875. gadā Auseklis sastāda dzejoļu krājumu «Ozolu vaiņaki» — epitāfijas tiem latviešu un cittautu kultūras darbiniekiem, kuri darbojušies latviešu labā, — Garlībam Merķelim, Jurim Alunānam, Andrejam Spāgim,

Vecajam Stenderam u. c. Nākamajā gadā sakārtota «Dzeju otrā grāmata». Taču neiznāk ne viens, ne otrs darbs — acīmredzot tāpēc, ka nav varējis atrast izdevēju, Auseklis domā abas grāmatas izdot pats, bet pasākumam trūkst vajadzīgo līdzekļu, un pirmo reizi tās parādās iespiestas tikai 1888. gadā Ausekļa «Rakstu» I sējumā.

Tā rezultātā daiļliteratūrā gads ir gaužām tukšs, ja par literatūru nesauc Lapas Mārtiņa stāstus, Mačernieka dzejoļus un virkni grāmatīņu par katķisma tēmām. Periodikā iespiesti daži Andreja Pumpura dzejoļi, Kaudzītes Matīsa «Brūkļenājs» un «Rindā dzērvēs», kā arī dažas epitāfijas no Ausekļa «Ozolu vaiņakiem». No literatūras kritikai veltītajiem apcerējumiem jāatzīmē Kaudzītes Matīsa apcerējums «Jura Neikena stāsti». («Baltijas Vēstnesis», № 19.) Tas ir pirmais tik iejutīgs un no kritiķa reālista pozīcijām rakstīts apcerējums par kādu latviešu rakstnieku mūsu literatūras vēsturē. Kaudzītes Matīss uzsver Neikena daiļradē to līniju, kas viņam pašam kā nākamajam «Mērnieku laiku» autoram šķiet pati svarīgākā — tuvību tautas dzīvei.

«Pārpārēm lasīdams Jura Neikena pazemīgos, negreznos un pamazos stāstus un atrazdams viņus arvien augstākus, greznākus un lielākus, nespēju ilgāk klusu ciest par viņiem,» savu kritiku sāk Kaudzītes Matīss. Pārskatot 70. gadu sākuma prozas devumu, vēl arvien nomācošā vairākumā literatūrā redzami vai nu lokalizēti mīlestības nelaimju tēlojumi un briesmīgu nelietību aprakstījumi, vai arī šādā tādā sižetā iepītas pamācības praktiskai dzīvei. Kaudzītes Matīšā sen izaugusi prasība pēc cita veida literatūras, pēc cita veida stāstu varoņiem, un Neikena darbos šie jaunie iedīgļi ir manāmi.

«Tāļu, varen tāļu stāv Neikens no citiem mūsu, īpaši pēdējo gadu stāstniekiem. (...) Neikens negaida vis, līdz kādai Vilhelmīnei vai Florentīnei lūzīs sirds vai arī kāds jauns mīlestības varons aiz pārliecīgām sirdssāpēm

dosies uz kaujas lauku, vai arī izpūtīs sev dzīvību, bet viņam, kā redzams, dod vielu ikkatrs tautas sirds pukstējiens. Viņš, protams, tiši tādus vecu vecos stāstu vielus laiž garām, kurus atkal citi stāstnieki gūsta un šķiet viņus esam retus un augstus. Kad salīdzina tādus mīlestības viela stāstus ar Neikena stāstiem, tad pirmie ir tik krāsotas stikla acis, bet otrie ir dzīvošas, redzošas acis, — pirmie ir tik vien kaili stāsti, bet otros atspoguļojas tauta, pirmos lasītājs redz citus cilvēkus, bet otros ierauga pats sevi.»

Kaudzītes Matīss uzsver vēl kādu vērtību Neikena stāstos — prasmi rīkoties ar valodu. «Viņa ievērošanas spēks ir tikpat liels kā viņa tautisko teicienu bagātība. (...) Neikenam nevajaga nedz no nemākuļiem nodeldētu vecu izteicienu, nedz sen apnikušu stāstu formu.»

1875. gadā iznāk vēl kāds darbs, kam ir sava nozīme kā atskatam par aizgājušā laika literatūru: «Mājas Viesa» ilggadēja redaktora un rakstnieka piemiņai veltīts krājums «Ans Leitana dzīve, darbs un miršana». Šīs grāmatas vērtīgākā daļa ir paša Anša Leitāna rakstītā autobiogrāfija, kurā autors apseko savu dzīvi no agrinām bērna gaitām līdz brīdim, kad sākas nopietna pievēršanās literatūrai. Kā aizgājušo laiku dokuments autobiogrāfija spēcīgi atklāj, ar kādām ciešanām, gan fiziskām, gan morālām, ar kādu apbrīnojamu neatlaidību cauri apkārtējās vides garīgās tumsības slāņiem lauzušies pirmie prāti, kuri veidoja latviešu rakstītās literatūras sākumus. Vecāku nesapratīgā stingrība audzināšanā un kaktu dakteru zāles Ansi Leitānu jau zēna gados padara par invalīdu. Vienīgā garīgā barība — reliģiskā literatūra, un pat to nav iespējams iegādāties. Zīmīgas ir Anša Leitāna atmiņas par to, kā virzījies viņa iepazīšanās ar grāmatām:

«Lasāmās grāmatas toreiz bij tik ābece un katķise — citas nebija pazīstamas. Kad tēvs reiz nopirka evaņģēli-

jumu grāmatu, tad man prieks bij liels, ka ko jaunu dabūju lasīt, un, kad vēl caur lienēšanu dabūju Stendera bībeles stāstus, — lūk, tā bij grāmata pēc mana prāta, ko nevarēja iz rokām izlaist, un, kad pietrūka, tas ir, kad to atkal aiznesa, tad man bij liels trūkums.

(..) kad vēl jauno testamenti un pēc tam pašu bībeli dabūju lasīt, tad biju liels vīrs zināšanās. (...) mans labajs pazīstamais un draugs Jan Dzilne ar laiku man atnesa divas daļas no Stobes gada grāmatām, kas man jau daudz palīdzēja pasaules būšanu pazīt, un, kad tas pats man vēl pasniedza Stendera «Augstas gudrības grāmatu no pasaules un dabas», — lūk, te bij man pavisam cita jauna barība, un ar citādām acīm tagad aplūkoju Dieva pasauli. Kad to stāstīju citiem, tad mani izsmēja vien, ka tādus niekus gribot ticēt, ko tak neviens prātīgs cilvēks neticēšot, jo katrs tak savām acīm varot redzēt, ka saule daudz mazāka par zemi, ka tā rītos uzlec un vakaros noiet u. t. j. pr. Īpaši mana mātes māte to turēja par grēku tā ko vēl runāt, kas tak nemūžam tā neesot, un nevajagot tādus niekus un blēņu grāmatas nemaz lasīt. Bet es jau biju pārgalvīgs diezgan tādas vecāku pamācīšanas vairs neklausīt un nepieņemt.»

1875. gads nes arī kādu smagu zaudējumu tautas kultūras dzīvē — četrdesmit septiņu gadu vecumā mirst Vecpiebalgas draudzes skolas palīgskolotājs, viens no pašiem izcilākajiem sabiedriskajiem un kultūras darbiniekiem 70. gados — Atis Kronvalds, kā teicis J. Jansons-Brauns, cilvēks ar «nesavtīgu entuziasmu un klinšu stipro palāvību uz tautas «attīstības spēkiem»». Nāve nāk pēkšņi — vēl 25. janvārī Dzērbenē Kronvalda Atis piedalījies jaunās biedrības nama zāles atklāšanā un runājis par nākamo skolotāju sapulci, par skolu avīzi, par diskusiju starp Baumaņu Kārli un Cimzes Jāni «Dziesmu rotas» dēļ, vēl 4. februārī vadījis stundu savā draudzes skolas augstākajā klasē, bet nākamajā rītā viņa audzēkņi apjukuši un izbiedēti vēro skolotāja istabas durvis paveram ārstu

Dr. Jurjānu. 5. februārī (pēc jaunā stila 17. februārī) nāves ziņa jau aplido visus Latvijas novadus.

«Ja debesis būtu pār Piebalgu sagāzušās, tad tas Latviju vairāk neiztraucētu kā šī ziņa. Augsts un zems dodas turp pārliecināties, vai tas tiešām tiesa, ko dzird,» — tā Kaudzītes Matīss sāk Kronvaldam veltīto nekrologu.

Tomēr pašam Kronvaldam nāves brīdis nebūt nav tik negaidīts. Patiesībā Kronvalds Piebalgā ir nostrādājis līdz galīgam spēku izsīkumam, piedevām viņu smagi moka vecas slimības. Viņu tur uz kājām tikai ieceru milzīgums, pienākuma sajūta un mīlestība pret savu tautu. Atstājis ienesīgu un nodrošinātu vietu Tērbatā, lai tikai varētu strādāt latviešu skolā un būt kontaktā ar saviem tautiešiem, panācis lūzumu pašā Vecpiebalgas skolas mācību gaitā un skolas disciplinā, ko viņa tiešais priekšnieks — vecais Rātminders visai nolaidis, Kronvalds nepārtraukti atsaucas visiem sabiedriskajiem notikumiem tuvākā un tālākā apkārtnē, organizē un skubina skolotājus jaunām sanāksmēm, plāno rakstāmās grāmatas un piedevām veic milzīgu darbu, lai pašus piebaldzēnus pievērstu grāmatām.

«Jāsaka, ka viņš strādāja tikpat daudz skolā, kā ārpus skolas jeb darb dienās pie skolēniem un brīvlaikos pie uzaugušiem. Viņš atnesa mācīšanās prieku pat tai metā esošiem vīriem un sievietēm, kuri mēdza teikt: «Ko nu mēs, vecie, vairs — lai mācās vien jaunie!» (...) Kādreiz, kad viņu lūdza veselības labad mērenāk strādāt, viņš atbildēja: «Es nomanu cēlienu uz galu ejam, mana saule drīz rietēs — bet padarīts vēl nav gandrīz nekas. Man jāsaraksta vēsture, fizika, botānika, latīņu gramatika priekš latviešiem, ģeometrija un latviešu gramatika, tas viss man jādara, tur neko nepalīdz — agrāk es nedrīkstu mirt.» («Baltijas Vēstnesis», 1875, № 35, 36.)

Bēres Piebalgā izvērsas ne tikai par Piebalgas, bet visas tautas sēru dienu. Nāk arāji, tirgotāji, rokpeļņi, skolotāji,

nāk jaunie un vecie — «tek kopā no Burtnieku ezera līdz
viņpus Daugavas dienvidu kalniem, no Lubānas ezera
zemumiem līdz jūras smiltājiem — kas lai visus pazīst,»
raksta Kaudzītes Matīss par bērnu norisi. («Baltijas Vēst-
nesis», № 10.) Kronvalda Atis paliek kā gaišs paraugs,
cildena personība sarežģītajā un smagajā darba tautas
gaitā uz labāku dzīvi.

EDUARDS ZĪSLAKS

Līvija Labrence

SENA JELGAVAS IZDEVNIECĪBA

Laikā, kad latviešu grāmatu nebija vēl daudz, visvairāk lasīts un sastopams gandrīz katrā lauku sētā bija kalendārs. Tam bija liela nozīme literatūras popularizēšanā.

Pagājušā gadsimta pēdējā ceturksnī ļoti iecienīts bija E. Zīslaka Jelgavā izdotsis «Latviešu kalendārs» ar bildēm, latviešu valodā viens no pirmajiem, kas sniedza literāru un populārzinātnisku rakstu pielikumu. Ar šo izdevumu sākās jauna tradīcija. Veidojās t. s. lielie kalendāri, kurus izdevējs apgādāja glītā sējumā un ar ilustrācijām. Mainījās arī cena. Parastais kalendārs maksāja desmit kapeikas, Zīslaka «Latviešu kalendārs» — divdesmit, vēlāk — trīsdesmit kapeikas. Sākumā šī kalendāra pielikumam bija četrdesmit astoņas lappuses, no 1879. gada — jau astoņdesmit astoņas lappuses. Pretēji citu tā laika izdevēju paredzējumiem, ka latvieši tik lielu un dārgu kalendāru nepirks, E. Zīslaka izdevums tieši šo pielikumu dēļ ātri ieguva lasītājus un veidojās par vienu no labākajiem. Tajā labprāt publicējās literatūras darbinieki ar vārdu.

Eduards Zīslaks, dzimis Jelgavā 1850. gada 29. oktobrī. Mācījies Jelgavas reālskolā. Kā māceklis strādājis Kurzemes guberņas spiestuvē. Poligrāfijas mākslā papildinājis Pēterburgā un no 1872. gada Rietumeiropā — Vīnē, Mīnhenē un Leipcīgā. Šādi apguvis aroda prasmi, E. Zīslaks bija vienīgais tā laika latviešu grāmatu izdevējs ar profesionālu izglītību. 1875. gada 27. janvārī E. Zīslaks saņēma no Kurzemes gubernatora koncesiju savam uzņēmumam un sāka Jelgavā patstāvīgas izdevēja gaitas.

Interesanti atzīmēt, ka no 1880. gada, kad Jelgavā no-

dibinājās Jelgavas Latviešu biedrība, E. Zislaks, pēc tautības vācietis, bija tās biedrs. Kad pie tās nodibinājās Rakstniecības nodaļa, viņš bija tās pirmais vadītājs, gan neilgu laiku. Nenoliedzams bija iespaids, ko uz E. Zislaku atstāja saskare ar latviešu kultūras darbiniekiem. Viņš negāja ierasto un vieglāko ceļu, bet bija cilvēks ar noteiktiem uzskatiem. Laikā, kad vāciskais gars bija valdošais, viņš tam nepieslējās, bet gluži otrādi — atbalstīja vācu aprindām tik nevēlamos jaunlatviešu centienus un tādējādi bija reta parādība toreizējā Jelgavā.

Par E. Zislaka dzīvi un darbību atrodamas samērā skopas ziņas. Jelgava tika nopostīta gan pirmā pasaules kara laikā, gan 1944. gadā, kad gāja bojā milzīgas kultūras vērtības — Jelgavas muzeji, arhīvi, bibliotēkas, kas mums šodien varētu sniegt pilnīgākas ziņas par Jelgavas kultūras dzīvi. Interesantu faktu materiālu sniedz 70. un 80. gadu periodika, it sevišķi no 1888. gada, kad sakarā ar E. Zislaka pāragro nāvi parādījās atsauksmes par viņa darbību. Šīs īsās ziņas tad arī ir galvenais materiāls, kas var sniegt priekšstatu par E. Zislaku kā cilvēku un viņa darbu latviešu grāmatu apgādāšanā. Lūk, viena no atsauksmēm, ko devis Jēkabs Dravnieks — E. Zislaka laika biedrs un viņa tipogrāfijas vēlākais īpašnieks:

«Trīspadsmit gadus viņš nodarbojās savā amatā. Cits viņa vietā būtu varējis dzīvot mierīgi un ērti. Bet Zislaka gars nesās pastāvīgi uz augstām lietām, un, ja vien viņam nebūtu pietrūcis kapitāla, tad viņš patiesi būtu ierīkojis drukātavu, kuru visas pasaules drukātavas varētu ņemt sev par priekšzīmi.»

Jēkabs Dravnieks raksturo arī viņa cilvēciskās īpašības.

«E. Zislaks bija no visiem mīlots un cienīts, veikalā viņu turēja augstā godā. Viņš bija gan stingrs savos prasījumos, bet viņš deva katram taisnību, kam taisnība bija, un palīdzēja katram, cik vien spēja. Satiksmē viņš bija pret visiem vienāds, tiklab pret augstiem, kā pret

Sieslack'a latméeschju

Kalend'rix

nr bildehu

1888

Belgawá,

Sieslack'a
drukutawá oppaháats.

zemiem. Pat ar vienkāršāko zemnieku viņš varēja sarunāties veselu stundu, runāja īpaši par latviešu rakstniecību un mēģināja tā iepazīties ar tautas vēlēšanos.»

No laikrakstiem arī uzzinām par E. Zīslaka nerimtīgo ceņšanos ieviest izdevniecību darbā jaunas metodes, piemēram, izmantot darbā telefonu (!). Mums jāiedomājas pasaule tajā laikā, tās lielā atšķirība no mūsu dienām. Laikā, kad dzīvoja E. Zīslaks, nebija vēl elektrības, nebija radio, nebija mūsdienu augsti attīstītās poligrāfijas tehnikas. Zīslaka ierosinājumus noraidīja kā fantastiskus, bet mums tie stāsta par viņa dedzību pievērsties visam jaunajam. Savā spiestuvē viņš ieviesa tā laika jaunākos tehnikas sasniegumus, un tā skaitījās savā laikā modernākā spiestuve Latvijā. «Latvju Dainu» sagatavošanas periodā, lai nodrošinātu vajadzīgo tipogrāfisko bāzi, sarunas par to iespēšanu sāka tieši ar šo spiestuvi.

E. Zīslaks neierobežoja savu darbību tikai Jelgavā, bet centās to paplašināt. Laikraksta ziņojumā lasām, ka E. Zīslaka apgādībā iznākušās grāmatas «dabūjamas arī Pēterburgā — Cinzerlinga grāmatu bodē pie Ņevski prospekta Nr. 80». Izdevniecība izceļas arī ar izdodamo darbu izvēli un it sevišķi ar grāmatu tipogrāfisko apdari.

Jau pieminētā «Latviešu kalendāra» pirmā gadagājuma pielikumā sastopam vairākus Friča Brīvzemnieka dzejoļus, kas nav vērtējami kā izcili dzejas darbi, bet nozīmīgi pēc satura; latvieši sāk apzināties savu tautību, darba nozīmi mērķu sasniegšanai. Ilgie nebrīvības laiki pagājuši, taisna jāatliec mugura, brīvi jāskan latviešu valodai. Kalendārā iespiesti arī citi F. Brīvzemnieka darbi, viņa tulcotā Krilova fabula «Sisenis un skudra» un apraksti par izciliem latviešu tautības darbiniekiem. Savus darbus kalendārā publicējuši E. Dinsbergs, K. Stālbergs, Juris Māters, Indriķis Alunāns, vēlākos gados — T. Zeiferts.

Kalendāra pielikums sniedza vēsturiskas ziņas par Latviju, praktiski lietderīgus rakstus, iespieda ievērojamu tā laika latviešu kultūras darbinieku ģimenes un viņu

darbības aprakstus (par Jēkabu Skolmeisteru, Jāni Cimzi, Krišjāni Valdemāru, Krišjāni Kalniņu, Augustu Bīlenšteinu u. c.), publicēja dažādu Latvijas ievērojamu vietu skatus, pilsētu plānus un kartes. Īpaši pieminami kārtējie apskati par starptautisko stāvokli — «Apskats pa pasauli». Pielikuma saturs bija domāts latviešu lasītājam, tieši tādēļ tika daudz lasīts un gaidīts. Par to savās atmiņās stāsta ne viens vien latviešu kultūras darbinieks. Populārs kalendārs bija ilgi pēc paša izdevēja nāves, arī vēlāk, kad to izdeva Zīslaka darba turpinātāji — Jēkabs Dravnieks un Juris Landsbergs. Kalendāra popularitātes dēļ nākamie izdevēji ilgu laiku paturēja sākotnējo nosaukumu.

Laikā, kad E. Zīslaks sāka izdevēja darbu, Baltijā jau plašāk bija attīstījies skolu tīkls, pieaugusi prasība pēc skolas grāmatām. 1877. gadā iznāk Kaudzītes Matīsa sastādītā grāmata «Vadons ortogrāfijas mācībā tautas skolām», iegūstot cildinošas atsauksmes. «Baltijas Vēstneša» nodaļā «Mūsu laukskolas» (1879) Kaudzītes Matīss stāsta, ka pēdējā laikā parādījušās burtnīcas ar līnijām. Līdz tam bērni tās paši vilkuši, un neiznācis labi. It sevišķi stāvoklis uzlabojies pēc tam, kad iznākušas E. Zīslaka izdotās «Glītrakstīšanas grāmatas». 1877. gadā E. Zīslaks izdeva J. Sokolova un P. Zēvalda «Sarunas latviešu, krievu un vācu valodā jeb derīgs vadonis katram, kas gribētu ar šīm valodām pilnīgi iepazīties». Interesants te izdevēja priekšvārds:

«Ar katras jaunas valodas prašanu atdarās cilvēkam jauna pasaule. Jo viens vairāk valodu prot, jo mācītāks un attīstītāks viņš ir. Tāpēc nav vēl nemaz mātes valoda jānīcina, jo tikai caur svešu valodu piemācīšanos var viņu īsti un riktīgi mācīties pazīt un cienīt...» Šādas domas izsacīja E. Zīslaks laikā, kad daudzi latvieši kaudējās savas tautības un par izglītības pazīmi uzskatīja sarunu vācu valodā.

Nozīmīga izdoto mācību grāmatu skaitā ir Jēkaba Vin-

klera «Zeme kā zvaigzne pasaules plašumā» (1879), par ko E. Zīslaks saņēma cildinošas atsauksmes arī kā nopietnas zinātniskas literatūras izdevējs.

No daiļliteratūras E. Zīslaks izdeva tā laika latviešu autoru oriģināldarbus (A. Alunāna, J. Lautenbaha, E. Dinsberga), kā arī tulkojumus no vācu un krievu valodas. E. Zīslaka izdevniecībā parādījās pirmo reizi A. Puškina darbi atsevišķā grāmatā — 1876. gadā stāsts «Kundze par zemnieci». No krievu literatūras izdevumiem vēl pieminams N. Pomjalovska «Zemu ļaužu laime» Jurjānu Dāvja tulkojumā ar F. Brīvzemnieka ievadu. Plašu ievēribu guva Gētes «Lapsa Kūmiņš» E. Dinsberga tulkojumā. Tas ir liels gandarījums E. Dinsberga ilgo gadu darbam.

Daudzi E. Zīslaka izdevumi veltīti bērniem un jaunatnei. Tika izveidota bērnu grāmatu sērija — «Grāmatu krājums jaunībai», kurā iznāca deviņas grāmatiņas, — tai laikā ļoti populāro, bet mākslinieciski un idejiski ne pārāk augstu vērtējamo autoru — O. Šupa, K. Šmida, F. Hofmaņa darbu tulkojumi. Ļoti atzinīgi jāvērtē V. Haufa pasaku izdevums, kā arī vēl tagad pazīstamās vācu pasakas «Runcis zābakos», «Pelnu rušķe», «Mazais Īkstīts» ar krāsainām ilustrācijām.

E. Zīslaks sāka veidot arī lugu sēriju «Latviešu teātra oriģināllugu krājums», kurā iznāca trīs lugas. No tām divas — K. Kalniņa «Alga pēc nopeļņas» un «Mednieki» ir lugas, par kurām stāsta Marģeris Zariņš «Optimistiskā dzīves enciklopēdijā», uzsverot, ka tās daudz izrādītas un «kopā ar Ādolfu Alunāna pirmajiem dramatiskajiem sacerējumiem bija vispār pirmās latviešu rakstnieku oriģināllugas». Ārpus šīs sērijas iznākusi vēl tagad populārā Ā. Alunāna luga «Kas tie tādi, kas dziedāja» (1888).

70. gados E. Zīslaks gadā izdeva vidēji desmit grāmatas. 80. gados izdevumu skaits samazinājās, toties parādījās darbi ar jau lielāku nozīmību latviešu grāmatniecībā. 1881./82. gadā iznāca pirmais latviešu ilustrētais žurnāls «Pagalms». Līdz ar to E. Zīslaks, tāpat kā izdodot

«Latviešu kalendāru», gāja jaunus ceļus mūsu grāmatniecībā. Tāpat kā E. Zīslakam bija sekotāji kalendāru izdošanā, tā arī «Pagalms» bija sākums latviešu literāro žurnālu plūsmi (1884. gadā iznāca «Rota», 1885. gadā — «Austrums»).

Līdzās vieglāka satura darbiem «Pagalmā» ievietoti raksti, kas savu nozīmi nav zaudējuši mūsu dienās. Tie ir Krišjāņa Valdemāra «Par latviešu grāmatu krātuvēm» un Friča Brīvzemnieka «Latviešu tautas gara mantas», kuri liecina arī par izdevēja nostāju šajos latviešu tautai tik svarīgajos jautājumos. ZA Fundamentālās bibliotēkas Rokrakstu un reto grāmatu sektorā saglabātās E. Zīslaka vēstules liecina, ka Krišjāņa Valdemāra aicinājumi atraduši izdevējā dzīvu atbalsi. 1881. gada 10. novembra vēstulē žurnāla redaktoram J. Lautenbaham E. Zīslaks raksta:

«Ko Jūs sakāt par Valdemāra rakstu? Es to izlasīju, tikai atgriežoties no Pēterburgas. Vai Jūs neuzrakstītu par to kādu rakstu? Mums vajadzētu šo lietu visumā silti uzņemt un tā aizsteigties priekšā citiem laikrakstiem. No Jūsu draugiem, piem., Kundziņa, Jūs katrā ziņā varēsiet saņemt materiālu pietiekošā daudzumā.»

1882. gada 14. marta vēstulē J. Lautenbaham E. Zīslaks raksta par grūtībām, ar kādām bija saistīta žurnāla izdošana. «... Gandrīz katru dienu man bija maksājumi un ievērojamas summas. Šis laiks bija ļoti kritisks manam uzņēmumam un tikpat kritisks manai veselībai. Nākošā nedēļā man būs miers, un noteikti domāju, ka varu Jums apsolīt nosūtīt trešdien 50 rubļus. Ar mūsu «Pagalmu» iet pavisam grūti, mums ir ap 1000 abonentu, un $\frac{3}{5}$ no tiem vēl nav samaksājuši, vēl trūkst, mazākais, 2500 rubļu. Tam nelaiemes putnam, liekas, būs taisnība, kas man pareģoja, ka ar abonēšanas maksas palielināšanu tiks piespriests nāves sods «Pagalmam». Ir noteikti kas jādara, lai piesaistītu žurnālam vairāk abonentu. Taču to darīt es nevaru, tas jādara neieinteresētai personai, un arī par

grūtībām, kuras es šeit pieminu, varētu runāt tikai garām ejot. Vai nevarētu iesūtīt no Tallinas laikrakstam «Balss» ziņojumu, kas grieztos pie publikas un norādītu uz žurnāla nozīmi tautas izglītībā, kā arī uzaicinātu to līdzdarboties, proti, ar aktīvāku labāko latviešu rakstnieku piedalīšanos un centīgāku abonēšanu. Ja stāvoklis nemainīsies, žurnāla pastāvēšana ir apdraudēta. Es esmu pilnīgi izolēts šajā cīņā pret mācītāju nelabvēlību, un mani pat neatbalsta pārējās avīzes, kuras, šķiet, tomēr baidās no «Pagalma» uzplaukuma.»

Spilgta liecība grūtībām, kādas bija žurnāla izdevējam sadarbībā ar redaktoru, ir E. Zislaka 1882. gada 3. jūnijā rakstītā vēstule J. Lautenbaham.

«Saņemot Jūsu vēstuli, man Jums tūlīt jāatzīstas, ka uz to atbildēt man nav iespējams, jo tai vajadzētu noteikti vismaz tikpat daudz rupjības un nesmalkjūtības, kā ir Jūsu vēstulē; tā kā man šādas īpašības nav dotas, tad — Jūsu dēļ vien — es tās apgūt nevēlos. Taču es paturu sev tiesības, Jums uzturoties šeit, parādīt sevi citādā gaismā, kas varbūt Jums kaut ko noskaidros. Varbūt dos iespēju pašam nākt pie atziņas un, cerams, sniegs arī atveseļošanos. Pēdējo vēlu no visas sirds!»

«Pagalms» iznāca ļoti grūtos apstākļos, prasīja lielus naudas līdzekļus. Par to rakstījis arī Ādolfs Alunāns darbā «Ievērojami latvieši».

«Laikrakstu lasītāji, kas nepazīna tuvākos apstākļus, par «Pagalma» apstāšanos stipri pukojās. Un tomēr E. Zislaks bija vairāk nekā vienā ziņā attaisnojams. Gribēdams savu «Pagalmu» pacelt uz arvien augstāku pakāpienu, viņš par tā mākslīgu izrotāšanu netaupīja nekādas summas: no jauna un atkal no jauna viņš apgādāja «Pagalmam» dārgas un glītas klišejas, cerēdams, ka lasītāju skaits stipri vairosies. Bet tas nepieauga vis tai mērā, cik Zislaks samaksāja par «Pagalma» izrotāšanu, un tā iztrūkumi bij viegli izskaidrojami.»

Savu daļu darba, spēka un enerģijas E. Zislaks pielicis

arī «Austruma» izdošanā. «Austrums» sāka iznākt Maskavā 1885. gadā J. Velmes redakcijā, bet no 1887. gada «Austruma» apgāds tika pārcelts uz Jelgavu E. Zīslaka spiestuvē. Par to lasām laikrakstā «Balss» 1888. gada 3. numurā. «Ar šā gada iesākumu (1888) E. Zīslaks ņēma «Austrumu» savā apgādāšanā, un jau pirmā numura ārējais veids liecināja, ka mēnešraksts nācis krietnās rokās.»

Fundamentālās bibliotēkas Rokrakstu un reto grāmatu sektorā saglabājusies viena E. Zīslaka vēstule Kaudzītes Matīsam; tā rakstīta latviešu valodā 1888. gada 4. martā. Redzams, ka izdevējs latviešu valodu ļoti labi pratis un «Austruma» izdošanas laikā sadarbojies ar nozīmīgākām latviešu inteliģences aprindām nekā «Pagalma» izdošanas laikā 1881./82. gadā. 1888. gadā viņš nopietni domājis arī par vēl arvien nenokārtoto, bet tik vajadzīgo «Skolas Laikrakstu». Kā zinām, «Skolas Avīzes» izdošanu bija iecerējis jau Kronvalda Atis, nedaudz vēlāk par tās eksistenci cīnījās Māteru Juris, bet abu pāragrās nāves dēļ darbs bija apstājies. Vēstule liecina arī par E. Zīslaka darba stilu un noteiktību. Viņš raksta:

«Cienīts kungs! Ļoti pateicamies par labvēlību, kuru parādāt «Austrumam», un ceram, ka pūlēsities arī par tā izplatīšanu, jo esam pārliecināti, ka Jūsu ieteikšanai neviens nestāsies pretim. Latvietis gan teic, ka labu nemaz nevajagot ieteikt, bet veikalnieki tomēr vispārīgi atzinuši, ka bez ieteikšanas nemaz nevar iztikt; vajaga taču publiku darīt uzmanīgu. Arī mēs esam nodomājuši latviešu plašāko publiku darīt uzmanīgu uz «Austrumu», lai tam rastos vēl vairāk abonentu, kaut gan viņam jau tagad ir daudz vairāk to nekā pērn. Cik mēs zinām, tad kādam Somijas laikrakstam (mēnešrakstam) ir ap 14 000 abonenti; lai nu arī «Austrums» šo skaitu tik drīz nenasniegs, tad tomēr, mazākais, 2000—3000 viņš šobrīd būtu pelnījis, jo tad mēs viņu varētu izdot vēl glītāku un kuplāku, vairāk ilustrētu. Lai nu šādi panākumi būtu iespējami, tad mēs esam nodomājuši «Austruma» dēļ marta mēnesī laist

pie latviešu tautas kādu cirkulāru, kuru pieliksim ne vien pie latviešu laikrakstiem, bet piesūtīsim arī ievērojamākiem latviešu vīriem priekš izdalīšanas. Tāpat mēs šobrīd gatavojam priekš «Austruma» plakātus, kuri būtu piesītami redzamās vietās — kā grāmatu tirgotavās, pagasta namā u. c. Arī Jums, kā ceram, nebūs nekas pretim, ka piesūtām Jums dažus eksemplārus. Jūsu teātra lugu mēs labprāt ņenam savā apgādienā, bet negribētu saistīties drukas lokšņu dēļ, lai to varētu izdot lielākā vai mazākā lokšņu skaitā, gluži kā nu to atrastu par derīgu. Tāpat mēs neesam ieraduši drukāt kādu grāmatu tik maz eksemplāros, kā Jūs minējuši, jo caur to tā iznāktu pārāki dārga un paliktu nepirkta. Pie joku lugām jau tā kā tā nevar rēķināt uz otru druku, un tādēļ būtu labi, ka Jūs mums atvēlētu drukāt vairāk eksemplāros. Cik mēs no Jūsu vēstules nopratām, tad Jūs par savu manuskriptu vēlētos kādus 60 rubļus, un 50—60 rubļus mēs Jums arī labprāt maksāsim un tā aprēķināsim, kā Jūs minējuši. Tikai priekš galīgas noteikšanas mums vajaga manuskriptu redzēt, un tādēļ lūdzam mums to piesūtīt, tiklīdz tas drukai gatavs.

Mūsu rakstāmu burtnīcu turpināšanu vispārīgi vēlas, un mēs šo vēlēšanos arī drīzumā izpildīsim; līdz nākošai vasarai turpināšana notiks.

Skolas laikraksta lietā mēs Jums pilnīgi līdzjūtām un pateicāmies, ka Jūs mūs uz to darījuši uzmanīgus. Mēs šajā lietā spersim vajadzīgos soļus un ceram, ka šī ideja jau ar nākošo gadu varēs tikt realizēta. Ar cienīšanu E. Zislaks.»

No citām atsauksmēm redzams, ka E. Zislaks augstu novērtējis žurnāla mērķus — iepazīstināt lasītājus ne tikai ar vācu, bet arī ar krievu zinātni un literatūru. Tā kā ārzemēs pasūtītās klišejas bija dārgas, E. Zislaks domāja ierīkot Jelgavā cinkogrāfiju. Par to lasām laikraksta «Zemgales Balss» 1938. gada 225. numurā.

Pārskatot E. Zislaka izdotās grāmatas, redzam, ka viņš

pievērsies arī nošu literatūras izdošanai, it sevišķi laika posmā, kad notika gatavošanās II vispārīgiem latviešu dziesmu svētkiem (1880). E. Zīslaka apgādībā iznāca O. Šepska «Dziesmas, salasītas un priekš 4 vīru balsīm sastādītas». Dažas no tām, piemēram, «Teci, teci, kumeliņi», bija repertuārā un tika dziedātas II vispārīgajos latviešu dziesmu svētkos.

E. Zīslaka izdevumu skaitā nav neviens, kas būtu piemērojies zemākai lasītāju gaumei. Kā tulkotās, tā oriģinālliteratūras izdevumos jūtam rūpīgu izvēli, pat tiešu nostāšanos pret sentimentāliem romāniem un šausmu stāstiem. Viņa izdoto grāmatu skaitā nav neviena lubu romāna, ko nevar teikt par citiem tā laika latviešu grāmatu izdevējiem. Reizēm pat bankrota priekšā izdevējs nav centies iegūt lielāku peļņu uz mazvērīgu izdevumu rēķina. Par progresīvu noslieci izdevniecības darbā var uzskatīt izdevumu antiklerikālismu, kas bija krasā pretstatā tā laika uzskatiem.

E. Zīslaka izdevniecība uzskatāma par vienu no pirmajām, kas nopietni rūpējusies par latviešu grāmatas glītu ārējo apdari un līdz ar to mācījusi latviešu lasītāju vērtēt grāmatu kā mākslas darinājumu. Grāmatu tipogrāfiskajā izveidošanā E. Zīslaka uzņēmums ieviesa daudz jauniņājumu. Tā, piemēram, arī nelielām grāmatiņām vāks atšķiras no titullapas, tātad par grāmatas vāku izdevējs speciāli domājis. Skopi izdevēji grāmatas vāka pēdējā lapā drukāja tekstu, E. Zīslaka izdevumiem tā nav. Parādās krāsainas litogrāfijas, izdevējs daudz domā par salikumu — nav mazu malu, un divslejīgs salikums ir ļoti rets. Salikumu orientēja pēc centrālās ass, lappuses nav negaumīgi pieblīvētas, lietoja daudz burtu garnitūru. Iniciāļus toreiz lietoja samērā maz, bet Zīslaks lietoja lielo burtu gravētos iniciāļus. Glītuma labad virsrakstus veidoja ieapaļā formā, nevis taisnus. Lietoja gatavus tipogrāfiskā rotājuma elementus, pie tam vairākās krāsās. Grāmatām arvien bija vienāds papīrs un vienāds krāsas

segums. E. Zīslaks izveidoja oriģinālsējumu. Kā viens no pirmajiem īsti grezniem latviešu grāmatas izdevumiem minams V. Gētes «Lapsa Kūmiņš». Ievēroja arī burtu veidu, nebija nospiestu burtu. Burtu matricēs sākumā pasūtīja Vācijā, vēlāk lēja pats. Izdevējs domāja arī par ērtu grāmatas formātu.

Savā tipogrāfijā E. Zīslaks pieņēma darbus no tiem latviešu grāmatu izdevējiem, kuriem pašiem spiestuvju nebija. Ar E. Zīslaku sadarbojās Pūcišu Ģederts, B. Dīriķis, Rīgas Latviešu biedrības Derīgu grāmatu nodaļa — Rīgā, I. Alunāns, J. Dravnieks, Māteru Juris — Jelgavā. Augstās tehniskās iespējas, kas bija E. Zīslaka tipogrāfijai atšķirībā no citām tālaika tipogrāfijām, ir par iemeslu tam, ka pie viņa griezās grāmatu izdevēji, kad bija nepieciešami augstvērtīgi un ļoti sarežģīti iespieddarbi. 1880. gadā uz II vispārīgiem latviešu dziesmu svētkiem E. Zīslaka tipogrāfija iespieda piemiņas afišu. Tā veidota ļoti interesanti (autors J. Laksmanis). Afišas kreisajā pusē ir 1873. gada I dziesmu svētku koru un dirigentu saraksts un estrādes attēls. Labajā pusē lasām 1880. gada — II dziesmu svētku koru nosaukumus un skatām šo svētku estrādi. Interesanti atzīmēt, ka tagad, pēc simt gadiem, šī afiša vienīgā saglabājusī I vispārējo latviešu dziesmu svētku estrādes attēlu. Afiša glabājas ZA Fundamentālās bibliotēkas Rokrakstu un reto grāmatu sektorā.

Bagāts ir E. Zīslaka iespiesto darbu saraksts III vispārējo latviešu dziesmu svētku laikā 1888. gadā. Starp tiem nozīmīgākie — Vigneru Ernesta latviešu tautas dziesmas apdare vīru korim «Strauja upe» un «Sagatavošanas kurss koru dziedāšanā», 1. daļa (1888), «Dziesmas latviešu III vispārīgiem dziedāšanas svētkiem Rīgā» (1888), P. Šancberga «Latviešu tautas apdziedāšanas dziesmas ar notīm» (1888) u. c. Tai pašā laikā pie Zīslaka iespiež Ausekļa darbus — pirmos kopotos rakstus latviešu valodā — «Rakstus» Kažoku Dāvja sakārtojumā un A. Pumpura «Lāčplēsi» pirmizdevumā, līdz ar to palīdzot Ausekļa un

Pumpura dzejai izskanēt tieši III vispārējo dziesmu svētku laikā.

E. Zīslaka darbība latviešu grāmatniecībā bija ražīga un daudzpusīga. Ja vēl atceras, ka viņš darbojies tikai trīspadsmit gadu un miris jauns — trīsdesmit astoņu gadu vecumā, tad kļūst skaidrs, ka viņa veikums ir patiesi nozīmīgs. Jau viņa dzīves laikā to prata saskatīt un novērtēt progresīvā sabiedrība. Tā, piemēram, «Dienas Lapā» 1887. gada 3. numurā lasām:

«Pēc izdoto grāmatu satura un glītas drukas E. Zīslaks pieskaitāms pie mūsu labākiem grāmatu apgādātājiem pēdējā gadu desmitā. Savas grāmatas ļaudis laizdams, viņš mazāk lūkojies uz peļņu, bet vairāk rūpējies uz derīgumu un krietnumu, par tīkamu un, kur vajadzēja, par mākslīgu druku; tā strādādams, viņš ne tikai pacēlis savu latvisko apgādību jo augstā līmenī, bet arī paskubinājis, pa daļai pat piespiedis citus apgādniekus, lai tie par tālu nepaliktu atpakaļ aiz viņa teicamās priekšzīmes.»

Šim vērtējumam varam pievienoties vēl tagad.

KRIŠJĀNIS VALDEMĀRS

ATZIŅAS

(Jezupa Laganovska ievads un sakopojums)

Pāršķirstot literārā mantojuma lappuses, jāsecina, ka daļa sabiedriski politisku, populāri zinātnisku, arī literāri kritisku rakstu palikuši sava laika vajadzību ietvaros un kopumā vairs nespēj piedalīties šodienas uzdevumu risināšanā. Taču tajos varam atrast raksturīgus vērojumus un vērtīgus atzinumus par visdažādākajiem jautājumiem, gleznainus un asprātīgus teicienus, oriģinālus salīdzinājumus ar vēl joprojām dzīvu izziņas un māksliniecisko vērtību. Savākt tos vienkopus, sākot ar mūsu rakstniecības pirmsākumiem, un izdot krājumu sērijā, lai šīs vērtības nestāv dīkā bibliotēku fondos, bet iet apgrozībā un nes augļus — vai tas nebūtu cildens uzdevums? Līdz ar to tiktu uzcelts piemineklis mūsu rakstniecībai (avīžniecību ieskaitot) ar lielu vēsturisku, filozofisku, literāru, valodniecisku un kultūrvēsturisku nozīmi — līdzvērtīgs tam, kādu Krišjānis Barons ar saviem dainu sakopojumiem uzcēla mūsu tautas mutiskajai daiļradei. Tikai šoreiz tā īstenošanu, protams, spētu veikt vienīgi autoritatīvs kolektīvs, tāds kā ZA Valodas un literatūras institūts, ja vien tā štatos atrastos dainu sakopotājam līdzīgs entuziasts.

Pie šīs kategorijas pieder arī liela daļa Krišjāņa Valdemāra sacerējumu. Atskaitot nedaudzas «Pēterburgas Avīzēs» iespiestās salīras, atsevišķus rakstus par literatūru, valodniecību, dažiem sadzīves jautājumiem, kas vēl arvien spētu saistīt plašāku interesentu loku pilnā apjomā, vairums viņa rakstu ir sabiedriski politiska vai tautsaimnieciska rakstura un ar tik izteiktu sava laika zīmogu, ka var noderēt tikai tā laika pētniekiem. Taču

pat visspecifiskākajos Valdemāra sacerējumos, tādos kā, teiksim, «Krievijas tautskolas no tautsaimniecības viedokļa», «Rīgas vēstules» (par Rīgas administratīvo iekārtu vēstures gaitā) vai «Latviešu izceļošana uz Novgorodu 1865. gadā un Baltijas vācu prese» var atrast joprojām derīgus vērojumus un aforistiskus atzinumus. Starp citu, tā ir viena no šī autora stila īpatnībām, ko atzīmējuši visi viņa rakstu pētnieki un biogrāfi. Āronu Matīss grāmatā «Krišjānis Valdemārs savā dzīvē un darbā» (1892) citē izvilkumus no viņa jaunības dienu piezīmēm, kuru nosaukums «Betrachtungen» (vērojumi, pārdomas, apceres) dod skaidru liecību par to raksturu. Antona Birkerta biogrāfiski kritiskajā studijā «Krišjānis Valdemārs un viņa centieni» (1925) ir īpaša nodaļa — «Valdemāra portreta viņa aforismos» ar četrdesmit vienu izrakstu, kas sagrupēti sešās apakšnodalās: Izglītība un gara gaisma; Darbs un darba darītājs; Sparība, centība, drosmē; Dzeja, zinātne, dzīve; Jūra un jūrniecība; Politika, ekonomika, kultūra. Līgotņū Jēkabs 1932. gadā izdeva speciālu brošūru — «Kr. Valdemāra aforismi» ar simt divdesmit pieciem dažāda rakstura izteikumiem kā no viņa rakstiem un vēstulēm, tā arī laikabiedru atmiņām hronoloģiskā secībā bez jebkāda dalījuma.

Šajā publikācijā galvenokārt ņemti izvilkumi no K. Valdemāra Rakstu 1936. gada izdevuma divos sējumos, papildināti ar dažiem materiāliem no trim augstāk minētajiem avotiem, izvēloties tikai tos, kuri nav zaudējuši aktuālo skanējumu vēl šodien vai kuri palīdz raksturot autora personību. To saturs arī noteicis sakārtojumu attiecīgajās nodaļās.

I. Valsts un sabiedriskā dzīve. Politika

Jo vairāk galvu un dažādāki dzīves uzskati, toties dažādāka un lietderīgāka būs attīstība, ja vien tikai netrūkst darbīgas centības un atdošanās priekš savas tēvuzemes.

Atklāti izteiktas vēlēšanās priekš kādas zemes ir tikai laba, ne ļauna zīme, jo liek cerēt, ka tās kādreiz dzīvē izpildīsies.

Nav nekas smagāki cilvēkam panesams kā dzīvot, nezinot savas tiesības, zem patvaļības sistēmas spaida.

Si vis pacem, para bellum (ja gribi mieru, gatavojies karam) teica agrāk, un diemžēl vēl arī tagad bieži tā varam teikt. Reiz nu būtu laiks šo izteicienu, kas ietver sevī domu par lielām armijām, teikt citādi: *si vis pacem, para pacem*.

Iekarojumi uz ilgu laiku nes ļaunus augļus iekarotājam pat tad, ja uzvarētie, izlaupītie, pazemotie tā vietā saņem augstāku kultūru. Uzvarētās tautas labākie vīri stājas pretim iekarotājiem, un tautas sašutums kļūst liela liesma, kas izlaužas pirmajā izdevīgajā gadījumā. Jo vairāk pakļautu, iekarotu svešu ienaidnieka provinču, jo uzvarētājs ir vājāks.

Politiskās lietās, kur katrs solis jo rūpīgi apsverams, iepriecinātāji rezultāti nav tūlīt kā gatavi āboli no kokiem plūcami.

Ja jautājumu apskata sīki un pamatīgi, tad valsts dzīvē par nihilistu var nosaukt katru, kas grib, lai valsts iekārtā kaut ko reformētu, grozītu, labotu, kaut tās būtu vai ielas spuldzes galvaspilsētā.

II. Tauta. Dzimtene. Patriotisms

Katram tautas bērnam būs tanī vietā, kurā liktenis to ir stādījis, strādāt pilnā spēkā tautas labklāšanai bez kādas atmaksas un goda pagērēšanas. Latviešu tautai nav gandrīz nekas no tām diženām dāvanām, ar ko lielas un bagātas tautas var tiem atmaksāt, kas tām par labu pūlējas. Bet viena manta tai ir tikpat krāšņa kā citām tautām: latviešu karstā mīlestība, kas tos skubina tāpat domāt, kā īru dziesminieks domāja, dziedādams:

Kad tu būtu, tēvu zeme, kā es lūdzu nakt un dien,
Liela, branga jūras pērle, pasauls paradīzes dārzs,
Tad gan lepnāki es tevi sveicinātu, slavētu,
Bet vai tevi karstāk mīlēt nekā šodien varētu?

Katra tauta un katra cilts mēdz sevi un savējus uzslavēt, pat tur, kur no tam nav nekāds labums saredzams.

Līdz sirdsdibenam būtu jānoskumst, ja arī tikai uz īsu laiciņu pasaulei uznāktu laikmets, kur, tāpat kā priekš gadu tūkstošiem, cilvēki tikai aiz tautības iemesla plūktos un žņaugtos, kur jebkura tautība sevi turētu par vienīgo izredzēto, izglītoto un pilntiesīgo un visas citas par kalpināmiem mežoniem, par kuru labklājību un nelabklājību maz ko bēdāt, — tādēļ ka tās nosauc maizi, ūdeni, debesi un zemi citādā vārdā nekā mēs. Vāci un francūži dzīvoja gadu simteņiem Šveicijā, Francijā, Beļģijā u. c. satīcīgi kopā, un abu tautību krietnie, uzticīgie cilvēki stāvēja vieni otriem tuvāku nekā paštautiešu neliešiem — un tagad lai būtu otrādi, svešas tautības piederīgie — un kaut tie pēc savas dabas un darbiem būtu diezin cik labi un krietni — stāvētu zemāk par paštautiešu blēžiem un neliešiem?

Ne tas ir īstais patriots, kas slēpj ļaunumu, bet gan tas, kam drosme to iznīcināt.

Ir liela nerātņība savu tautu izvirzīt uz citu konta.

Patriotisms nav nekāda mākslīga galvas gudrība. Māciet ļaudīm grāmatu, un tēvuzemes mīlestība pati no sevis radīsies.

Par katru tautu varam teikt, ka tie viņas locekļi, kas visvairāk lielījās ar savas tautas nopelniem, palaikam vismazāk grib vai var darīt šo nopelnu pavairošanai.

Vai vāciski vai latviski, tautiska starpība nav izšķiroša, kad jākaro pret jezuītismu, kad jānoplēš melu nesmukajam ģimim viņa liekā seja.

Neviena tauta saviem varoņiem un civilizācijas nesējiem nesamaksā viņu milzīgos nopelnus.

Atkarībā no laika un apstākļiem katras tautas vairākumā uzliesmo gan cēlākas, gan viszemākās kaislības, pie kam pirmās veicina tikai nedaudzi, turpretim pēdējās ļoti daudzi.

Senču slavenie darbi katrai tautai jāgodā, un piemiņas apgādāšana svarīgiem vēsturiskiem notikumiem ir tādas godāšanas zīme.

III. Darbs, cenšanās, cīņa

Nevajag daudz ļaužu pie tādu darbu strādāšanas, kas nezūdamu svētību atnes: dedzīga tuvāku mīlestība, cieta apņemšanās un nešaubīga izdarīšana visu iespēj.

Ne vien pēdējā meža malā, bet daudz jo dziļāk vientu-
lībā var strādāt saviem brāļiem un pēcnākamiem par
svētību un par priekšzīmi: tikai gribēt vajaga, tik
karsti gribēt, ka ir dažuniecīgu pasaules prieku un izlus-
tēšanu labprāt var paciest un turpretī iemantot simtkārt
saldāku, paliekamu prieku, proti, to sirds apzināšanu, ka
savam tuvākam par labu strādājis.

It neko labu nevaram izdarīt bez grūta darba. Svarīgs
darbs tautai par labu jau nevar citāds būt kā grūts, visu-
vairāk iesākumā.

Sparība un izturība vispārīgiem mērķiem — tās ir lie-
tas, kas mums tik ļoti vajadzīgas. Tādēļ cienību tām, lai
tās parādītos kur parādīdamās. Mūsu uzslava lai neskan
skaļiem, mazvērtīgiem vārdiem! Bez darbiem tie ir ne-
vērtīgi un nekam nederīgi. Uzņēmībai, vispārīgiem mēr-
ķiem par labu pastrādātam darbam lai piegriezta visa
mūsu vēriba.

Katram darbam savi grūtumi, kurus iesākumā nebūt
nevar saredzēt.

Labāki strādāt, bet ne apvainot, tas lai ir mūsu uzde-
vums!

Kas dzīvo, pie tā var dzīvību manīt. Kam miesīga dzī-
vība ir, tas iet, skrej, lec, kustas, un no tā visa nojūtam,
ka tas dzīvs esot. Kas vairs nevar kustēt, tad sakām, tam
arī nav dzīvības, tas pagalam, tas beigts. Tāpat ar garīgu
dzīvību. Kur viņa ir, tur to arī var manīt, tur tā jūtama
garīgā darbošanās un kustēšanās, tur jākust un jāstrādā
visiem gara ieročiem un locekļiem. Tie nevar snaust un
mierā būt. Bet, ja viņi vairs neko nevar sajust un saņemt,
ja prāts un saprašana, un visi garīgie spēki vairs nestrādā,
tad ar garīgu dzīvību ir pagalam, ir beigas.

Ne vārdos vien, bet darbos vajag tavai garīgai dzīvībai izrādīties.

Pateicība par labiem darbiem un teicamiem pūliņiem nebūt nenāk tūlīt, kad tā ir pelnīta; pārmetumi savuties nāk tad, kad tie vismazāk pelnīti, un tā joprojām.

Indīgi apmelojumi un nikna vajāšana ir gods un nevis kauns katram, kas cīnās par cilvēku labklājību.

IV. Izglītība. Zināšanas. Gudrība

Tam vien prieki gavilē
Visā platā pasaulē,
Kas ar prātu dedzīgu
Dzenas iekrāt gudrību.

Muļķi un nemācīti ļaudis jau visās zemēs gandrīz ir vienādi.

Un tomēr tā par labām grāmatām patērēta nauda nes tos vislielākos augļus, protams, tikai tam, kas tās māc pareizi brūķēt: jo tās var pielīdzināt naudas podam, kas zemniekam, laukā ierakts, tikai tad der lieti, kad to zina uzmeklēt.

Viss, kas mācību vairo, ir derīgs un teicams.

Jo mazāka tauta ir pēc skaitļa, jo vairāk par to jāgādā, ka visi ar gara spēkiem apdāvinātie locekļi tiek attīstīti. Tumša tautas daļa ne vien sev skādē, bet arī tiem, kas vairāk attīstīti.

Tautas īstā, tautas bagātākā manta ir tie jaunekļi, kas savas garīgas dāvanas tik pilnīgi, cik tiem iespējams, izkopj, ar zinātnībām izrotā un tad tās, cik un kur varēdami, tautai par labu izlietā.

Jo gudrāks kāds ir jau no dzimuma, jo vairāk tam der mācība.

Jauki, brangi un slaveni kādai tautai, ja tai ir raženi dzejnieki, kuri dzied par ziedoni un mīlestību, par pagājušiem zelta laikiem, par «labākām nākamām dienām» un par laimi, bet ne mazāk jauki un krietni, pie tam vēl daudz vajadzīgāki katrai tautai pavairojot viņas turību, viņas materiālos līdzekļus, attīstīt viņas spēkus un inteligenci.

Daudz prāti arvien ir gudrāki kā viens pats. Katrs pārdomā, spriež, dod savu padomu, daudzeiz ceļas pretinieki, citi apskata to lietu no citas puses. Ceļas strīdi, tomēr patiesību atrod. Tā viens mācās no otra; katrs padoms katram nāk par labu. Ko viens izdomājis, atradis, tas visu manta. Un tā visi cits caur citu aug, stiprinājas, pieņemas; visi sazinās kā vienas miesas locekļi esoši: ja vienam loceklim kas kaiš, to tūlīt visa miesa zina un visi citi ņemas šo vainu izlāpīt, šo trūkumu pildīt. Tā ceļas prāta apgaismošana.

Visās zemēs, kur skolas labi izejas, ļaudis paliek jo godīgi, jo prātīgi; tie bēg no slinkuma un uzņem un pastādā darbus ar gudrību, tie sāk bēgt krogu nejaukumus un žūpošanu, un muldīšanos un sāk ļoti iemīlēt mājas spodrību un glītumu.

V. Valoda. Rakstniecība. Kultūra

Ak, kad tikai varētu jēl arī vienreiz iemācīties īsi un taču skaidri rakstus salikt: tā esot tā liela un ļoti teicama skunste, pēc kā jādzenas.

Tautas gara mantas ir tautas dvēsele, un tā ir jāglābj. Ar tautas gara mantām izcelsim savu tautu godā un gaišumā.

Rakstnieks parāda, kā zināms, savu spēku ne vien caur to, ko tas teic un raksta, bet arī caur to, ko tas ne teic, ne raksta.

Dažas cilvēcībai pie viņas attīstības ļoti svarīgas un derīgas domas, reiz izteiktas, paliek gandrīz par visas tautas īpašumu it īsā laikā, tā ka drīz jau tūkstoši runā un domā tāpat, kā iesākumā runājuši tikai viens pats vai pāris cilvēku. Ar poēzijas rakstiem ir citādi: no tiem vispārīga publika gan mēdz izņemt dažus īsus, īpaši zīmīgus teikumus. Bet no visas poēzijas publika nevar tik daudz sev piesavināt kā no rakstiem par ļaužu labklāšanos, par valsts ietaisēm, par reformām un citām šādām lietām.

Vai rakstu brīvībā reiz iezels minētām mazām tautām (leišiem, latviešiem, igauņiem. — *J. L.*) īsta literatūra — tāda rakstniecība, kas arī svešām tautām gēdēs lasīšanai? To nezinām, un to arī mums nav vajadzīgs zināt. Tanī no šīm valodām, kurā sāks rakstīt vīri, kas no īsta gara dzīti, ar zināšanām pušķoti, kas neraksta kā algādži jeb par garu laiku, jeb tikai naudas dēļ: tanī valodā celsies īsta literatūra.

Valoda ir cilvēka garīgo spēku virsotne. Ar to viņš var izsacīt, ko samanījis, sajutis, iegribējis, domājis. Ar valodu viens otram var izsacīt, kas tam ir, kas tam trūkst, pēc kā tas dzenas, ar vienu vārdu, kas viņš ir.

Ne vien ir ļoti gēdīgi mēģināties rakstos ko īsumā izteikt, bet arī kā var savu rakstu ļoti pušķot, kad prot pie īsa notikuma daudz vārdus ar gudrību brūķēt.

Avīzes ir visas pasaules laiku grāmata. Tajās tiek visi vērā liekami notikumi uzrakstīti. Tās arī ir liela bilžu grāmata, kur katras tautas un valstības ģimīs riktīgi nomālēts ir. Tās arī ir rēķinu grāmata, kur valstību un tautu izdošanas un ieņemšanas gada galā skaidri saņemt un zināt var, vai viņām atlikums vai parādi, vai tās uz priekšu tikušas vai atpakaļ gājušas. Un par visām lietām tās ir tā mēle, ar ko vienas sabiedrošanas (valstības un tautas) locekļi sarunājas.

Plaši attīstītā prese ļoti labi prot istā laikā klusēt un istā laikā runāt.

VI. Dzīve. Cilvēks

Kādēļ gan neizglītoto, vienkāršo cilvēku nicināt? Kādēļ mēs, cilvēki, to īso laiciņu šē virs zemes gribam šķirti dzīvot, kur mēs tomēr, skaidri redzams, piederam kopā? Tikumība, ne mācība cilvēku dara cienīgu. Ja kāds nemācīts, tādēļ ka viņš maz skolu baudījis vai arī nemaz, bet, ja viņš godīgs, uzticīgs un strādīgs un dzīvo mierā un laimē, kādēļ lai viņu nicinātu vai arī ar līdzcietību noskatītos uz viņu? Vai varbūt tādēļ, ka viņš valkā rupjas drēbes, ēd sausu maizes rīcieniņu un ir nabags? Jautājiet gudro Sokratu, viņš jums dos īsto atbildi! Jeb varbūt tādēļ, ka viņam nav tik smalku jūtu kā mācītam cilvēkam? Kas to domā, tas maldās tiešām. Viņa vienkāršo, neizveicīgo valodu lai neņem kā viņa rupjo jūtu pierādījumu. Cik bieži darbi rāda pavisam ko citu.

Tikpat maz kā pats nemācītais cilvēks, arī viņa darbi nav nicināmi. Ievērojot to, ka viņš gādā par visnepieciešamākām vajadzībām, bez kurām nevar iztikt neviens mācīts vīrs, nedz uzpūties augstmanis, tad viņa nodarbošanās ir visnoderīgākā. Bet, tā kā viņa darbs ir visgrūtākais un nepatīkamākais, jo viņam lietū un vējā, aukstumā

un karstumā jāpadara bieži vien visgrūtākie darbi, kamēr augstmanīgais mīkstulis, kas no viņa sviedriem barojas, dzīvo patīkami siltā, ērtā istabā un pie tam vēl viņu nicina — tādēļ vien, ka viņš zems, vienkāršs, tātad muļķa zemnieks, tad katrs bezpartejisks cilvēks ieskatīs, kāda netaisnība notiek nabaga zemajiem ļautiņiem.

Cilvēkā, sevišķi jauneklī, piemīt kāds zināms dzenulis, tā nosauktā godkāriība. Tā jauneklim iztēlo nākamību spīdošās krāsās, tā rāda viņam, ka viņš turpmāk ieņems ievērojamu vietu pasaules vēsturē, ka viņš būs liels, augsts un laimīgs, un dzen viņu spēcīgi sasniegt šo iedomāto lielumu. Reiz no šāda dzenuļa iesilis, jauneklis ar visu sparū dzenas pakal šai maldu bildei; viņš sajūt drīz, ka ir dzimis priekš kā liela, svarīga, viņš sajūt pārmērā savas gara dāvanas un spēkus, pasmīn lepni par tiem, kas domā, ka viņš saistīts pie tās parastās, nesvarīgās dzīves; viņš domā, ka viņa spārni to nes daudz tālāk, nekā šie cilvēki uzskata par iespējamu. Pie tam viņš neiedomājas dzīves grūtību un likstu, kas viņam ceļā var nākt. Viņš neapdomā, kā neparedzēti atgadījumi, nelaime, pie kuras viņš nav vainīgs, viņu var pazemot un viņa mērķi, pēc kura viņš dzenas, izgaisināt. Šī vēlēšanās — būt apbrīnotam un cienītam — jauneklim ir liels labuma avots. Tā viņu pamudina pastāvīgi mācīties, bez mitēšanās un noguršanas rūpēties par sevis papildināšanu. Tā viņā uztur jautrību un dzīves prieku, pasargā viņu no netikumiem un kūtrības, baidīdama ar to, ka viņš nekrīt kādā kaunā.

Dzīvojiet ticīgi un taupīgi, cik vien iespējiet; stātmaņa drānas lai valkā, kas var atļauties, jeb muļķis, kas domā, ka stāte, cigāriņi mutē, kārtis un vīna butele to paceļ augstākā godā.

Krietnam skolotājam nekad nevajag amata spīduma, viņš nekļūdamies pats sevi dara vērtīgu.

Cilvēks nevar būt kā iejūgts zirgs bez prāta un gara iegribēšanām; miesas spēki caurcaurim paliek spirtāki un iztur vairāk pūliņu, ja arī gara spēki cik necik dabū attīstīties. (Tāpat ir ar gara darbiem; pie tiem arī palīdz, caurcaurēm ņemot, miesas spēku attīstīšana un izlietāšana.)

Katrs dzīvo tā, kā viņš var. Ja kas nedzīvo tā, kā viņam, pēc mūsu domām, dzīvot vajadzētu, tad viņš vienīgi tāpēc to nedara, ka to nevar. Vai nu šāda vai citāda iemesla dēļ.

Cilvēks caur to no lopiem izšķiras, ka viņam prāts un saprašana ir un lopiem tā nav. Visiem cilvēkiem ir prāts un saprašana, vai nu viņš rupjās lupatās, vai zīda drānās piedzimtu. Zināms gan, pie visiem ne vienā mērā, dažam mazāk, dažam vairāk.

Dzērājs caur to nav grēcinieks, ka viņš brandvīnu vai vīnu (tas viena alga) dzer, bet tikai caur to, ka viņš savu garu par miesas kalpu padara.

Laimība cilvēkam šai pasaulē ir vajadzīga kā ēšana un dzeršana. Kā pret ēšanu un dzeršanu nekāds sprediķis nepalīdz, tā arī pret laimību. Un, ja cilvēks to nevar pienākamā vīzē sasniegt, tad viņš to ņemas sasniegt nepienākamā vīzē.

Ir pilnīgi saskaņā ar cilvēka dabu tas, ka Napoleonu laimes pārpilnība padarīja neapdomīgi pārgalvīgu un despotisku.

Bez egoistīgām interesēm taču nav neviena valsts un neviena cilvēku sabiedrība.

Labi cilvēki un noziedznieki, uzcītīgie un dienas zagļi tā puslīdz vienādi sadalīti starp visām tautām.

VII. Dažādi

Cik daudz nav atrodami pasaulē (un viņu starpā gan daži it labi cilvēki), kas savas dienas, veselību, spēku un prātu izšķērž, gribēdami, tā sakot, jūru izsmelt!

Par cita ģeķību nebūs aplami smieties, jo kurš gan ir brīvs no ģeķības?

Vājš vienmēr cer uz svešu palīdzību.

Ar lielu naudas izšķērdēšanu lepoties nav it nekāda stāte, bet ir tīra ģeķība.

Pārlabot var tikai nākošās lietas.

Kas cieši stāv uz saviem pamatiem, lai raugās, ka viņš nenokrīt.

Pa jaunu pusietaisītu ceļu ir grūtāk braukt, kad ar tas iet taisnāk nekā vecs, līkumains ceļš; bet, kad taisnais būs gruntīgi iebraukts, tad visi atstās līko.

Mūsu, vīru, uzdevums taču tas arī ir — grūtības pārvarēt.

Diplomātu pazīstam ne pēc tā, ko viņš runā, bet gan pēc tā, ko viņš noklusē.

Lai katram uzskatam būtu savs pārstāvis, tad kaitīgo uzskatu drīz pārvarēs un tas kļūs nekaitīgs.

Jo vairāk gudru vīru kopā, jo vairāk var ko izdomāt un labāki izdarīt.

Kas nēvajadzīgā lietā izšķērž, tam pietrūkst vajadzīgā.

It nereti notiek arī tā, ka tie, uz kuriem publika skatās un klausās kā uz praviešiem, īsā laikā top pārsniegti no jaunākās paaudzes, kas, šiem uz kamiešiem stāvēdama, it viegli paceļas augstāki bez īpaši liela pūliņa.

Drošsirdīgais lai ir cilvēces glābējs!

ATIS KRONVALDS

Allons Vilsons.

KRONVALDS PAR KULTŪRU

Kronvalda uzskati par nacionālo kultūru vispilnīgāk pausti vācu valodā sarakstītajā brošūrā «Nacionālie centieni» («Nationale Bestrebungen», 1872). Tā radusies, oponējot kādai Rīgas vācu avīzei, kurā principā noliegta latviešu patstāvīgās kultūras iespējamība.

Minētajā avīzē teikts: «Kas izglītoti un saucas par latviešiem, tie viņas. Izglītību viņi smēlušī ne no latviešu, bet gan no vācu, krievu vai kādas citas tautas avotiem un tādēļ — var darīt un runāt, ko grib, — pilnīgi pārgājuši tai kultūrā, kas viņus izaudzinājusi. Reizē būt latvietim un mācītam nav iespējams, jo nekādas latviešu izglītības nav.» («Zeitung für Stadt und Land», 1871, 246.)

To, ka latviešiem sava nacionālā kultūra ir, Kronvalds pierāda daudzos citos gadījumos gan pirms, gan pēc aplūkojamās polemikas, it īpaši plaši pazīstamajās runās pret A. Bīlenšteinu un J. Cimzi Pirmajos vispārīgajos latviešu dziesmu svētkos (1873).

Kultūras attīstību Kronvalds uzskata par visas cilvēces kopdarbu, kas veicams, ne sēžot uz «ieteiktā savrupības soliņa» (II, 36)¹, it kā «bez kādas svešas piepalīdzības, tīri no sevis vien varētu uzaudzināt visu zinātni un mākslu, literatūru un kultūru» (II, 36), bet aizgūstot labākos sasniegumus arī no citiem un savukārt dodot no savu atradumu krājuma pretī.

Pamatojumu saviem uzskatiem Kronvalds meklē ne tik daudz teorētiskās pārdomās, cik konkrētos vēstures

¹ Citējumi no A. Kronvalda Kopotiem rakstiem (I—1937. g., II—1936. g.).

materiālos, kuri rāda: visām augstāk attīstītām tautām par saviem panākumiem jāpateicas ne tikai pašu spējām un centībai, bet arī vērtīgajām ierosmēm, kādas kultūras darbā gūtas no citām tautām. Pareizi izmantotas, šīs ierosmes nacionālo kultūru nevis nomāc, bet dod tās turpmākajai izaugsmei spēcīgus un neaizstājamus stimulus, palīdz pacelties jaunā — augstākā pakāpē.

Arī vācieši paši daudz mācījušies no «romiešiem un grieķiem, angļiem un frančiem» (II, 32), senvācu vadonis Hermanis u. c. bijuši mācībā pie romiešiem un atnesuši tur gūtās zināšanas tolaik vēl barbariskajiem savas tautas brāļiem (II, 28).

Uzsverot katras nacionālās valodas nozīmi tautas kultūras, tai skaitā estētiskās kultūras izkopšanā, Kronvalds uzsver: «... tautas apgaismošanai nav citas labākas valodas kā tautas valoda» (pirmpublic. 1887, II, 200). «... katrā pilnīgā tautas skolā jā mācās: tēvu valoda kā visu citu mācību pamats...» (1871, I, 361).

Pievēršoties latviešu valodai, Kronvalds atgādina, cik šī valoda skaista un bagāta, piemērota visdažādākā saturā izteikšanai. «... mūsu valodu var augstāk mācīti tāpat runāt, kā citas tautas savu valodu runā» (1870, I, 318).

Tādus atzinumus jau agrāk izvirzīja J. Alunāns, un Kronvalds, viņa tradīciju turpinādams, cenšas to izstrādāt tālāk — parādīt konkrēti dažas īpatnības, kas latviešu valodā izkoptas jo sevišķi. Viena no tām — liela sinonīmu («saderošu vārdu») bagātība.

«Mūsu valodā ļoti smalki izšķirti tie vārdiņi, kas uz garīgu darbošanos zīmējas, kā skatīt, lūkot, redzēt; zīt, pazīt, zināt; minēt, ģist, ģidāt, gādāt; prast, jēgt, sajēgt; manīt, matīt; skārst, atskārst; jaust, just; omāt, vērot, ievērot, gaumēt, iegaumēt; klausīties, dzirdēt» (pirmpublic. 1937, I, 509). Vai arī — «jauks, skaists, grezns, daiļš, smuks, krāšņs» (1870, I, 440).

Reizē ar šiem lingvistiskajiem konstatējumiem pausts

atzinums par valodas radītājas tautas garīgo apdāvinātību.

Visvairāk uzmanības Kronvalds tomēr veltī ne jau saņiegtā slavināšanai, bet tā tālākai pilnveidošanai būtiskā saistībā ar domāšanas un visas dzīves attīstību. «... mūsu garīgas dzīves aplokam izplešoties, arī mūsu valoda pavairojas» (1872, I, 460).

Valodas attīstību sekmē vai kavē vēsturiskie priekšnoteikumi, un tā noris saskaņā ar relatīvi patstāvīgajiem valodas likumiem. «Valodas likumi nestāv ārpus viņas. Valodai nevar likumus dot kā kādai sabiedrībai, valstei. Kas valodas likumus grib mācīties pazīt, tam tie jāuzmeklē pašā valodā, to līdz dibenu dibeniem iztīrājot» (1870, I, 485).

Tāda iedziļināšanās nav sasniedzama tikai kabineta darbā — nepieciešama iepazīšanās ar valodas radītājas tautas dzīvi. «...nevienas tautas valodu pilnīgi neizmācīsimies, arī savējās ne — ja neievērojam un nesaprotam tautas dzīvi...» (1871, I, 56). «...nevienas tautas valodu nevar smalki un dziļi izprast, nosvērt un lietā likt, ja nepazīst tautas likteni, viņas zemi...» (1872, I, 589).

Augstu vērtējot tautas doto ieguldījumu, Kronvalds tomēr neaiziet vienpusībā, bet pamatoti uzsver arī valodnieka nozīmi valodas attīstībā.

«Citi saka, ka esot jānogaida, līdz tauta pate ieņems kādu jaunu vārdu, tad to varēsot arī rakstos brūķēt. Bet, kurā kalniņā visa tauta sanāks kādu jaunu vārdu pieņemt, to, zināms, tādi gudrinieki neizteic vis (...). Tagad jauniem vārdiem ceļš iet otrādi. Tautai jāpieņem tie vārdi, kurus smalki mācīts rakstītājs savos mācības rakstos iecēlis...» (1869, I, 431).

Taču, lai cik atzinīgi vērtētu savu dzimto valodu, tās attīstība nav balstāma tikai uz nacionālā pamata vien, jāmācās arī no citām tautām, it īpaši vārdu sastāva ziņā.

«Tagadīgie laiki ir gluži izšķirami no tiem laikiem, kur katra tauta uz savu roku savā vientulībā dzīvoja. Tad,

zināms, valoda citādi vairojās nekā tagad. Un to redzam ne vien pie latviešiem, bet arī pie citām, pat slavenām tautām, tiklīdz tām bijis iespējams ar citu tautu kultūru un valodu iepazīties, kas tās jau pārspējušas» (1869, I, 432).

Turpinot J. Alunāna sāktu cīņu pret «latviešu tautas drauga» G. Bražes atpakaļrāpulīgajiem uzskatiem, kuri neatzīst valodas skaņu sastāva papildināšanu ne ar kādiem aizguvumiem, bet nacionālās specifikas saglabāšanas vārdā patiesībā grib uzspiest izolētību un līdz ar to sastingumu primitīvismā, Kronvalds iebilst pat tik lielai tālaika autoritātei kā bīskaps K. Ulmans. Tā vārdnīcā «no tiem vārdiem, kas ar «f» un «h» sākas, nav neviens uzņemts, lai gan daži no viņiem it labi pie mums ieviesušies, kā fabrika, fabrikants, figūra, firma» (1872, I, 480).

Pretstatā šādai provinciālisma tendencei, kas, piemēram, vārda «Fricis» vietā liek «Spricis» vai «Pricis» kā «prastiem laudīm», respektīvi, kultūras apgūvē «nespējīgajiem» latviešiem piemērotākas formas, Kronvalds prasa ieviest vispārpieņemtās starptautiskās normas.

Par nacionālās kultūras bagātināšanu, kāda notiek, apgūstot cittautu labākos sasniegumus. Kronvalds uzstājas, runājot ne tikai par valodu, bet arī citos jautājumos, piemēram, skaidrojot izpratni par to, kas ir skaistais.

Kronvalds krasāk nekā viņa tuvākie domubiedri popularizē uzskatus, kādus par skaisto (Kronvalda terminoloģijā «daiļo») pauduši sengrieķi, pie kam konteksts ļauj secināt: minētajiem uzskatiem pievienojas arī rakstītājs pats. Galvenokārt te jānorāda uz viņa rakstu «Solons» (1873), kur uzsvērti centieni audzināt jaunatni uz «ārīgu un iekšķīgu daiļumu» (II, 251), t. i., uz miesas un gara harmonisku attīstību.

«Grieķi turēja to par Dieva dotu bausli, ka cilvēkam vajagot tikpat rūpīgi un pieklājīgi gādāt par sava ķermeņa vingrinājumu kā par sava gara izdaiļinājumu. Tiem patika miesīga zaļoksniņa, auguma daiļums, stingru jeb

vieglu soļu gājiens, locekļu sparīgs veiklums un lunkanums, nādžība un stiprums cīņās. Skaidrs un drošs skaistiens un tāda attapīga izmanība, kādu tikai tad iegūstam, kad ik dienas no jauna mācāmies likstas pārveikt, — šis krietnu tikumu ārīgās zīmes stāvēja pie grieķiem tādā pašā cieņā kā gara izdailējums, prāta skaidrums, veikla izmaņa mākslās un zinātnēs (...). Tāds bija grieķiem bērnu audzēšanas veidals jeb ideāls» (II, 250, 251). Kronvalds konstatē, ka, attīstot miesas daili, zināmā mērā tiek veicināta arī dvēseles daile. «Iesākot gan vingrojās tikai ķermeņa dēļ, bet grieķi drīz nojēdza, ka vingrošanās arī dzīvi gara izdailējumu sekmina (...), ieaudzina drošību, sātību, sevsavaldību un šķīstību un modina turklāt draudzības jūtas un tēvuzemes mīlestību» (II, 251, 252).

Bez tam norādīts, ka par «dvēseles izdailēšanu» sen grieķi rūpējušies vēl īpaši ar «muzisku izdailējumu» (II, 252). «Mūzika un dzeja, kokle un dziesmas stāvēja pie grieķiem augstā godā; viņi tās turēja par augstības, krietnības un skaistuma izaudzinātājām, par ikkatra tikuma dzemdētājām, jo grieķi nojēdza, ka mūzikas un dzejas luga, kas nav cits nekas kā dižanas dvēseles auglis, spēj iedēstīt daiļumu arī tā cilvēka dvēselē, kas kādu lugu iemācās spēlēt un dziedāt. Mūzika bija tādēļ ar grieķu dzīvi visādi dziļi kopā saaugusi. Kas mūziku nedz prata, nedz mīloja, to grieķi turēja par ļaunu cilvēku» (II, 253).

Kronvalds arī skaistuma izpratnē sevišķi uzsver lingvistisko momentu.

Viņa raksti un runas palaikam sacerēti ar lielu mīlestību un cieņu pret dzimto valodu, ar erudītām zināšanām un virtuoza tīksmi par tās leksiskajām bagātībām un jaunu atvasinājumu iespējām. Pretēji tiem uzskatiem, kas, cildinot vienkāršību, lakonismu un atturību, ieteic neiteikt divus vārdus, kur var iztikt ar vienu, Kronvalds ar vārdiem mīl rīkoties devīgi, pat izšķērdīgi. Patriotisku jūtu, kā arī savas oratora darbības un talanta iejūsmināts, viņš labprāt izmanto iespēju demonstrēt latviešu valodas

maz izmantotās rezerves, sarīkot ko līdzīgu sinonīmu un neoloģismu parādei.

Raksturīgs piemērs šai ziņā viņa beletristiskie sacerējumi. Kādā no tiem — «Mežs un koki» — lasām: «Pilnīgi izaugušu koku skaļi aplūkodami, tanī drīz ieraugām īpašu rosīšanos un briešanu, jauku rosīšanos un plaukšanu no pat saknes līdz pat lapu galiem. Tās dažādās glīves, zīmes un glītes vienā tēlā kopā saņemdami, ievērojam, ka katram kokam savs īpats vaigs jeb veids» (1868, I, 516). Sacerējums rakstīts par dabas skaistumu, bet pēc būtības veltīts valodas skaistuma demonstrēšanai.

Visos gadījumos, kur Kronvalds runā par skaisto dabā vai kultūrā, cilvēka miesā vai dvēselē, tas uzskatīts par labas dzīves būtisku sastāvdaļu.

VALODAS LIETĀ

Lūdzami pūlēsimies jo krietnāki, gādāsim jo čaklāki savas tēvu valodas izkopšanas labad!

Bet kā nu šāda kopšana uzsākama?

I. Uzmeklēsim, savāksim un sakrāsīm: 1) visus tādus teikumus un valodas locījumus, kas īpaši pēc mūsu valodas īpašībām izlikti, kā arī it sevišķi visas tautas dziesmas, teikas, pasakas un parunas, kur atronas iekšā skaidra latviešu valoda, un 2) visus tos sīkos vārdiņus, kuriem īsta latviska sakne, patiesīgs latvisks augumiņš.

II. Jāpieņem tie vārdi, kas, kauču mums no bērnu dienām nav pazīstami, citurienē tiek daudzīnāti un ir koši latviski. Ja būtu tur dzimis, vai tev nepatīktu, ka to vārdu pieņem?

III. Iebērsim jaunus graudiņus pazīstamos trauciņos, jaunu kodolu rieksta čaumalā.

IV. Atmetīsim liekos svešiniekus runājot un rakstot visur tur, kur mums pašiem zelta graudiņi. Lai latviskā runā nelietojam vis *provēt, strāpēt, perša, ganģis, note* u. c., bet gan: *mēģināt, sodīt, pants(iņš), gatva jeb iela, bēdas, spaidonis* u.t.j.pr.

V. Kad mums pašiem kāda vārda pietrūkst pēc tagadējo laiku vajadzības, tad smelsim iz tuvākā avota — tālajā svešumā vien palīga nemeklēdami! Pēc latviešu valodas citas valodas varētu nostādīt šādā kārtā:

- 1) leišu,
- 2) sanskrita,
- 3) slāvu,
- 4) grieķu un
- 5) germāņu v.

VI. Citu tautu rakstus pārtulkodami, gādāsim par to derīgumu tulkojumiem un nevis tik par tādiem pārcēlumiem, kas vārdu pēc vārda sakrīt kopā ar svešo valodu. Mūsu valodai savs gars!

VII. Laidīsim saviem radiem un draugiem, kuri no latviešu dzimuma, vēstules latviskā valodā, nevis kādā svešā.

VIII. Lasīsim čakli arī tādus latviskus rakstus, kas priekš divdesmit un vairāk gadiem sarakstīti, neba to ziņu dēļ, bet pašas valodas labad.

Īstus latviskus vārdus jau citādi nespēsīm sakrāt kā tikai tad, kad savāksim un uzzīmēsim visas tautas dziesmiņas, ir jaukā pasaciņas un teikas, kodolīgos sakāmos vārdus, gudrās latviešu mīklas. Tu varbūt, galvu kratīdams, sacīsi: kādu gudrību lai smeļ iz šīm nodēdējušām nīkoņu sēnalām?

Nu redzi! Kad es tevim jautāju, ko tas vārds «skaudrs» iezīmē, tad tu laikam atteiksi, ka tas nebūt neesot latviešu vārds. Un tomēr tas ir īsts latvisks vārds. Ja es saku, ka «skaudrs» gandrīz to pašu nozīmē, ko tas vārds «ass», tad dažs labs pasmiedamies sacīs: «Redz, kur jaunu vārdu izgudroji.» Bet neba jauns vārds izgudrots, jo tas sen jau mūsu tautas dziesmās atronams, runāts no tiem, kas vēl nekaunējās savu tēvu valodu koši daudzina. Bet tu uzņemsi citas domas, ja tu apcerēsi to dziesmiņu:

Ei, skaudrais zobentiņ,
Kur es tevi mēģināšu?
Ruden jāšu pēc māsiņas,
Tur es tevi mēģināšu.

Mūsu valodai netrūkst nei smalkuma, nei dziļuma, nedz bagātības, nedz veiklības. Tik tāju mūsu s e n t ē v i savu valodu bij izstrādājuši, izkopusi un pavairojuši, iekām verdzības ķēdēs viņu rokas saistīja, iekām negatības

kluči viņu krūtīs noslodzīja, iekām varmācības dzelos viņu veiklo un iznesīgo mēli apklusināja, iekām bezdievības tumsība viņiem prāta jautrību, sirds drošību un gara cenšanos aizzemdināja, ar blēņu tvaikiem apdūmodama. Bet nu ir sašķelts un sagraizīts šis bezcilvēcības nāvīgs tikls. Mūsu krūtīs ceļas atkal pēc gadu simteņiem jo sva- badāki; mūsu sirds lec jo liksmāki, mūsu dvēsele sāk atspirt, mūsu gars kļūst dienu no dienas jo skaidrāks, gaišāks, drošāks. Nu mums pienākas ar skaidru apziņu saņemt savu svēto mantojumu no mūsu sentēviem. Lai tad aug, zeļ un zaļo mūsu sentēviem cienīgi pēcnākamie, krietni dēli. Lai atskan mūsu jaukā valoda visā tēvijā, kur vien cilvēku mēles spriež par diženu cīnīšanos, par tautas labklāšanu, par slaveniem darbiem!

Mums krietni, patiesīgi un dižani strādājot, augs mūsu valodas skanība, viņas glītums un skaistums, brangums un daiļums, viņas pilnība un augstība, jo mūsu sentēvi ir priekš viņas jau iegādājušies izdevīgu, auglīgu un svē- tīgu pamatu. Stāvēsim uz šī stiprā pamata droši un modri!

JĀNIS PORUKS

Pēteris Zeile

PORUKA ESTĒTISKIE UZSKATI

Jānis Poruks darbojies ne tikai dzejā un prozā, bet rakstījis arī teorētiskus sacerējumus un recenzijas par grāmatām, koncertiem, teātra izrādēm un gleznu izstādēm. Devīņdesmitajos gados tapušas literatūrkritiskās apceres «Mīlestība dabā un dzejā» (1895), «Heinrihs Heine» (1896), «Jānis Volfgangs fon Ģēte» (1897), «Par mūsu jaunāko rakstniecību» (1898), «Aleksandrs Sergejevičs Puškins», «Kurš ir tagadnes ievērojamākais rakstnieks» (1899). Taču lielākā daļa rakstu par literatūras un mākslas jautājumiem radušies divdesmitā gadsimta sākumā. Tieši tajos visskaidrāk atklājas J. Poruka pasaules uzskats un viņa estētiskā pārliecība: «Literatūras nākotne», «Vēstules par rakstnieku stāvokli sadzīvē», «Par bērnu literatūru», «Šekspīrs vai Ģēte» (1900), «Par estētiku saimniecībā» (1901), «Mūsu rakstniecības nākotne», «Rihards Vāgners» (1902), «Vēstules par mākslu un literatūru» (1903), «Māksla un tauta», «Ideāls kā ideja un jēdziens» (1905). J. Poruka teorētiskie un kritiskie darbi uzrakstīti galvenokārt tēlainu eseju formā. Līdzās nozīmīgām atziņām par mākslu, tās būtību un funkcijām tajos atrodam antizinātniskus, mistificētus un juceklīgi miglainus izteikumus un secinājumus. Tas izskaidrojams pirmām kārtām ar to, ka Jāņa Poruka pasaules uzskats un estētisko uzskatu pamati ir ideālistiski. Taču, kā liecina Platona, Kanta, Hēgeļa un dažu citu domātāju mantojums, arī pasaules ideālistiskās izpratnes ietvaros izteiktās vērā ņemamas atziņas un domas par konkrētiem estētikas jautājumiem. Tas attiecas arī uz Poruku.

Estētikas pamatjautājums un mākslas

būtība — par šīm savstarpēji saistītajām problēmām Poruks rakstījis samērā daudz. Balstoties uz ideālistisko pasaules uzskatu, estētikas pamatjautājumu viņš risina izteikti ideālistiski. Mākslas pirmavots, sākotne nav meklējama materiālajā realitātē, sociāli organizētajā sabiedrībā, bet gan pārmateriālajā idejā, transcendentāli dievišķajā, kas, būdams universāls, iemiesojas arī cilvēka garā, padarīdams to «radīšanas spējīgu», «savervēdams» par «Universuma līdzstrādnieku».

«... Es domāju,» raksta J. Poruks, «ka, izņemot tīro reliģiju, cilvēkam nav neviena tik droša līdzekļa iemantot sirds cēlumu un turēties pie tiklības kā īsta, nemākslota māksla. Kas ir nemākslota māksla? Tā, kura izceļas, māksliniekam apzinoties sakaru ar mūžību un ticībā uz augstāku spēku, kas kā dzīvība, mūsu miesīgām acīm neredzama, un kā vidutāja ved un uztura mūs sakarā ar Radītāju.» (Kopoti raksti. 1929, XVI, 75. lpp.)

Rakstniekam, māksliniekam pats svarīgākais tēlot nevis cilvēku pašu par sevi, bet cilvēku tai sakarā, kā viņš savu dzīvi, darbību, iekšējo pasauli tiecas saskaņot ar «augstākās pilnības», «morālo vērtību» sfēru, kā viņš realizē «kategorisko imperatīvu», kas liek savu esību veidot tā, lai tā kļūtu par paraugu citiem. Poruks secina, ka «cilvēcei vajaga sasniegt labākus laikus, cilvēkam vajag kļūt labākam, bet tas nevar agrāki notikt, kamēr varoņi neiesāks cīņu paši ar sevi». (XVII, 24.) Poruks ir par cilvēces progresu, taču kā jau ideālists utopiski redz to nevis sabiedrības, bet indivīda, nevis materiālās pasaules, bet gara, nevis objekta, bet subjekta pārveidošanā. Tikai redzot šo Poruka maldu, varam saprast arī viņa paradoksālo domu — «diemžēl tas lielākais brīnums ir tas, ka bērni jau kāpelē pa jumtiem, bet māte vēl nav dzimuse. Cilvēce ir acumirkli tikai frāze, ja mēs to meklējam kā realizētu, bet idejā viņa dzīvo jau sen kā māte, un varbūt vienreiz tā piedzims.» (XVII, 24.)

Atsvešināšanās problēmas traktējumā Poruks stāv

tuvu eksistenciālisma pamatlicējam — dāņu filozofam Sērenam Kērkegoram (1813—1855), kaut arī nekur neatrodam ziņas, ka Poruks būtu lasījis Kērkegora darbus. Visticamāk, ka vienāda objektīvā īstenība kapitālistiskās sabiedrības apstākļos lika izdarīt līdzīgus secinājumus.

Šī doma var likties ideālistisks kalambūrs, vārdu spēle, ja mēs to atstājam savā pirmatnējībā. Taču tā var kļūt arī dziļāka, ja to tulkojam materiālistiski. Tikai tad, kad cilvēks savai dzīvei saredz augstāku mērķi un saturu, kas paceļ to pāri individuāli patīgām interesēm, viņš iegūst dzīves jēgu, «ļauj dzimt un triumfēt savai mātei — idejai». Mākslas uzdevums Poruka izpratnē — veikt šo nemitīgo cīņu par cilvēka pilnīgošanu, celšanu augšup uz augstākiem mērķiem un idejām, «uz ļaužu cilvēciskošanu», kā to saprata arī Hēgelis.

Kādas tad ir dabas un skaistuma, mākslas attiecības? Daba kā Universuma sastāvdaļa ir skaistuma harmonijas caurstrāvota. Taču skaistums te nejaušību un materialitātes aizplīvurots. Mākslā tas iegūst jaunu, cilvēcisku mēru un garīgu skaidrību, līdz ar to dialektiski nonākot pretrunā ar pašām dabas parādībām. Pēc Poruka uzskatiem, drūms, pārlietu drūms būtu cilvēka liktenis, ja viņš sevī nenestu daiļumu. «Tas sargā viņu no galīgas pagrīmšanas, un, dabai par spīti, viņš rada mākslu. Mākslā mīt daile un dižums, un mākslinieka neapzinīgā vēlēšanās ir viņu dabiski radīt... Ideja, ko mākslinieks sevī nes, ir paraugs nākotnei...» Taču Poruks saprot, ka bez dabas un cilvēka iepazīšanas nevar būt īstas mākslas. Tāpēc bez sakara ar dabu, t. i., realitāti, māksla zudīs.

«Kurš cik necik saprot mākslu, tas nojēgs, ka mākslinieka būtei ir tuvāks sakars vienā vai otrā ziņā ar dabu. Šis sakars neļauj «iestudēties». Radniecību, kuru bērns sajūt pret saviem vecākiem, nevar neviens augstskolas profesors pavairot. (...) Bet sakars (ar dabu. — P. Z.) var būt dažāds. Mākslinieka sakars ar dabu ir draudzīgs,

inteliģents, dzīvinošs, kurš māksliniekam atnes laimi līdz pat nāvei.

Galvenais mākslinieka pamats viņa mākslā nav vis studēšana augstskolā, bet idejas, kas nav nekas cits kā mākslinieka draudzības saites ar dabu. Otra galvenā lieta ir idejas apkārtnes attēlošana tik tālu, cik tālu šī ideja ar pasauli grib vienoties. Šis pēdējais uzdevums piekrīt mākslas tehnikai. Mākslas tehnika ir katrā ziņā jāpiesavinājas, lai mākslinieks būtu arī mākslinieks citiem. Te ir jāņem zinātne palīgā, te ir tiešām jāklausa uz profesoriem, uz piedzīvojumiem un pamatīgi jānododas studijām.» (XVI, 160.—161.)

Tātad par vienu no mākslinieka talanta pamatiezīmēm Poruks uzskata asu dabas uztveri, prasmi dabas materiālu izmantot spilgtai mākslinieciskās idejas atklāsmei. Tādējādi Poruka izpratnē mākslas darbs ir ar jutekļiem uztveramā materiāla un idejas, satura un formas īpaša harmonizācija. Bez nepietiekama «dabas materiāla» seguma ideja kļūst kaila, retoriska, neatbilstoša mākslas darba iedabai, respektīvi, nemākslinieciska.

Par galveno mākslas attēla objektu un idejas izteicēju Poruks uzskata cilvēku. «Tīrās dabas» tēlojums īstu mākslinieciskumu iegūst, tikai saskaņojoties ar cilvēka uztveri un asociācijām, bez kurām tas nevar pacelties pāri «dubultota», vienkārši reproducēta objekta robežām. Taču vai jebkurai «cilvēka dabai» ir vieta mākslā? Uz to Poruks atbild noliedzoši. Mākslā, pēc viņa pārliecības, ir vieta tikai tādām cilvēciskām natūrām, kas var dot vielu spilgtiem konfliktiem, lielām idejām. J. Poruks vairākkārt kritizē latviešu rakstniekus, ka tie «pārāk pieplakuši zemei», tēlo ne ar ko neievērojamus cilvēkus. Kāpēc šai «tārpībai» jāupurē māksla? — viņš jautā. Vērtējot deviņdesmito gadu latviešu literatūru, viņš uzsver: «Izņemot dažus Aspazijas skatus mūžības perspektīvā, mūsu jaunākā literatūrā nav uzietamas personas, kuras dzītos pēc augstiem ideāliem. Cilvēks nedzīvo no maizes vien. (...)

Vai tad mūsu intelīģence tiešām nevar uzrādīt nevienas varonīgas, vismaz varonīgi cietējas dvēseles, kura būtu cienīga likt tēloties romānā vai drāmā, bez kā būtu jāsafantazē tukšas teikas? (. . .) Es ticu, ka mūsu latvju starpā ir daudz, kuru gāra dzīve ir augsta. (. . .) cittautieši rakstnieki ir spējuši daudz, daudz tuvāk piekļūt cilvēka dvēselei. Daudz augstāki tie ir pacēlušies garīgos kalnos, no kurienes tie pārredz cilvēces darbību, viņas labos vai maldīgos ceļus, apsver viņas stāvokli pret dabu.» (XVI, 143.—144.)

J. Poruka izpratnē pazīt dzīvi nozīmē pazīt cilvēku, pirmām kārtām viņa iekšējo dzīvi. «Ir jāstudē uzcītīgi cilvēks.» (XVI, 145.) Tikai tad atklāsies, vai konkrētais cilvēks ir mākslinieciskās attēles cienīgs prototips vai ne.

Apcerē «Kurš ir tagadnes ievērojamākais rakstnieks» J. Poruks uzsver, ka rakstnieka darba vērtību vispirms nosaka ētiskais, tad estētiskais un beidzot — tīri tehniskais moments. Mākslu nedrīkst aprīt morāle, taču māksliniekam jātiecas uz ētiski pilnvērtīgo, mākslas darbā jājūt spilgta ideāla klātesamība. Tāpēc viņš gan teorijā, gan savā daiļradē, gan citu rakstnieku vērtējumā nosliecas par romantiski idealizētiem, ētiski cildeniem raksturiem. Tāpēc arī, salīdzinot Šekspīru un Gēti (rakstā «Šekspīrs un Ģēte»), J. Poruks konstatē, ka viņam daudz tuvāks Ģēte. Šekspīrs Poruku atbaida ar savu reālistisko, nežēlīgo skarbumu, ar to, ka viņš «nevērtē cilvēka dzīvību augsti. Viņš cildina dzīves raibumus, dažādības, jauc ciešanas un sāpes starp prieku un ved visus beidzot bez žēlastības pie kapa.» (XVII, 10.—11.)

J. Poruks atzīst, ka «Šekspīrs ir patiesības attēlošanā reālāks un apzinīgāks», bet Ģēte viņam mīlāks ar morālo apskaidrību un līdzsvarotību. Ģētes darbos visas kaislības, grēki un maldi noskaidrojas, dabas māte kā apskaidrotā mūžīgā sievietība apskauj un dara laimīgus. Ja Šekspīrs ļauj cilvēkam mirt bez apskaidrības, ar sevišķu izmisumu, saka J. Poruks, tad Ģēte saviem varoņiem «liek

mirt apskaidrotiem: t. i., viņi mirst un neiznīkst, bet pārīet citā dzīvē, pēc kuras tie cīnījušies un ilgojušies.» (XVIII, 11.)

Te skaidri atklājas J. Poruka — romantiķa ideāli un zināmā mērā arī Ļ. Tolstoja estētisko uzskatu ietekme.

Katra mākslinieka darba vērtību, secina J. Poruks, nosaka vairāki faktori. Pirmkārt, cik lielā mērā ar savu cīņu un ideāliem mākslinieks atklāj «postumo», t. i., nākotnē izejošo spēku. Otrkārt, cik spilgti atklājas daiļuma sajēgums, griba un nepieciešamība būt daiļuma vidū vai apkārtņē. Treškārt, cik spilgta ir viņa tehniskā meistarība. Atbildot uz rakstā «Kurš ir tagadnes ievērojamākais rakstnieks?» izvirzīto jautājumu, J. Poruks atbild, ka rakstniecībā tagad (1899) valda četri milzeņi — Tolstojs, Ibsens, Hauptmanis un Zolā. Viņu darbos spilgti, savdabīgi, bet lielā pilnībā atklājas visi minētie faktori. Galvenais viņu darbā ir patiesība. Bez tās nav mākslas. Dzīvē meli riebīgi, bet tie neiznīcina dzīvi, mākslā tie iznīcina pašu mākslas darba būtību. Šo Tolstoja domu mazliet citiem vārdiem izteicis Poruks:

«Lai nu dzīvē iet kā iedams, tur meliem ir un paliek pārsvars un priekšroka (...); turpretī mākslā (...) patiesība ir tas elements, bez kura viss irst un nīkst. Šis apgalvojums, ka bez patiesības māksla nevar iztikt, šie klieudzieni un varizejiskie saucieni pēc patiesības ir gan jau kļuvuši par frāzēm, kurām neviens vairs netic, bet ko lai dara — citu vārdu, citu līdzekļu nav, ar ko apmierināt slimo sirdi.» (XVIII, 51.)

No šīs mākslas būtības izpratnes izriet arī mākslas funkciju apzināšanās. Krietna, īsta dzeja un vispār māksla «izglīto laudis», padara smalkākas viņu jūtas un caur to nodrošina sadzīvei lielāku skaitu derīgu, apdomīgu un sajūtīgu pilsoņu. Atbilstoši grieķu katarses teorijai Poruks uzskata, ka dzeja ir «tautas medicīna, tā tautu dziedina, dod viņai jaunus spēkus un ideālus...». (XVI, 189.) Tālāk Poruks norāda, ka zinātnei, protams, ir lielāka loma

tautsaimniecībā, taču tāpēc mākslu nedrīkst pretstatīt zinātnei, tās iet roku rokā. Māksla balsta dzīves ētisko un estētisko pusi, bez tās nav iedomājams pilnvērtīgs cilvēks. «Dzeja ir jurists, kura katru klusībā tiesā, un es esmu pārliecināts, ka dzeja labo vairāk cilvēci nekā cietums un bargi sodi... Dzeja, kura ir īsta dzeja, ir mūžam aktīva ļaužu sirdīs, un nereti tā ir viņu garīgā maize. Dzeja iziet, lai jautātu: ko mēs ar savu dzīvi gribam? Kurp lai aiziet cilvēces ceļi?» (XVI, 189.—190.)

J. Poruks atzīmē arī, ka rakstnieki ir sapieri, kuri gaismas vārdā rok jaunus ceļus un celiņus. Viņi dod ne tikai jaunu virzienu dzīvei, bet apgādā to ar liksmi. Viņi nevis šķir poēziju no dzīves, bet «ved dzīvi poēzijā un poēziju dzīvē».

Norādīdams uz mākslas apgaismojošām, ētiski audziņošām, katarsiskām, cilvēku negācijas tiesājošām un komunikatīvām funkcijām, J. Poruks nevar iztikt bez ideālistiskā piemērinājuma, ka «dzejas būte ir daiļums un morāle, nevis vienkāršā, praktiskā morāle vien, bet it īpaši transcendentāla morāle, kuru cilvēks uzstāda, jautādams pēc vispārīgās attīstības gribas iemesla un mērķiem dabā». (XVI, 190.)

Runājot par mākslas un tautas attiecībām («Māksla un tauta»), Poruks uzsver, ka būtībā tauta vēlas patiesu mākslu. Taču tautas gaumi var samaitāt ārišķīga un nepatiesa, sevišķi modes māksla. Tomēr šos jautājumus Poruks neiztirzā plašāk un nekonkretizē. Viņa pasaules uzskats arī neļauj šīs attieksmes pietiekami pilnīgi un dialektiski aplūkot. Sociāli nediferencēts viņa raksturojumā ir pats tautas jēdziens, kaut kas līdzīgs stihiskam pūlim ar neapbrīnināmiem instinktiem un kaislībām, kaut arī tās dzīlēs ir veselīgi, potencēm bagāti spēki. No vairākiem Poruka izteikumiem var secināt, ka mākslu vislabāk un pilnīgāk izprot inteligence. Tāpēc arī mākslas uzdevums — veidot aizvien vairāk cilvēku, kuriem ir šī sapratne un inteligence.

J. Porukam ir romantiķiem raksturīgā pasaules uztvere. Viņa rakstos un daiļradē noteicošā vieta ierādīta romantisma problēmām.

Atšķirībā, piemēram, no Friča Bārdas, kas romantisma jautājumus iztirzā īpašās apcerēs un referātos, Poruks savos rakstos par romantismu izsakās it kā starp citu, samērā reti lietodams arī pašu romantisma jēdzienu.

Poruka romantisms pauž pretrunīgas tendences. Ideālisma, pesimisma tendences, reliģiski motīvi apvienojas ar līdzjūtību pret vienkāršajiem, nabadzīgajiem cilvēkiem, ar ilgām pēc labākas dzīves.

Pēc sava rakstura Poruks ir individuālists, taču dziļi jūt līdzī cilvēku ciešanām. Aicinot mākslinieku mācīties no dabas, reizē meklē pārjuteklisku garīgu skaistumu. Rakstnieka jaunākais brālis savās atmiņās liecina, ka Poruks nekad nav rīkojies pretēji savai sirdsapziņai, nav pieņēmis nekādus kompromisus ar dzīves īstenību, lai gūtu materiālus labumus. Poruku sajūsmina lielie romantiķi Heine un Vāgners. Viņš raksta:

«Viens no visģeniālākajiem un raksturiskākajiem dzejniekiem pasaulē ir Heinrihs Heine. Viņa dzejā lirika sasniedz visaugstāko pakāpienu. Neviena liriķis nav spējis tik dziļi meklējošu jaunu ļaužu dvēselē ieskatīties kā Heine. It kā siltu zemju puķe, pārdēstīta ziemeļu zemē, zied un smaržo viņa dzeja, ilgodamās pēc savas dzimtenes, mīlestības dienvidiem, kur tā būtu pilnīga un laimīga. (...)

Heines dzejas skatuve ir daba: kā īsts dzejnieks viņš ir romantiķis. Viņa sievietes tēli līdzinājas rozēm, lilijām vai baltām ezera puķēm. Sapņaini un burvīgi raugās šie tēli uz mums, it kā tie gribētu mūs sakausēt, sakausēt vienīgā tēlā, kurš lai būtu daiļš un mīlestības pilns. Heines dzejā atspoguļojas viscaur saldi-traģiskā dzīve ar viņas nomoda un sapņu brīžiem, kurus beidz visu sarežģījumu un problēmu atslēga — nāve!» (XVI, 133.—134.)

Sajā raksturojumā liela daļa paša Poruka būtības.

Arī rakstot par Rihardu Vāgneru, Poruks saplūdina komponista un sevis paša esamībai raksturīgo. Viņu saista Vāgnera varoņi, kurus viņš nosauc par gaismas bruniekiem, un «cēlie sieviešu tēli, kuru ideāli ir augstāki un plašāki, nekā to māksla citur mēdz uzrādīt.» (XVII, 111.)

Poruks, no romantiķa pozīcijām kritizējot kapitālistisko civilizāciju, īstās dzīves vērtības meklē cilvēku attiecību garīgajā sfērā, par visaugstāko attieksmju formu uzskata mīlestību. Apcerē «Mīlestība dabā un dzejā» šo attieksmju izpausmi Poruks paceļ dievišķā formā, pārvērš par kaut ko līdzīgu reliģijas paveidam, «kas, makrokosmā jeb lielumā ņemts, ir saule, tas, mazumā jeb mikrokosmā ņemts, ir mīlestība. Abas ir radītājas, abas stāv uz vietas, ap kuru viss griežas. Kā saule pasaulei, tā arī mīlestība cilvēkam dod augstāku atzīmi... Ar vienu vārdu: mīlestībai ir tas pats saules gars.» (XVI, 40.)

Romantiķis nereti prātu pretstata sirdij, tai viņš dāvā uzticību. Tādēļ viegla misticisma miglā tīta mīlestība ir nemitīgais pavadonis, kas saldi ieaijā jūtīgo dvēseli:

Sapņi lai mūs projām nes
Turp, kur mīlestības viļņos
Izkustu mums dvēseles.

Romantisku skaistumu Poruks meklē arī ļaunuma nepēnotajā bērņības pasaulē, ieprojicējot tajā savas izjūtas, savu filozofiju un estētiku. Stāsta «Asaras» varonis Matīsiņš gana cūkas, un, to darot, viņš tiecas ielūkoties mūžības perspektīvās un saprast asaru būtību.

Tāpat kā citi romantiķi, arī Poruks īpaši akcentē subjektīvā momenta lomu daiļradē. Tas izpaužas tieksmē ikvienu izjūtu pacelt pār normālo, ikvienu tēlojamo personāžu — pacelt pār vidējo. Romantiķa subjektīvā izjūta tiek ieprojicēta varoņi un pasludināta par objektīvu fenomenu. Individuālā izjūta it kā atdalās no šauri personiskā momenta un nemitīgi paplašina robežas, tiecoties uz mū-

žīgo, līdz ar to bieži iegūstot miglaini abstraktu tēla veidolu. Tas sakāms arī par Poruka dzejas lielu daļu.

Romantiķa personība ir pilna liela emocionāla sprieguma. Romantiķis ne brīdi nevar aizmirst savu «es». Ansis Vairogs «Pērļu zvejniekā» ir būtiska daļa no Poruka paša biogrāfijas, viņa pasaules izjūtām un dvēseles pret-runām. «Cilvēks, lai arī tas būtu rakstnieks, nedrīkst izkāpt iz savas sirds un dvēseles.» (XVII, 55.)

Poruku nereti mēdz dalīt it kā divās personībās — romantiķī un reālistā. Ikvienam redzama atšķirība starp tādiem darbiem kā «Pērļu zvejnieks» vai «Zilizana sirdsdedze» un «Kauja pie Knipskas», «Kukažiņa», «Krusttēvs Dāvis», «Baltais zvirbulis». Poruks it kā svārstās starp debesīm un zemi. Ne velti Poruks ļoti augstu vērtēja romantiķi Vāgneru, tāpat arī reālistu un naturālistu Zolā. Apcerē «Kurš ir tagadnes ievērojamākais rakstnieks?» Poruks ar lielu apbrīnu izsaucas: «Nevar būt simpātiskāka rakstnieka, kā Zolā ir! Viņš kā īsts ārsts nebaidās no slimībām, bet pieliek visur roku, apskata visu, aplūko vātis, puvumus un mēģina atrast antiseptiskus līdzekļus!» (XVI, 187.)

Ļoti augstu vērtē un par sev tuviem rakstniekiem Poruks nosauc daudzpusīgo Puškinu un aso reālistu Gogoli. No gleznotājiem Porukam tuvs Bēklins, Aivazovskis, Purvītis. Tātad Poruks nav šaurs romantisma apoloģēts. Viņš saista īsta māksla, vienalga, vai tās veidotājs būtu romantisma, klasicisma vai reālisma pārstāvis.

Poruka romantiskajos stāstos ne mazums tīri reālistisku ainu un detaļu. Tāpat reālistiskajos darbos jūtama Poruka — romantiķa klātesamība, viņa subjektīvais strāvojums — noliedzoša attieksme pret visu, kas atsvešina cilvēku no cilvēka, no garīgām vērtībām; romantiķa morāles izpratne un līdz vīzijai pacelts bērnības atmiņu tēlojums. Gandrīz visus tos pavada romantisks nemiers un smeldze, tieksme tēlu tuvināt simbolam. Tā šeit zināmu pretstatu robežās tomēr saskatāma noteikta vienība, ko

raksturo Poruka tieksme pēc mākslinieciskās patiesības. Kaut arī romantisko un reālistisko Poruka darbos nav iespējams nedz pretstatīt, nedz atraut vienu no otra, tomēr viens ir skaidrs: jo vairāk Poruks atiet no savām filozofiskām kontemplācijām un tuvojas zemei, jo mākslinieciski patiesāks viņš kļūst, jo tvirtāki, reljefāki, skaidrāki ir viņa tēli. Palaikam viņš pats to spiests atzīt: «...Lai katrs mācās un cenšas nebūt vairs bezdievīgs, tad arī visa cilvēce nebūs vairs bezdievīga un rakstnieki būs piespiesti tēlot cilvēci tādu, kāda viņa ir: ar visām kļūdām un aizspriedumiem un par visām lietām tēlot sadzīves traģiku, atrisinot simtiem problēmu un sarežģījumu.» (XVII, 236.)

Poruks tic skaistuma lielajam spēkam un nepieciešamībai cilvēka dzīvē. Viņš raksta apceres «Par estētiku saimniecībā», «Par bērnu literatūru», kurās aplūko estētiskās audzināšanas jautājumus.

«Tukšība un dziļa nabadzība sacel mūsos žēlumu un līdzietību, turpretī pārticība, ja tā ir piemērota cilvēkam, kuram trūkst daiļuma jūtu un spodrības, sacel mūsos riebījumu. Pārmērīgs greznums cilvēku mums atšvešina, vienīgi pārtikušais, turīgais, kuram gaišas, tālredzīgas acis, kurš mīl vienkāršību, bet turklāt ērtību un pilnību, lai ir mums sveiks sabiedrības loceklis.» (XVI, 109.)

J. Poruks vērsas pret bērnu audzināšanu skolā ārējas kārtības un pseidospodrības garā. Nekādu pilnīgu skaistuma izjūtu neiepotēs skolā, ja bērns mājās neredzēs šo skaistuma un kārtīguma izjūtu. «Turība valda mūsu starpā diezgan lielā mērā, bet garšas trūkst, izvēles starp labu un labāko, jā, trūkst pat izšķiras starp sliktu un labu. Šādas tādas pārmērīgi krāsainas bildes pie sienām, polsterētas mēbeles, spogulis vai pat klavieres neliecina par īpašnieka vai viņa dzimtas locekļu daiļuma jūtām, ja tās izvēlētas bez garšas, bez saskaņas ar istabu, ja uz tām guļ putekļi vai pielipuši netīrumi.» (XVI, 109.)

Runājot par bērnu literatūru un tās uzdevumiem, J. Poruks vērsas pret tiem, kas uzskata, ka galvenā bērnu literatūras funkcija — izklaidēt bērnus, būt par «laika kavēkli». Nevajag pazemināt bērnu interesi par pasauli, nevajag uzcelt sienu starp pieaugušo un bērnu. Protams, bērnu literatūrai jābūt piemērotai bērnu uztverei, taču tai jābūt saturā dziļai, virzītai uz lietu būtības izpratni, aktīvu darbīgumu un patiesas skaistuma izjūtas ieaudzināšanu. J. Poruks noraida darbus, «kur autors mēģina apiet visas patiesības un rūgtumus, lai mazaļiem patiesības vietā pasniegtu pilnu kurvi ar rozēm, kur prinči, eņģeļi, princeses mudž neskaitāmos pulkos. Un vēlāk, kad bērns jau tik tāļu paaudzis, kur tam pašam ronas spriedums par pasauli un dzīvi, tad tas nejauši jautā: kāpēc tas viss man tika stāstīts? Tas bija laika kavēklis! Un katrs laika kavēklis, ja arī citādi tas nevainīgs, ir tomēr tādai būtei skādīgs, kuras daba un raksturs pagēr pastāvīgu darbību. Kāpēc meklēt daiļumu tādās kombinācijās, kuras dabā nav uzietamas? Kāpēc mēs stāstām par velniem un spokiem, ja tie patiesībā nenāk! (...) Daiļuma pasaulē ir daudz, un tas viss stāv uz īstenības un patiesības pamata. Debess ir daiļa, daiļi ir meži un pļavas, un arī dzīve ir daiļa! Tikai vajaga prast to visu saukt pareizā bērna apziņā.» (XVI, 205.)

Pats Poruks tiecas realizēt šos principus savā daiļradē. Viņa bērnu stāsti un tēlojumi «Zuzīte», «Baltā puķe», «Bērnu simfonija», «Krusttēvs», «Iz maniēm bērniības laikiem», «Bērnu izvēle Rožu miestā», «Rīta zvaigzne», «Dvēseles kumēdiji» raksturīgi ar lielu sirsnīgumu, tēlojuma plastiskumu. Tie pieder mūsu bērnu literatūras klasikai.

Jānis Poruks, tāpat kā lielākā daļa romantiķu, līdzās skaistajam lielu vietu ierāda traģiskajam. Traģiskā izpratne izriet no pašas romantisma būtības. Romantiķa sapņi un augstie ideāli, saskaroties ar tiem pretstatīgo realitāti, cieš sakāvi, kas romantiķa jūtīgajā dvēselē rada

skumju, sāpju, traģiskā izjūtu. Šī subjektīvā traģiskā izjūta tiek vispārināta līdz esības traģēdijai, līdz «pasau-les sāpju» līmenim.

Rakstā «Vai pesimisms rakstniecībā ir notiesājams?» J. Poruks šo viedokli izsaka tieši un skaidri: «Cik nesa-protami tas arī dažam labam izklausīsies, tomēr, dziļāki pārdomājot par cilvēci un viņas likteni, mēs atzīsim, ka acumirkļīgās baudas dejās, viesībās, dažādās jautrībās ir visai laicīgas, tās pāriet ļoti ātri, kamēr traģika ir un paliek vadošais motīvs cilvēka dzīvē, un ar traģisku akordu viņa arī beidzas. Ja nu cilvēkā traģika var sacelt tikai šausmas un riebumu, tad tā ir zīme, ka cilvēks nav pienācīgi inteligents, ka tam trūkst dūšas pārdomāt par dzīves īstenību. Uz traģikas pamatojas visi augstākie cen-tieni, visas cīņas. Ja mēs gribam noliegt traģiku, tad mums ir jānoliedz cīņa, ja pie tās mēs negribētu apgalvot, ka cīņā uzvarē katru reizi tas, kuram cēlākas domas un griba. Bet, tā kā cēlās tiek atzītas tikai pēc domātāja nāves, tad traģika nav noliedzama, un līdz ar to ir pesi-mismam likts nekustināms pamats.» (XVII, 15.)

Poruks traģiskā iedabu saredz tajā apstākļi, ka cilvēks cīņā par saviem ideāliem netiek iekšēji apmierināts, jo dzīve un viņš pats nesaskan ar viņa centieniem un ideā-liem. Tikai tas, kam nav ideālu, nepazīst traģikas. Traģisko rada cildenā bojāeja. Nevis tāpēc daudzi izcili mākslinieki ir pesimisti, ka pasaulē nebūtu cildenuma un dai-ljuma. Dzīvē ir skaistums un cildenums, taču, kā piezīmē Poruks, visam, kas cēli daiļš, ir pretpēki, ir nīdēji un pēlāji, ļaunums negrib pazust no pasaules. Modernajā kapitālismā Poruks saredz vēl vairāk ļaunuma nekā ag-rākajā patriarhālajā sadzīvē. Neredzēdams zinātniski pa-matotu izeju no šķiru sabiedrības kolīzijām, Poruks jautā: «Vai rakstniekiem nav iemesla kļūt par pesimistiem?» (XVII, 16.—17.)

Kā redzam, te bez jebkādiem aplinkiem atklājas roman-tisma traģiskā koncepcija. Taču tajā nedrīkst saskatīt

tikai vienpusīgi nihilistisku, pesimistisku dzīves izpratni. Traģiskais romantiķim ir arī dzīves patiesības atklāsmes un kritikas forma. Arī Poruka darbos tās abas atklājas un spilgti iemiesojas mazajā Cibiņā, ko sakāvis robustais un rupjais Buņģis un kam cilvēku vienaldzība ļāva vienu-
tuļam nosalt ziemainajā mežā. Tās pauž mītiskais Mūziķa tēls (stāstā «Mūziķis»), ko saplosa trakojošais pūlis, kurš nesaprot viņa mākslu. Šī traģiskā patiesība caurvijas arī stāstā «Bērnu izvēle Rožu miestā». Mazo nabaga Jānīti adoptē bagātā Švanka kundze, taču viņš ilgās skumst pēc savas mātes glāsta. Atgriezies pie slimās mātes, viņš pats saslimst un mirst.

Poruka pasaules uzskatā un ar to saistītajā estētikā ne mazums maldu un ideālistisku ilūziju. Taču viņa impulsīvi emocionālajā estētikas satversmē, tieksmē pēc patiesas mākslas ir atziņas ar objektīvu raksturu, kas labāk palīdz izprast ne tikai paša Poruka daiļradi, ne tikai romantisma būtību, bet arī mākslinieciskās daiļrades un tās psiholoģijas likumības vispār.

PORUKS UN MŪZIKA

Par Jāņa Poruka saiknēm ar mūzikas pasauli parasti runāts tikai garāmejojot. Taču Poruks ir pirmais un savu laikabiedru vidū vienīgais latviešu dzejnieks, kura dzīvē un daiļradē mūzika ieņēmusi tik redzamu vietu. Jānis Poruks ir arī viens no pirmajiem latviešu teātra un mūzikas kritiķiem.

Plašajā Poruku dzimtā bijis daudz muzikāli apdāvinātu cilvēku. Dzejnieka mātes radi Krastiņi, kā stāsta Poruka skolotājs Druvienā Jānis Kalniņš, bijuši labi dziedātāji ar plašām, skanīgām balsīm. Pieprazdami, kā toreiz teica, dreimaņa amatu, viņi paši izvirpojuši no paegļa koka sev klarnetes un fleitas, paši arī bez skolotāja palīdzības un nošu pazīšanas iemācījušies spēlēt. Poruka rados ir komponisti Jānis Straume un Jēkabs Poruks; dzejnieka tēvamāsa krustmāte Marija piedalījies III dziesmu svētkos, bet jaunākais brālis Jēkabs vēlāk bijis solists T. Reitera kori. Nesen mūsu konservatorijas kordirigentu klasi beidzis Arnis Poruks, kura vadītais Siguldas koris piedalījās arī dziesmu svētku simtgades koncertā.

Druvienas «Prēdeļos», kur 1871. gadā sākušās Poruka dzīves gaitas, klavieru, bez šaubām, nebija. Arī Druvienas pagastskola un vēlāk Liezēres draudzes skola maz ko varējusi līdzēt. Jānis Poruks dzied tenoru Druvienas kori, un brauciens uz III dziesmu svētkiem Rīgā ir viņa spilgtākais jaunības pārdzīvojums. «Kurzemieki, vidzemnieki, latvieši no Vitebskas un no čuknu robežām, visiem viena jūta, viena doma: godināt savu darbu, savu dzimteni kopīgām dziesmu skaņām,» vēlāk dzejnieks par šo notikumu raksta.

Kaut cik nopietnāk pievērsties mūzikai Jānis Poruks var tikai no 1889. gada, kad, pabeidzis Cēsu pilsētas skolu, viņš iestājas Rīgas politehnikas priekšskolā. Materiālo iespēju robežās viņš tad ielauzās klavieru un vijolspēlē, apmeklēja koncertus un operu uzvedumus pilsētas teātrī.

1893. gadā galvenokārt ar dedzīgā Vāgnera cienītāja skolotāja H. Vestermana atbalstu Porukam rodas iespēja doties uz Drēzdenes konservatoriju studēt mūzikas teoriju un vēsturi. «Izņemot tēva mājas, es neesmu nekur tik laimīgs juties kā Drēzdenē,» atzīstas Poruks. «Īsts mūzikas pratējs šķirsies ar dziļām skumjām no Elbfloresces. Drēzdenē mūzika ir tapusi par vajadzību, nepieciešamu garīgu barību un nevis par laika kavēkli, kā tas ir diemžēl daudzās pilsētās un lielpilsētās.» Šī brauciena atspulgs ir «Pērļu zvejnieks» un vēlāk tapušās atmiņas par Drēzdenes laiku.

«Ar skaņām mēs tiekam tālāku ideālu pasaulē nekā ar krāsām un redzi,» prāto jauneklis, bet mācības Drēzdenes konservatorijā, kā viņš pats atzīst, krietni vien aplauž ragus. Daudz vēl ir nepilnību galvenokārt pašmācības ceļā apgūtajā klavierspēlē, tāpat citos priekšmetos. Tādas autoritātes kā Lista un Vāgnera drauga profesora Fēliksa Drezekes priekšā sašķobās ne viena vien iesācēja pašapziņa. Stāstā «Pastāvīgais» Poruks tēlo jaunekļu pulciņu «Neatzītie mākslinieki», kurš mēdzis sanākt kādā Drēzdenes kafejnīcā. «Mēs toreiz uzdrošinājāmies visu: apspriedām un tiesājām filozofus, komponistus, dzejniekus un savus profesorus, kuru priekšā mēs atkal pirmdienā, konservatorijā ierodoties, saplakām kā vergi.»

Vāgnera mūzikas ietekmē top Poruka uzmetumi muzikālajai drāmai «Herakless». Fragmenti, par kuriem diemžēl saglabājušies tikai nostāsti. Komponists un mūzikas kritiķis Jēkabs Poruks, kas atsevišķus Jāņa Poruka kompozīciju fragmentus vēlāk atradis Druvienas «Trušļos», raksta: «Dažs balsu gājiens radija sajūtu, ka, ja Jānis

Poruks nebūtu dzejnieks, tad varētu tapt komponists.» (ZA Fundamentālās bibliotēkas rokrakstu fonds.)

Tolaik šis Vidzemes zemnieka dēls pazīstamajā vācu mākslas centrā dažam labam šķiet liels savādnieks. Par latviešu tautas muzikālo kultūru te retam kāda nojausma. Atcerēdamies savu studiju biedru Ludvigu Bītneru, Poruks, piemēram, min šādu kuriozu notikumu. «Bītners manim dāvāja savu mūzikas gabalu «Slawischer Tanz». Viņš bija vienu vasaru spēlējis Majoros zem kapelmeistara Prilla vadības un noklausījies, kā viņš pats teica, slāvu melodiju, no kuras tas bij iztaisījis «Slāvu deju». Bet šī meldija nebija nekas cits kā mūsu pazīstamā «Ozolīti, zemzarīti, kam tu augi lejiņā?».

Poruks šajā laikā sāk intensīvi pievērsties arī dzejai, un mācības konservatorijā atpaliek. Arī naudas maciņš kļūst arvien plānāks. Jau 1894. gada pavasarī jādodas mājup. Veltīgi izšķiests šis laiks tomēr nav. Poruks iepazīsies ar Drēzdenes mākslas dzīvi, dabūjis dzirdēt tādu izcilu mūziķu kā Sarasates un Antona Rubinšteina sniegumu, klausījies Berlīnē Maskanji operu «Zemnieka gods» paša autora vadībā. Plašāks kļuvis Poruka garīgais apvārsnis, un modernās mākslas jēdziens nav tam vairs grāmata ar septiņiem zīmīgiem.

Domas par mūziku neatstāj Poruku arī pēc atgriešanās dzimtenē. Lūk, rindas no vēstulēm Gotfrīdam Ansabergam: «Es cīnos, rakstu un komponēju. Jūs varbūt nezināt, ka es esmu mūziķis. Cerēsim, ka «Mājas Viesa Mēnešrakstā» drīzi iznāks kāda no manām kompozīcijām... Es esmu vairāk mūziķis kā vārdu dzejnieks. Katra jūta, katra darbība manī skan; man jātop mūzikim.» (21. V 1896.) «Mākslā tik cilvēks spēj dzīvot, īsti, ideāli dzīvot, atšķirties no kustoņiem... Valoda man riebjas, kaut gan tā ir visas civilizācijas pamats. Vienīgi mūzika man patīk. Bēthovens, Vāgners, Mocarts, Šumans — tie ir mani dievi, kurus es pielūdzu. Dzeja, kuru es taisu, ir tīri nieki, salīdzinot to ar minēto meistaru darbiem.

Vāgnera mūzika ir tas lielākais brīnums mākslā... Ak, kaut Jūs varētu reiz dzirdēt «Die Götterdämmerung», — tad mēs abi kļūtu daudz vairāk draugi, nekā tagad esam! (...) Bēthovena IX simfonija, Vāgnera «Parsifāls», Gerharda Hauptmaņa «Hannele», Mocarta «Jupitera simfonija» un Koredžija madonnu bildes liek man aizmirst visas pasaules gudrības.» (1. X 1896.)

Pagaisušas arī nedaudzās Poruka kompozīcijas, kas radušās pēc Drēzdenes brauciena. Ziņas par tām rodami tikai tuvinieku un laikabiedru atmiņās. Ludvigs Bērziņš, ar kuru Poruks, mācīdamies Rīgas politehnikā, tolaik bieži sastapies, min, piemēram, Poruka kompozīciju «Ēs sapnī redzēju» («Im Traume hab' ich gesehen»), tāpat Vāgnera iespaidā radušos «Vakara noskaņu» («Abendstimmung»). Interesants bija komponista Margēra Zariņa mēģinājums — atjaunot kādu no Poruka kompozīcijām uz dzejnieka 100. dzimšanas dienu.

Nenoliedzams bijis Poruka improvizētāja talants. Dzejnieka brālis Jēkabs Poruks 1925. gadā raksta: «Jānis dievināja visvairāk Vāgnera, Bēthovena un Mocarta ģēniju. Mūziku Jānis mīlēja neizsakāmi, laikam vairāk par visu citu... Dažudien viņš vairākas stundas no vietas spēlēja klavieres. Parasti kādu iemīļotu melodiju dažādās variācijās. Nekad viņš nespēlēja pēc partitūras. Visvairāk Jānis improvizēja. Tas bija tomēr ļoti saistoši, pat lieliski...» Kā lasām brāļa atmiņās, Poruks spēlējis arī vijoli un reizēm jokojis, ka vislielākā māksla esot izspēlēt uz vijoles jūras gaudošanu.

«Poruks piesēdās pie klavierēm un sāka improvizēt — lēni, atturīgi, aprauti, ar kautri lirisku izteiksmi. Tur bija motīvi no Mocarta un Šūmaņa, paša improvizētāja dažādi varianti (...). Poruks spēlēja, pavisam aizmirsis savu apkārtni, it kā neviena neievērots, neskubināts un neaplaudēts.» (Līgotņu Jēkabs. «Satikšanās ar Poruku Jāni», 1938.)

Teodors Lejas-Krūmiņš piezīmēs par Jāni Poruku, kas

glabājas J. Raiņa Literatūras un mākslas vēstures muzejā, min kādu dzejnieka apciemojumu: «Poruks man stāstīja, ka, spēlējot klavieres, reizēm savā nodabā improvizējot un esot arī komponējis pāris mazus instrumentālmūzikas posmus; vienu no tiem kādreiz izpildījis Frankes simfoniskais orķestris Vērmaņdārza ziemas dārzā. Poruks jūsmoja par Vāgnera mūziku, sevišķi cildinot «Tanheizeru».»

Interesantas ir dzejnieka līgavas, vēlākās dzīvesbiedres Ernas Porukas atmiņas. Atceroties savu pirmo sastapšanos ar dzejnieku, viņa raksta, ka jau tovakar Poruks daudz runājis par mūziku. Citureiz, dzirdēdams viņu spēlējam kādu maznozīmīgu kompozīciju, Poruks izsaucies: «Vai tu tādus gabalus vien spēlē? Cik jauki būtu, ja tu varētu Vāgneru spēlēt!» Arī Erna Poruka mums apstiprina dzejnieka improvizācijas spējas: «Poruks milēja spēlēt klavieres. Visbiežāk viņš spēlēja gabalus no Vāgnera operām, tautas dziesmas, dažreiz improvizēja. Gadījās, ka spēlēja stundām no vietas, tad viņa acis sāka savādi spīguļot. Spēlēja, līdz nogura.»

Ernas Porukas vecāku mājās Cēsu «Lāčos» dzejnieka ciemiņš vairākkārt bijis Emīls Dārziņš. Liela daļa Dārziņa dziesmu komponēta ar Poruka vārdiem — «Teici to stundu, to brīdi», «Pie loga ziemas naktī», «Es zinu, kā roze plaukst» un citas. «Viņi abi ar Poruku maz runāja, bet jutās ļoti labi,» atceras dzejnieka dzīvesbiedre. Pēc viņas liecības, tieši Cēsu «Lāčos» tapis «Melanholiskais valsis». «Es esmu vairāk domātājs nekā mūziķis,» mēdzis sacīt Dārziņš. Vai gan šie vārdi nesasaucas ar Poruka apgalvojumu: «Es esmu vairāk mūziķis kā vārdu mākslinieks.»

Der pārļapot dzejnieka vēstules līgavai, kur vietām vairākas rindkopas veltītas mūzikai. 1902. gada 5. februārī viņš raksta: «Es daudz domāju par gaidāmo Riharda Vāgnera «Götterdämmerung» izrādi, šim mākslas gabalam priekš manis ir augstākā vērtība.» Bet nākamajā vēs-

tulē seko šī skaņdarba skaidrojums. Dažkārt Poruka spriedums ir arī ass un nesaudzīgs. Rakstīdams ligavai par kādu, pēc viņa ieskata, vāju Meijerbēra «Hugenotu» izrādi Rīgas operā, dzejnieks saka: «Bij ļoti skaisti, dziedātāji mauroja kā traki, un dziedātājas izskatījās tā, ka tām teļa frikadeles daudz mīļākas par patiesu mākslu.» (21. IX 1901.)

Mūzika Poruku pavada arī viņa dzīves krēslainajās dienās. Vēl gadu pirms nāves viņš raksta tēlojumu «Dvēsele un mūzika», viņa atstātajās piezīmēs atrasts uzmetums stāstam «Florestāna vijole» un muzikālajai drāmai «Dievu dzīres». Dzejnieks vēl spēlē klavieres, vijoli, dzied. 1907. gada 12. janvāra vēstulē Jēkabam Duburam lūdz to piedalīties viņam veltītā literāri muzikālā vakarā. Kā rūgta ironija skan Poruka vārdi: «Tērbatā, klīnikā būdams, rāvu vaļā visas ārijas, cik varēju atminēties. Reizēm gāja gluži brangi. Tātad, ja kādam kas būtu pretī, ja manim kā rakstniekam sarīko vakaru, to varētu sarīkot kā «Mētraines dziedonim.»»

Runājot par Jāni Poruku kā mūzikas kritiķi, vispirms minami viņa raksti par Rihardu Vāgneru. Dzejnieks bijis viens no pirmajiem un dedzīgākajiem Vāgnera interpretiem Rīgā. «Kopš vairāk gadiem esmu pūlējies, lai mūsu jaunība iejūsminātos priekš lielā vācu meistara Riharda Vāgnera,» lasām Poruka rakstā «Vēstules par mākslu un literatūru». Aicinādams latviešu sabiedrību nopietnāk pievērsties Vāgnera mūzikai, Poruks turpina: «Es šās rindiņas nerakstu kā entuziasts, bet kā objektīvs spriedējs, kurš augsti ciena un dievina arī Čaikovski, Bēthovenu, Šumani, Šūbertu, Bahu... Ja pie mums viss notiktu, kā vajadzētu, tad manim nebūtu jāraksta tik garš ievads aizrādījumam uz Riharda Vāgnera galveno darbu «Nībelungu gredzens», tad šī lieliskā mūzikas drāma mūsu publikai jau būtu pazīstama, un maz būtu to, kuri, viņu noklausoties, garlaikojas. Bet tagad viss ir citādi.»

Līdzīgu domu Poruks izsaka arī rakstā «Rihards Vāgners», pieminēdams, starp citu, Vāgnera Rīgas gadus. Rakstā «Kā laiki grozās» Poruks parādījis Vāgnera mūzikas liktenus pašā Vācijā. Jaunības gados komponists, kā zināms, dzīvojis postā un trūkumā. «Vāgners nekad neļišķēja, un tātad nav brīnums, ka tas palika viens un atstāts.» Vēlāk viņš slavēts un cildināts, un, kā Poruks zobgalīgi piezīmē, tagad viņa mūzika atstājusi ietekmi pat uz lejerkastēm.

Poruks rakstījis arī par atsevišķu Vāgnera darbu uzvedumiem, par drāmas «Tristāns un Izolde», «Tanheizera», «Nirnbergas meistardziedoņu», «Loengrīna» u. c. izrādēm. Dodams kādā recenzijā plašāku Vāgnera tetraloģijas izskaidrojumu, Poruks piebilst: «Vāgnera mūzikai vēl diemžēl daudz pretinieku, to garīgi kūtro, kuri, mākslas darba priekšā stāvot, nejaudā domāt, kuriem trūkst spējas iedziļināties tādos darbos, kas radīti priekš gadu tūkstošiem. Maz to apķer, ka tā ir neizsakāma laime, ka cilvēcei dāvināti tādi darbi kā Ķelnes doms, Ģētes «Fausts», Bēthovena 9. simfonija, Vāgnera «Nībelungu gredzens».»

Vāgneru kā vienreizīgu parādību mākslas pasaulē Poruks vērtē, arī rakstīdams par glezniecības un mūzikas tēlu sintēzi. Katra skaņa, pēc Poruka domām, asociējas ar zināmu krāsu. Pieminēdams mākslas darbus Drēzdenes galerijā, Poruks raksta: «Vai nu pareizi vai nepareizi, es domāju tā: «Haidns — tas ir Holbeins, Bēthovens — tas ir Koredžijs, tikai Vāgners nebija nevienam pielīdzināms.»

Samērā daudz Poruks rakstījis arī par Bēthovenu. Bēthovena vārds tanī laikā gan kļuvis par modes kļiedzienu, atzīst Poruks. Bet cik ir tādu, kuriem Bēthovena mūzika patiešām tuva? Sava vaina te arī mūzikas skolotājiem. Daļa no tiem pat neatļauj Bēthovenu spēlēt. Bet citi? «Skolēns spēlē Bēthovenu, bet nevar tā saprast. Skolotājs sēžas pie klavierēm un laiž vaļā, ka dārd vien! Bet tā ir tehnika, sausa tehnika. Un daudz reižu tamlīdzīga

spēle salīdzināma ar sudmalām, kuras maļ tukšas. Kaut
jēl skolēnam pašam uzlēktu patiesības saule.» («Mūzikas
skolas un privātizgļiņošanās mūzikā».)

Ceļš uz patiesu mākslu, protams, ir grūts. «Es ticu, ka
muļķītis ir laimīgāks par inteligento, garā centīgo cil-
vēku, ticu arī, ka tie, kuri pēc vecu vecām tradīcijām
muzicē mājās valšus, polkas, visādus muzikālus bleķus,
solo un vairāki kopā, ir laimīgāki nekā tie, kas mīļo
Bēthovenu. Labi būtu, ja šie laimīgie ieslēgtos biezos mū-
ros un tad tur ņemtos pēc patīkšanas. Bet, tiklīdz šie
Fortūnas mīļi bāž degunu Apolona un mūzu templī, tad
nu tie gan ir pelnījuši pērienu. Vēl ļaunāk ir, ka tamli-
dzīgi kungi uzmetas par mākslas iestāžu vadoņiem, pār-
valdītājiem, aizbildņiem un mākslu pašu saķer aiz apkak-
les un izsviež uz ielas.» («Rīgas latviešu teātris un viņa
māksla».)

Poruks rakstījis par Mocarta un Vēbera, Rosīni un
Verdi operu uzvedumiem Rīgā, par Žaka Ofenbaha un
Johana Štrausa operetēm, par Šūbertu un Šūmani, Ber-
liožu un Meijerbēru, Maskanji un Cēzaru Franku, Brāmsu
un Rihardu Štrausu, Grīga un Baha mūzikas koncertiem.
Zīmīgi, ka, piemēram, ar Rihardu Štrausu Poruks latviešu
sabiedrību cenšas iepazīstināt jau tad, kad komponista
daiļrades ceļš vēl tikko sācies.

Mazāk Poruks rakstījis par latviešu, tāpat krievu mū-
ziku. Pieminamas viņa recenzijas par Antona Rubiņ-
šteina koncertiem, Gļinku, Čaikovski, Glazunovu.

No latviešu komponistiem vistuvākais Porukam bijis
Emīls Dārziņš. Bet viņš rakstījis arī par Cimzi un Bau-
maņu Kārli, par Jurjānu Andreju un Jāzepu Vītolu, par
Alfrēda Kalniņa dziesmām, par Malvīnes Vīgneres-Grīn-
bergas, Jēkaba Dubura un Paula Jozuusa koncertiem.

Poruks asi kritizē Rīgas Latviešu teātri, kura izrādes
regulāri apmeklējis. Ja dramatiskā ziņā latviešu teātrim
jau ir krietni panākumi, tad muzikālā puse vēl visai vāja.
«Esmu pārliecināts,» raksta Poruks, «ka īsts mūziķis,

mākslas mīlotājs kapelmeistars jau viena gada laikā pie tagadējā Rīgas Latviešu teātra orķestra paliktu tik nervozs, ka tas sviestu plinti krūmos.» Pat profesionālie teātra mūziķi parasti orientējušies uz vieglāku žanru. «Par citiem, lielākiem meistariem tie parausta tikai plecus, sauc gan tos par «lieliem gariem», bet no acīm var nolasīt, ka tie nesaprot, iekš kā pastāv tas «lielums».»

Lai iedraudzētu jaunatni ar klasisko mūziku, muzikālā audzināšana, pēc Poruka domām, jāuzsāk jau visai agri. Ne tikai agri, bet arī kvalitatīvi, citādi tā pārvēršas par farsu. «Ko pie mums zem izglītības mūzikā mēdz saprast, tas ir: ja viens vai otrs iemācās cik necik klimperēt klavieres, čikstināt vijoli vai iepūst pāri medību signālus meža ragā.» Atzīdams, ka Rīgā ir arī labas, kvalitatīvas mūzikas skolas, Poruks tomēr norāda, ka muzikālajā audzināšanā vēl zeļ un plaukst neattaisnojams diletantisms. Labākā gadījumā tur var iegūt zināmu amatniecisku veiklību, bet tas arī viss. «Ir briesmīgi noklausīties to diletantu spēlē, kuri pārvalda tikai tehniku, kuri uz klavierēm rīkojas tāpat kā slidkurpju skrējējs uz ledus, bet no mākslas prasanas tur ļoti maz.» Domājams, ka Poruks te ar rūgtumu atceras arī sava paša visai trūcīgo muzikālo izglītību, kas neļāva tam iegūt profesionālu briedumu.

Pagājušā gadsimta nogalē Jānis Poruks vēl arī neredz centru, ap ko varētu pulcēties topošie latviešu mūziķi. «Mums ir Mūzikas komisija, kurai es neuzdrošinos izteikt pārmetumus, tāpēc ka tā ir pēc iespējas darbojusies, bet mums nav mūzikas centra, kurš izstarotu tādu spēku tautā, kādu, piemēram, izstaro Derīgu Grāmatu Nodaļa.» Pie labākajiem jāpieskaita Poruka raksti par latviešu kora kultūru un vispārējiem dziesmu svētkiem. «Dziesma, mūzika — tā ir vēl tā vienīgā valoda, ar kuru mēs nevaram melot,» saka Poruks rakstā «Koru dziedāšana uz laukiem» un turpina: «Koru dziedāšana ir tā visujaukākā. Tā ļaudis ne tikvien sajūsmina, bet tos arī biedro, jā, tos tiešām labo... Es atminos no zēna gadiem, ka tie,

kuri skolā mīlēja dziedāt, bija tie krietnākie un izglītotākie sirdī.»

Rakstā «Tautas svētki» Poruks runā par Dziesmu svētkiem kā varenu tautas spēka un dailes manifestāciju. «Ja arī katra dziedātāja dvēsele līdzinātos mazai, tumši degošai liesmiņai, kuras gaismā viņš pats knapi sevi no citiem spēj atšķirt... tad tomēr, kur tūkstošiem šādu mazu liesmiņu vienojas, tur vajag rasties mazai saulei, mazai patiesībai, kuras stari tālu sniegtos.»

Karodams pret pašapmierinātajiem pilsoņiem, «kuri gatavi katrā laikā mākslai rādīt dūri», Poruks vērsas arī pret «sausajiem ideālistiem, kuru garīgā dzīve nereti ir tik nabadzīga, ka tiem būtu jāuzceļ garīga nabagu māja». Cildinādams latviešu ligo dziesmu neizsīkstošo vitalitāti un daiļumu, Jānis Poruks savā iepriekš minētajā rakstā turpina: «Tad ligojiet arī jūs reiz, jūs ar melnajiem svārkkiem, «gudrajām» sejām. Mācieties vismaz tautas svētkos patiesu un sasniedzamu ideālu izšķirt no nesasniedzamām muļķībām un tukšiem tēliem, miesu ar asinīm no izdēdējušiem putnu biedēkļiem, pārakmeņotas lietas no dzīvojošām.»

Ne visām Jāņa Poruka atziņām mēs šobrīd varam bez ierunām pievienoties. Ne visi viņa spriedumi paūž profesionāla vērtētāja gatavību. Bet skaidrs ir viens: mūzikai Jāņa Poruka dzīvē nebija tikai gadījuma raksturs. Un gadījuma raksturs nav arī Poruka rakstiem par mūziku.

LĪVU JURKA

Ojārs Zanders

AR SMALKIEM BĒRZA ŽAGARIEM

Līvu Jurka (īstajā vārdā Juris Puriņš) ir viens no populārākajiem latviešu humoristiem un satīrikiem gadsimta sākumā. Mūsdienu lasītājam viņa vārds tomēr pasvešs. «Latviešu dzejas antoloģijas» 3. sējumā (1972) lasām: «Līvu Jurkas darbi nav sakopotī. Tiem vajadzētu ieņemt nozīmīgu vietu latviešu satīriskās dzejas antoloģijā.» Vērtējums galvenokārt attiecas uz viņa daiļrades ražīgāko posmu 1905.—1907. gada revolūcijas laikā, kuru akcentēsim arī šinī rakstā.

Līvu Jurka dzimis 1875. gada 4. martā Vecmuižas pagastā kalpu ģimenē. Viņa pirmie darbi publicēti «Pēterburgas Avīžū» literārajā pielikumā, ko vada R. Blaumanis. Blakus Blaumanim kā viņa literārais skolotājs minams Eduards Treimanis-Zvārgulis. Talanta ziņā Līvu Jurka nevar mēroties ne ar vienu, ne otru, taču sava laika satīriskajā presē viņa sacerējumiem ir itin nozīmīga vieta.

Līvu Jurka piedalās 1905. gada revolūcijā. 1906. gadā viņš Pēterburgā sāk izdot ilustrētu satīrisku krājumu «Rikstes», bet, līdzko varas iestādes izdevumu aizliedz, tā vietā tūdaļ parādās citi: «Pēriens», «Spēriens», «Kēriens», «Spītnieks». 1907. gadā Līvu Jurkas redakcijā iznāk humoristiski satīrisku rakstu krājums «Ar smalkiem bērza žagariem». Viņš publicējas arī satīriskajā izdevumā «Svari» un Zvārguļa «Zobgala kalendāros».

Pēc revolūcijas sagrāves Līvu Jurka spiests emigrēt un no 1907. gada līdz 1913. gadam dzīvo Amerikā. Atgriezies dzimtenē, viņš strādā lauku darbu Neretā, pa reizei arī publicējas, bet vēlākajiem sacerējumiem nav vairs

tā svāra. Līvu Jurka miris Talsu novadā, Lībagu Šķepastos 1956. gada 29. martā.

Vispirms daži vārdi par Līvu Jurkas agrīnajām publikācijām. Pārlapojot «Pēterburgas Avīžu» literāro pielikumu 1903.—1904. gadā, atrodam dzejoļus ar antifeodālu un antiklerikālu ievirzi: «Grūti laiki» (1903, 20), «Miglā» (1903, 58), arī dzejoļus, kuros izmantoti A. Puškina un Š. Pētefi motīvi. Raksturīga ir 1903. gada 39. numurā publicētā satīra «Krustīts vārds», kas sasaucas ar R. Blaumaņa zobgalībām par svešādi skanošu vārdu mīļotājiem latviešu vidū.

Nē, vīriņ, to es neļaušos,
Kaut vai uz vietas izstieptos,
Ka mūsu mīlais kunkulīts
Tik prastā vārdā nokrustīts.

Mums dzīvē lēmis mīlais dievs
Ar smalkiem ļaudīm saieties;
Un tādēļ nākas sekot tiem,
Ne klausīties uz mužikiem.

Par Jāni, Juri, Miķeli
Lai krusta bērņus rokpeļņi;
Tas viņu kārtai smuki «pas», —
Uz mums lai viņi neskatās.

Nu, Žanno, ko tu kavējies?
Še mutīte un padodies.
Tā! Rau, pat mazais smīnē jau:
Viņš ar šai lietā muļķis nav.

Mēs viņu augsti skolosim
Un «anštendīgi» audzēsīm —
Un tāpēc viņa krustīts vārds
Būs — Pēliks — Alpongs — Enģelārds.

1906. gada vasarā, — kā jau minējām, Līvu Jurkas redakcijā sāk iznākt «Rīkstes» (politisks-satīrisks-humoristisks-ilustrēts rakstu krājums). Manuskripti sūtāmi uz Pēterburgu, bet «Rīkstes» vairumā var dabūt pie izdevēja

RIKSTIES

POLITISKS-SATIRISKS
ILLUSTRETS

N° 4.

HUMORISTISKS
SCHURNALS.

Saltijas „bunda” ar „opmercināšanas darbeem”.

1. gads.

Nowembrī 1906.

A. Golta Rīgā, Suvorova ielā 24. Numurs maksā desmit kapeikas, bet, piesūtot pa pastu, — divpadsmit kapeikas. Pirmā numura sludinājumos redaktors apsola, ka «otrais cirtiens tiks uzskaitīts jūnija beigās», bet, kā redzam, tas iznācis tikai jūlijā. Sludinājumā vēl lasām, ka ««Rikstes» piespriedis 2 reizes mēnesī un pie cirtieņu uzskaitīšanas ņems dalību: Zvārģuļū Edvards, Līvu Jurka, Rožmīlis [Kārlis Kraujiņš], Apsesdēls, Asmas Jancis [Jānis Kļaviņš] u. c.». Tolaik populāro dzejnieku — Apsesdēla un Treimaņa-Zvārģuļū līdzdalība sola izdevumam sekmes.

ZA Fundamentālās bibliotēkas Rokrakstu un reto grāmatu sektorā glabājas satīriskā krājuma «Rikstes» visai interesants komplekts. Ir divi pirmie un divi trešie numuri, katrs ar dažādu saturu un māksliniecisko ietēru. Vienam no pirmajiem numuriem ir datējums: «Septembrī 1906,» — bet atšķirīgais eksemplārs, redzams, iznācis jau jūnijā. Arī viens no trešajiem numuriem datēts ar 1906. gada jūliju, bet otrs — ar 1906. gada oktobri. Domājams, ka šī pēdu jaukšana notikusi sakarā ar varas orgānu represijām pret minēto izdevumu. Saglabāties arī 2. numurs (1906. gada jūlijā), kaut gan komplektā lasāma ar J. Mišņa roku rakstīta piezīme: «Nr. 2 nav nemaz iznācis.» Bet ceturtais numurs (vai, kā te rakstīts, «cirtiens») ir tiešām pēdējais ar nosaukumu «Rikstes». Tātad pavisam seši dažādi eksemplāri.

Izdevums «Rikstes» parāda Līvu Jurku kā rosīgu redaktoru, satīriskās dzejas un prozas autoru. Saglabājusies arī «Rikšu» atbildīgā redaktora tālaika vizītkartīte un fotouzņēmumi.

Mūsu uzdevums šoreiz tuvāk iepazīties ar paša Līvu Jurkas sacerējumiem.

Raksturīgs ir Līvu Jurkas ievaddzejolis «Rikstu» pirmā cirtiena otrajā lappusē. Redzams, ka autors ir «Pēterburgas Avīžu» satīriskā pielikuma «Purva mala» tradīciju turpinātājs.

Moto: Ne kaulu lauzīs,
Ne ādu graužīs;
Bet vilks un dziedēs,
Un — drusku biedēs.

Jau vairāk gadus «purvmalā»
Es svīzdams grāvjus raku;
Nu gribu atstiept muguru
Un pastaigāt pa taku.

Nē, mierīgs rakt vairs nevaru;
Visapkārt kunkst un vaida,
Un simtām rokas paceltas
Lūdz palīgu un gaida.

Kā izglābt jūs no negēļiem
Un mazināt jums niokas? —
Pag, man jau bieži šad un tad
Labs padoms ir pie rokas:

No «purva malas» pārnesu
Es klēpi smidru rīkstu,
Ar kurām katru varmāku
Es krietni sukāt drikstu.

Bet vienam piepērt nāksies grūt
Man dažus «ragu lopus» —
Es ņemšu biedrus palīgā,
Un sukāsim vienkopus.

Kamdēļ tu, Oskar, dusmojies,
Kad es pēc «Rīkstēm» tveru?
Vai varbūt baidies arī tu,
Ka Tevi ne-ieveru?

Ja būsi pelnījis, ir Tev
Tīks piespriesta šī balva;
Sods tamdēļ netaps mīkstināts,
Ka Tev jau sirma galva.

Cik katris vainīgs, tik daudz tīks
Tam uzskaitīts uz ūksta.
Tā... Tagad pirmais cirtiens: šmiukš!
Un nu — lai pirkstus sūksta...

Turpat atrodama arī Līvu Jurkas satīra «Baltijas muižnieku lūgšana Lielā Lūdzamā dienā», kuru citējam fragmentāri: «... Uzturi arī uz priekšu mūs par šīs zemes kungiem, kā jau tu to 700 gadus esi darījis, un dari mūsu ienaidniekus latviešus par pameslu mūsu kājām. Uzturi kara stāvokli mūsu zemē, līdz kamēr pēdējais no mums uzdotais ienaidnieks būs apšauts un aizsūtīts uz ziemeļiem, un neaizsauc zaldātus no mums. Uzturi vienīgi vācu domniekus Baltijas pilsētās un vācu mācītājus latviešu draudzēs... Uzturi mūsu krogus un krodziniekus, dod tiem labu noiešanu un pasargi mūs no tādas nelaimes kā 1905. gada rudenī... Uzturi mūsu akcijas un vairo mūsu kapitālu. Uzturi mūsu bērnu mātes, lai viņas mums dzemdē tīrasiņu vācietīšus, un pasargi mūsu meitas no sajaukšanās ar latviešiem. Pasargi mūs no ceļu klausām un neliec mums dzirdēt briesmīgo vārdu «progresīvais nodoklis». Pasargi mūsu guberņas no jaunajām reformām, no autonomijas, no zemes atdošanas zemniekiem un uzturi mūsu bankas un viņu direktorus. Nedod latviešiem un igauņiem nekādas brīvības un tiesības un neklausies uz krievu laikrakstiem, kuri sāk aizstāvēt latviešus un saka, ka mēs esot vainīgi... Svētī pērienu un pērājus. Svētī visu vācisku būšanu, mūsu ieešanu un iziešanu un pasargi mūs no tādām briesmām un bailēm kā pagājušā gadā, par to mēs tevi teiksim un slavēsīm mūžīgi mūžam! Āmen!»

Līvu Jurkas satīras antifeodālā un antiklerikālā ievirze padara tolaik to populāru lasītāju vidū.

Pirmajā «Rīkšu» numurā (cirtienā) atrodam Līvu Jurkas 1905. gada novembrī sacerēto «Bābeles posts. Pa lielākam daļai no Jāņa parādīšanas grāmatas. «Par tām nākamām lietām.»» Citējam saīsināti šo bībeliskā stila parodiju:

«Un es redzēju kādu runātāju uzkāpjām uz katēdra, tā mutes valodai bija liels iespaids un vara, un tie ļaudis tapa apgaismoti no viņa runām. Un tas sauca spēcīgi, ar

И. П. Ив. Лихви
(Лихви Журка).

Облагодетельный редактор журнала „Рехкстес.“

С. Петербург.

Забалхонский нр. 22 кв. 35.

stipru balsi sacīdams: «Visu zemju proletārieši, savienojieties!» Krituse, gruvuse ir Bābele, tā lielā, kura bij palikuse visiem velniem par mājvietu un visiem nešķīstiem gariem par mitekli... Un viņa būtu vēl ilgāk dzīvojuste kārumos un liksmībā un turējuse jūs verdzībā un tumsībā — bet uzlecošās saules dēli satrieca viņas dīzenumu un atdarīja jums acis, tā ka jūs ieraudzījāt savu beztiesību stāvokli... Un visi fūrmaņi un valsts stūrmaņi, un visi Brēmenes laivinieku dēli, un Tecēļi, un andelmaņi ar debesu lietām, un citi Bābeles činavnieki un valsts zagļi, auzu andelmaņi, Korejas mežu zagļi un ģenerāļi stāvēja no tālienes un brēca, skatīdamies tos dūmus no viņas degšanas: «Спешите! Тушите! Ach, unser — dorf! Ach, unser — hof!»

Un citi no Bābeles lieliem kungiem steigšus pārveda savus kapitālus pār robežu, bet citi āva ceļa kurpes, sarīkodami čemodānus, un aizbēga uz Prusaku zemi. Un pēc tam es dzirdēju no tā lielā ļaužu pulka spēcīgu dziesmu: «Uz priekšu, tēvu zemes dēli!»»

Cariskās Krievijas valdošo aprindu un jo īpaši Baltijas baronu panika revolūcijas kāpuma dienās te parādīta visai izteiksmīgi. Tanī pašā lappusē ir arī Līvu Jurkas dzejolis «Latviešu asinssuņam»:

... Steidz, steidz tik kost, kamēr vēl laiks,
Tev tagad brīva vaļa;
Nāks laiks, kur tev būs jāsaņem
Kā sunim suņa daļa!

Plosās reakcija, bet ir arī mežabrāļu gads, un ne viens vien baltvācu barons saņem svina lādiņu krūtīs...

Izmantodams dziesmas «Nu ar dievu, Vidzemīte!» motīvu, Līvu Jurka raksta parodiju «Nu ar dievu, Ikšķelīte!», kur min arī savu darbu žurnālistikā.

Nu ar dievu, Ikšķelīte,
Nebūšu vairs Ikšķelē,
Nieīšu vairs tavā daļā
Cienīgtēvu kaitināt.

Lai aug purvi, lai aug burvi,
«Danču krogs», kur drasējām;
Nu man drīz būs jāierakstās
Redaktoru pulciņā...

Rakstīdami, bakstīdami
Tumsoņus mēs tramdīsam,
Un, ja vajadzēs, ar «Rīkstēm»
Tiem pa ādu sadosam.

Numuru it kā noslēdz no kāda krievu satīriskā žurnāla aizgūtās «Mazās pasaciņas», kas labi raksturo tālaika redaktoru likstas un nedienas, piemēram: «Avīze un redaktors». «Iznāca avīze, un iznāca redaktors. Avīze tika konfiscēta, un redaktors tika konfiscēts. Avīze nostāja iznākt, un redaktors nostāja iznākt.»

Izdevumam «Rīkstes» paralēlo pirmo numuru (iznācis 1906. gada septembrī) Līvu Jurka paraksta ar īsto vārdu — Juris Puriņš. Tajā ir mazāk Līvu Jurkas

origināldarbu, vairāk lokalizējumu un citu autoru sacerējumu. Iespējams, ka varas iestādes aizkaitinājuši Līvu Jurkas satīriskie darbi un tam uz laiku jāpieklus. Daudz enerģijas paņem arī darbs redakcijā un rakstu krājuma izvadīšana pa ličloču ceļiem. Aizvien dziļāko reakcijas un soda ekspedīciju aktivizēšanos attēlo izdevuma 8. lappusē ievietotā karikatūra «Baltijas barons uz meža brāļu «lūres»».

Raksturīgs ir kāds Līvu Jurkas tulkojums no krievu izdevuma «Свобода и жизнь». Lūk, fragmenti no it kā augstāka policijas ierēdņa dienasgrāmatas lappusēm:

«Trešā diena. Iet baumas, ka pilsētā taisoties manifestācija. Mans noteikums tādos gadījumos ir viens: pļi! Šādā garā es arī rikojos, un tiešām diena pagāja mierīgi. Iznāca tikai viena maza pārprašanās. Apbedīja valsts padomnieku Kukuļņemēju. Gorodovoji neapskatījās un noturēja to par gaidāmo manifestāciju ar sarkaniem karogiem. Pats par sevi saprotams, sāka šaut. Par laimi, mironim neķēra. No publikas arī daži cieta... Liku gorodovojiem izdot pa glāzītei šņaba par dūšīgo dienestu. Neļauka valsts padomnieka atraītnēi atvainojos pa telefonu.

Ceturtdā diena. Šodien izsaucu vietējo avīžu redaktorus. Ah, balodiši, iekritāt! Eku, ar mani ir plāni joki. Pļi! — un gatavs. Atnāca puisi, nostāvējās priekšistabā, kamēr pavēlēju viņus saukt pieņemšanas istabā. No turienes liku iznest visus krēslus. Pastāviet, mīluliši! Ja mākiēt dumpi laist vaļā, tad mākiēt arī pastāvēt priekš priekšniecības. Pēc tam izgāju pie viņiem. Kas tas ir? — jautāju pašas sarkanākās avīzes redaktoram. Jautāju, bet pats nezina, uz kādu vietu rādu. Vai viss nav viena alga? Kur tik piedursi pirkstu šinī sarkanajā presē, visur atdursies uz dumpja. Redaktors paskatījās uz no manis aizrādītajām rindiņām un saka: «Bet tie jau, jūsu augstība, ir sludinājumi.»

Sešpadsmitā diena. Dumpis gatavojas visur. Ko lai dara? Aizliedzu pārdot dzērvēnes, brūklenes, sarkano

vīnu, sarkano smiņķi. Liku pārkrāsot visus māju jumtus. Ko lai dara? Šodien ķēkša iedrošinājās biešu zupā ielikt sarkanu bieti. Pavēlēju revolucionāri nošaut. Pavēlēju noārdīt sarkano mēteļa oderi. Bet viss sarkans... Pļi! Patronas nežēlot! Lai dzīvo konstitūcija! Nāvi dumpiniekiem!»

Zinot, ka izsmiekls ir viens no asākajiem ieročiem, redaktors «Rīkstēs» publicē tā saucamās telegrammas. Piemēram: «Rīgā. Notiek katru nakti kratīšanas, pie kam sevišķi smalki izmeklē malkas šķūņus, suņu būdas un atejas vietas. Kādas mājas bēniņos atrasti divi nosprāguši kaķi un suņu būdā liels apgrauzts kauls. Domā, ka tas revolucionāru darbs...»

Liepājā. Kādā dzīvoklī atrasti trīs apelsīni. Vainīgais arestēts. Ceļā uz cietumu tas negribējis bēgt un tādēļ nošauts.»

Trešajam «cirtienam», kas iznācis 1906. gada jūlijā, ir raksturīgs vāka zīmējums «Ienaids», ko pavada Līvu Jurkas tāda paša nosaukuma dzejolis:

... Tik tad uz visiem laiku laikiem
Šis naida uguns izdzīsīs,
Kad man no caururbtajām krūtīm
Ar straumi karstas as'nis līs.

Līvu Jurkas «Domnieku atlaišanas dziesma» parāda, cik naiva ir cerība par konstitucionālo brīvību ieviešanu cariskajā Krievijā:

«No Petrapils būs man atnest Jums gluži svaigu prieka vēst, ko ukazs licis sludināt: Jums būs uz mājām aizstai-gāt.» Domes padzīšana ir kārtējais, bet, protams, ne pēdējais represiju solis.

Trešajā «cirtienā» ar paralēlo numerāciju zīmīgākās ir redaktora Jura Puriņa «Vaļējās vēstules» autoriem, piemēram, Apsesdēlam: «Saprotam gluži labi — bet jāpie-mērojas apstākļiem, jo: Ar pieri utt.» Jā, ar pieri nevar caur sienu skriet. To gluži labi izbaudīja arī «Rīksū»

redaktors. Turpat blakus ir «Paziņojums lasītājiem»: «11. oktobra vakarā policeja ieradās tipogrāfijā, kurā tiek drukātas «Rīkstes», un konfiscēja priekš «Rīkstes» Nr. 2. nolemtās klišejas, un uzlika pašam numuram arestu.»

Ja jūlija mēnesī Līvu Jurka vēl samērā optimistiski apsola: «Ceturtais cirtiens iznāks drīzumā,» — tad rudenī aina ir jau krietni savādāka. Ceturtais un līdz ar to pēdējais «Rīkšu» numurs (vismaz ar tādu nosaukumu) iznāk tikai novembrī. Izdevuma tendence ir pārāk acīs krītoša jau ar vāka zīmējumu vien: «Baltijas «banda» uz «apmierināšanas darbiem.» Zīmējumā redzam degenerējušās baltvācu baronu aprindas latviešu mežabrāļu medībās.

Kamēr turpinās redaktora nedienas ar atļaujas izdabūšanu «Rīkstēm», Līvu Jurka laiž klajā izdevumus ar citu nosaukumu, bet līdzīgu saturu. 1906. gada augustā Pēterburgā iznāk «Pēriens», kura līdzstrādnieku pulkā ir tie paši «Rīkšu» autori. Sludinājumu daļā te bez aplinkiem pasacīts: ««Rīkstes» līdz koncesijas dabūšanai caur administrācijas spaidiem uz priekšu vairs nevar iznākt. Līdz tam laikam rediģēšu politisku, satīrisku, humoristisku, ilustrētu rakstu krājumu zem dažādiem nosaukumiem, tādā pašā «Rīkšu» garā.» Oriģināls ir turpat atrodamais bērū sludinājums:

«Nāves ziņa.

Radiem, draugiem un pazīstamiem paziņojam to bērū vēsti, ka mūsu sirsnīg mīļotais un lolotais gara bērns

«Trešais cirtiens»

tika pie viņa dzimšanas 29. jūlijā š. g. no Erodus un viņa kalpiem nožņaugts. Nelaiķa miesas tie aizveda sev līdzī un paglabāja policejas departamenta kapos.

Dziļi apbēdinātie

Pēterburgā 29. jūlijā 1906. g.

Līvu Jurka un Co.»

«siltu» vietu Smoļenskas katorgas cietumā. Gluži saprotams ir redaktora «Valējās vēstulēs» Apsesdēlam izteiktais paskaidrojums: «Viss būtu jauki bijis, bet tā tam nebij būt!... Daži jāmīkstina, citi jāatliek.» Tikpat nepārprotama ir arī atbilde citam autoram: «Dēļ pārāk «brīvas preses» no sava dzejoļa «Dej tauta» tikai pusi redziet.»

Satīriskā izdevuma tendencei atbilstoša ir arī Līvu Jurkas tulkoto dzejoļu izvēle. Ja «Rīkstēs» bija publicēts H. Heines dzejolis «Vēlētāju ēzeļi», tad izdevumā «Pēriens» redzam tā paša autora satīru «Ķēniņš Garausis».

Izdevumā «Spēriens» (1906. gada augusts—septembris) vāka zīmējumā skatām vācu baronu atvasi korporeli, kas stāvēdams uz «vakts», filozofē: «Ach, tad toh Bauer nav vis vēl apšaut !?»

Dzejolī «Ja sev reiz mērķi esi spraudis» Līvu Jurka it kā polemizē ar savu satīrisko izdevumu kritiķiem:

... Daudz nāks, kad iesāksi tu darbu,
Tie sānos rokas iespiedīs
Un tevi gudri pamācīs
Ar lietpratēja balsi skarbu...

Ja sev reiz mērķi esi spraudis,
Tad neklausies, ko prāto ļaudis,
Un droši viņam pretī ej —
Un, ja tiem tīk, — lai viņi rej.

Ne mazāk sīva ir arī cīņa pret Baltijas vācu avīžu «Baltische Tageszeitung» un «Dūna-Zeitung» denunciācijām.

○ ZA Fundamentālās bibliotēkas Rokrakstu un reto grāmatu sektorā blakus «Spēriena» 2. numuram atrodas līdz šim vēl literatūrvēsturē nefiksēts Līvu Jurkas satīrisks izdevums «Ķēriens». Šeit zīmīga ilustrācija — «Cietumi ir Krievijas augstskolas», tāpat pieminams Līvu Jurkas dzejolis «Dabas karalis», kur parādīta latviešu zemnieku

«idilliskā» dzīve vācu baronu jūgā. Pārējo tekstu galvenokārt sastāda Rožmīļa un Apsesdēla sacerējumi.

Kā pēdējo no Līvu Jurkas satīriskajiem izdevumiem minēsim «Spītnieku» (1906. gada rudens). Paša redaktora vārdu autoru vidū vairs neatrodam. Redzams, viņš pietiekami apgrēkojies, izdodams šos satīriskos krājumus. «Spītnieka» pēdējā lappusē atrodama frāze (gan no cita autora darba), kas it labi rezumē arī Līvu Jurkas redaktora gaitu noslēgumu: «Kas ir vārda brīvība? Apstiprināta kurlmēmo privilēģija.»

Lai gūtu pilnīgāku ainu par Līvu Jurkas literāro devumu 1905.—1907. gada revolūcijas laikā, pieminami arī citi ar viņa vārdu, saistītie izdevumi. Jau atzīmējām 1907. gadā (reakcijas apstākļos!) Līvu Jurkas kārtojumā Rīgā izdoto humoristiski satīrisko rakstu krājumu «Ar smalkiem bērza žagariem».

Visai aktīva ir Līvu Jurkas līdzdalība Treimaņa-Zvārģuļa izdotajos «Zobgala kalendāros». 1905. gada «Vēstulniekā» kalendāra kārtotājs Līvu Jurkam raksta: «Ja vien varēšu, izlietošu visu Jūsu prāvo un saturā bagāto sūtījumu. Saņemam no manis koleģiālisku komplimentu.» Tāda pati ir atsauksme 1906. gadā: «Tava satīra top arvien spēcīgāka. Nō sirds par to priecājos. Miļas labdienas.» Bet 1907. gadā: «Tava paasā satīra formas ziņā top ar katru gadu vērtīgāka.» Represiju vilnis, kas 1907. gadā Līvu Jurku aiznes uz Ameriku, šo ražīgo kopdarbību diemžēl pārtrauc.

Arī kalendāros publicētā Līvu Jurkas satīra saistās galvenokārt ar sava laika politiskajām un literārajām cīņām. Sniedzam fragmentu no dzejoļa «No tiem birokrātiem»:

... Tie kungi gudri ir šai lietā:
Tos karstos garus savaldīt
Un tos aiz mūriem drošā vietā
Kā siļķes mucā iesālit
Vai raidīt prom uz ziemeļiem,
Lai lapsas šauj priekš kažokiem...

Satīriskās prozas paraugam «Īsa lieta».

«Kādas avīzes literāriskā pielikuma vadītājs gada beigās paņem no skapa lielu paku cauri nelūkotu manuskriptu, izņem no viņiem klāt pieliktās vēstules ar pastmarkām un, paturēdams pastmarkas, manuskriptus atdod kalponei, lai izkurina krāsni.

«Lai velns viņus cauri skata, ne es,» viņš nosaka. «Diezgan es pats ar saviem draugiem pierakstu... Bet pastmarku gan nu pietiks pāris gadiem. Iziet jau man ar viņu labi daudz. Johannai vien jāraksta divreiz nedēļā un kur tad vēl citām?... Katrs lūdz, lai es tam atbildot par viņa rakstu likteni. Labi! Atbildēšu ar...»

Un gada beigās mēs lasām šādu paziņojumu: Raksti, kas iesūtīti zem šādiem burtiem, netiks izlietoti:
A — B — C — D — E — F — G — H — I — J — K —
L — M — N — O — P — Q — R — S — Š — T — U —
V — W — X — Y — Z.»

Līvu Jurka nav piemirsis arī savu pirmo satīrisko sacērējumu mājvietu: «Pēterburgas Avīžu» literāro pielikumu. 1905. gada 7. numurā atrodams Līvu Jurkas «Papildinājums jaunai sapņu grāmatai». Lūk, ko, piemēram, nozīmē sapņos redzēt: «Alksni Adamu — nomirsi neievērots; Alksni Zunduli — tavu biogrāfiju smalki aprakstīs konversācijas vārdnīcā; Asaru Jāni — tevim būs Rīga jāatstāj; Aspaziju — tavai sievai vai brūtei (jeb ja sapņotājs ir sieviete, tad tai pašai) gorodovojs atņems šķidrāutu, domādams, ka tajā paslēpts dinamīts; Līvu Jurku — sāksi palaist muti; Zvārguļu Edvardu — dēļ patiesības sacīšanas tevi daudzi ienīdīs; Veinbergu Frici — uz tevi vairs neviens neklausīsies, pat «tur» vairs ne.»

Līvu Jurkas tulkojumā «Pēterburgas Avīžu» pielikumā parādās Š. Pētefi dzejolis «Brīvas dabas stāds» un A. Puškina «Dāvinājums cenzoram», kur atrodamas rindas:

Tev satīriķis — paskvils, dzeja — negēlība
Un patiesības balss tev — dumpja parādība.

No Līvu Jurkas oriģināldzejoļiem pieminams 1905. gada 19. numurā ievietotais «Jauki dzīvot Baltijā».

Jauki dzīvot Baltijā,
Nu mēs esam drošībā!
Kungi tur mūs sargāt zina,
Apsardzību pastiprina.
Bargus vīrus izrauga,
Sargu vietās nostāda,
Vienu Rīgā, otru Cēsīs,
Kas tos «sociālus» tēsis,
Visus ellē aizraidīs,
Paši kāps tad debesis...

Pie raksturīgākajiem Līvu Jurkas tālaika sacerējumiem, bez šaubām, pieskaitāma «Pēterburgas Avīžu» 1905. gada 25. numurā ievietotā «Muižnieku atvadišanās dziesma».

Tāds ir ieskats Līvu Jurkas satīriskajā dzejā un prozā triju gadu laikā (1905—1907). Klasisku dzejas un prozas vērtību te maz, bet sava laikmeta kontekstā šiem sacerējumiem bija svarīga loma: tie palīdzēja revolucionarizēt tautas masas revolūcijas kāpuma dienās un stiprināt šo masu apziņu reakcijas gados.

VILIS DERMANIS

Ivars Riekstiņš

PAR KĀDAS BROŠŪRAS TAPŠANU

1905. gada vidus. Buržuāziski demokrātiskā revolūcija Latvijā sabangojusi visu sabiedrisko dzīvi, arī literatūru. Rainis raksta savas nemirstīgās cīņas dziesmas revolūcijai. Progresīvā literatūras kritika tiecas noskaidrot literatūras uzdevumus jaunos vēsturiskajos apstākļos, akcentējot literatūras šķirisko raksturu un tās lielo lomu šķiru cīņās. Gluži likumsakarīgi saasinās jautājums par rakstnieku, kā arī mākslinieku, žurnālistu un citu «atklātības darbinieku» šķiriskajām pozīcijām. Par vispārliedziņo kritēriju šo pozīciju noskaidrošanā kļūst ikviena darbinieka attieksme pret tautas masu revolucionāro kustību, pret cariskās patvaldības, vācu muižniecības un latviešu buržuāzijas reakcionāro politiku, vienalga, kurā sabiedriskās dzīves jomā tā izpaustos.

Sādā sarežģītā laikposmā latviešu grāmatu tirgū parādījās neliela, tikai četrdesmit septiņas lappuses bieza brošūra zilganos vākos. Uz pirmā vāka — izteiksmīgs zīmējums: melnā frakā tērpts bārdains vīrs, vienu roku atbalstījis uz žurnāla «Austrums» gadagājuma komplekta, bet otru izstiepis uz priekšu, it kā sprediķodams vai apsūdzības runu teikdams. Vīrs pastieptā rādītājpirksta — brošūras nosaukums: «Ko Andrievs Niedra mums sludina?». Tā bija J. Asara un V. Dermaņa brošūra par A. Niedru (1871—1942), teologu, rakstnieku, kritiķi un publicistu, žurnāla «Austrums» redaktoru (no 1903. gada jūlija) un izdevēju (sākot ar 1904. gadu).

Līdzās «Rīgas Avīzes» redaktoram F. Veinbergam (1844—1924) A. Niedra gadsimta sākumā, bet it sevišķi revolūcijas laikā bija izvirzījies par galveno reakcijas

barvedi. Abi viņi veica vienu un to pašu melno darbu, tikai paņēmienu bija katram savi. Šai sakarā J. Jansons (Brauns) vēlāk apcerējumā «Baltijas revolūcija» (1911) tēlaini rakstīja: «Latviešu dzejnieks un rakstnieks Andr. Niedra (...) tagad (revolūcijas laikā. — I. R.) neļāva nevienu dienu savai spalvai apžūt un safabricēja vienu pēc otras savas asaraini nekrietnās pretsociālistu brošūras, kuras nu pudiem pirka baroni un baznīckungi un kazaku nagaiku pavadībā izsvaidīja pa visu Baltiju. Kur Veinbergis aizsmacis rēja, tur Niedra atkal smilgstot gaudoja, bet abi viņi tupēja tagad dienu un nakti patvaldības un muižniecības vārtu priekšā» (Kopoti raksti, I sēj., 1. daļa. R., 1921, 108. lpp.).

Salīdzinājumā ar F. Veinbergu un citiem buržuāziskajiem publicistiem A. Niedram bija visai ievērojama priekšrocība — viņa 90. gadu literāro darbu popularitāte. Šī popularitāte balstījās galvenokārt uz romānu «Liduma dūmos» (1899), kurā mākslinieciski it spilgti notēlotas latviešu buržuāzijas un vācu muižniecības ekonomiskās pretišķības, taču visnotaļ idealizēta latviešu buržuāzijas ekonomiskā politika. Līdzīga idejiska ievirze bija arī citiem viņa literārajiem darbiem. Gadsimta sākumā viņš savu rakstnieka talantu aizvien vairāk un vairāk ekspluatēja žurnālistikā, bez mitas sacerēdams rakstu pēc raksta, te žēlabaini vaimanādams un sūrodami par latviešu «jauno paaudzi» un tās «kaitīgo kustību», te atkal spārīgi izklāstīdams savu politisko programmu. Ar paša sagudrotā «jaunnacionālisma» idejām viņš pūlējās atturēt tautas masas no revolucionārās cīņas. Apcerējumā «Morituri» (1902) A. Niedra apgalvoja, ka Baltijas vācu baroni deģenerējas un nolemti pakāpeniskai iznīcībai, ka viņu muižas iepirks latvieši un igauņi, paši kļūdami par muižniekiem. Tā, lūk, būšot iespējams «dabiskā», mierīgā ceļā atrisināt aktuālās sociālās problēmas.

Jāņa Asara (1877—1908) un Viļa Dermaņa (1875—1938), ievērojamo progresīvo kritiķu un sabiedrisko darbinieku,

brošūras mērķis bija ne tikai norēķināties ar A. Niedras literāro pagātni, bet arī — un galvenokārt! — dot šķiriski principiālu novērtējumu viņa literārajai un publicistiskajai darbībai gadsimta sākumā, atklājot tās reakcionāro virzību.

Mūsu kritikas vēsturē pamatoti nostiprinājies uzskats, ka prioritāte A. Niedras daiļrades buržuāziskā idejiskuma atmaskošanā pieder V. Dermanim. 1902. gada beigās sarakstītajā apcerē «Inteligentu tipi A. Niedras ražojumos» (Rīgas Latviešu atturības biedrības «Ausekļa» gada grāmata 1903. gadam. R., 1902, 187.—200. lpp.) viņš pirmo reizi latviešu kritikā sniedza visai aptverošu un kritisku A. Niedras prozas novērtējumu. Izanalizējis vairāku stāstu, kā arī romāna «Liduma dūmos» centrālos tēlus, V. Dermanis nonāca pie secinājuma, ka tiem ir sveši darba tautas centieni un vajadzības, ka tie aizstāv latviešu buržuāzijas šķiriskās intereses un ka A. Niedra ir **«mantīgās ļaužu šķiras un teoloģiskās latviešu inteligences ieskatu un ideālu izteicējs»** (V. Dermaņa pasvītrojums. — *I. R.*).

V. Dermaņa apcerējums gandrīz pilnā apjomā (atmetot tikai sākuma un beigu daļu) iekļauts brošūrā «Ko Andrievs Niedra mums sludina?». Tas izdarīts visai mehāniski. Tā, piemēram, V. Dermaņa tekstā (9.—31. lpp.) vairākās vietās saglabāta vienskaitļa pirmās personas forma («Tagad aplūkošu . . .», «Es agrāk sacīju . . .» u. tml.), lai gan lappusēs, kuras, kā nepārprotami liecina tēlainais un reizē publicistiski asais stils, ir sarakstījis J. Asars, viscaur lietota daudzskaitļa pirmās personas forma — kā jau divu autoru kopdarbā. Acīmredzot ne gluži bez pamata uz brošūras vāka, kā arī titullapā iespiests: «Kritiski apcerējumi (nevis kritisks apcerējums! — *I. R.*) no J. Asara un V. Dermaņa».

Brošūras tapšanas vēsturi palīdz noskaidrot daži mazāk pazīstami vai piemirsti fakti. Uzreiz noteikti atzīmējams, ka brošūras manuskripta sagatavošanā piedalījies

tikai viens no abiem autoriem, proti, J. Asars. Taču pati ideja sarakstīt plašāku darbu par A. Niedras literāro un žurnālistisko darbību ir radusies V. Dermanim.

Šai sakarā atgādināms kāds paziņojums, ko 1904. gada 21. augustā laikrakstā «Pēterburgas Avīzes» ievietojis brošūras izdevējs Leimaņu Jānis (?—1919). Izdevējs dara zināmu lasītājiem, ka agrāk jau izsludināto V. Dermaņa brošūru «Ko Andrievs Niedra mums sludina?» viņš «dažādu šķēršļu dēļ» vēl nav laidis klajā un ka tikko iznākusi brošūra «Ko Andrievs Niedra sludina?» nav viņa izdevums. To esot izdevuši «lubenieki», piesavinādamies viņa izsludināto virsrakstu.

1904. gadā iznākusi brošūra, kuras autors bija literāts Paegļu Mārtiņš, patiešām arī bija bāls, lielā mērā spekulatīva rakstura darbs. Ne problēmas risinājuma, ne sabiedriski politisko secinājumu ziņā tas nav pielīdzināms gadu vēlāk iznākušajai J. Asara un V. Dermaņa brošūrai. Tātad Leimaņu Jāņa paziņojumam bija visai principiāls raksturs. It sevišķi tāpēc, ka Paegļu Mārtiņa brošūra bija izdota anonīmi un gandrīz ar tādu pašu nosaukumu kā V. Dermaņa iecerētais darbs.

Taču V. Dermaņa brošūras sagatavošana aizkavējās. «Dažādie šķēršļi», kurus paziņojumā pieminējis izdevējs, praktiski neļāva autoram turpināt legālo literatūrkritisko un publicistisko darbību. Cariskās patvaldības okšķeri 1904. gada otrajā pusē tik neatlaidīgi vajāja V. Dermani, ka viņš bija spiests dzīvot nelegāli, pārcēlās uz Liepāju, no kurienes tā paša gada beigās LSDSP uzdevumā aizbrauca uz ASV. Dzimtenē V. Dermanis atgriezās tikai 1905. gada novembrī.

Šodien grūti spriest, kurš īsti — izdevējs vai pats V. Dermanis — ierosinājis tieši J. Asaram uzņemties iecerētā darba sagatavošanu. Lai tas būtu kā būdams, šo izvēli tomēr nevar uzlūkot par nejaušu.

Vispirms jau tāpēc, ka J. Asaram ir bijuši visai cieši sakari ar Leimaņu Jāni, kas 1904. gadā izdeva atsevišķās

brošūrās divus J. Asara apcerējumus — «Māksla un tiku-
mība» un «Patiesība un meli rakstniecībā un dzīvē».

Tālāk. 1902.—1904. gadā J. Asars līdzās V. Dermanim pakāpeniski bija izvirzījies par vienu no redzamākajiem A. Niedras literārās un sabiedriski politiskās darbības vērtētājiem. Recenzijās par literāro pasaku «Zemnieka dēls» (1902), tāpat lugu «Zeme» (1903) J. Asars vēl visai neskaidri un nekonsekventi uzstājās pret A. Niedras reakcionārajiem uzskatiem, taču jau 1904. gadā, ciešāk saistījies ar strādnieku kustību, viņš nonāca pie pareiziem, šķiriski principiāliem secinājumiem par reakcionāro rakstnieku un publicistu. 1904. gada augustā J. Asars laikrakstā «Pēterburgas Avīzes» gandrīz vienlaikus publicējis divus plašus un nozīmīgus rakstus — «Niedras «Austrums»» (58., 60. nr.) un «Mūsu jaunās paaudzes glābēji» (59. nr.). Pirmais no tiem, sniedzams pārskatu par žurnālu «Austrums» A. Niedras vadības pirmajos sešos mēnešos, atsedza arī A. Niedras kļāji reakcionāros sabiedriski politiskos uzskatus un viņa literārās daiļrades straujo lejupgaitu. Kritiķis uzsvēra, ka A. Niedra kļuvis par izmanīgu veikalnieku, kas «aizgājis garām zinātnei» un «darbaļaužu centieniem», lai pēc tam — «nosēstos tumsā». J. Asars trāpīgi uzsvēra, ka vārdu «tautisks» A. Niedra «Austrumā» deldējis gluži nevietā, ka pareizāk būtu bijis lietot vārdu «niedrīks», jo izslavētais «tautiskais rakstnieks» būtībā ir latviešu mietpilsonības rakstnieks. Ar dziļu sarkasmu novērtēts A. Niedras stāsts «Bads un mīlestība» un literārā pasaka «Vilis Vālodze». Raksturodams A. Niedras sabiedriski politiskos uzskatus, kritiķis aizrādīja, ka «Austruma» redaktoram gluži kā «titāram sarkanā krāsa» ir neremdināms naidis pret «jauno strāvu», kurai viņš piedēvē visus sabiedriskos ļaunumus.

Otrs no abiem tikko pieminētajiem J. Asara rakstiem atmaskoja F. Veinberga, A. Niedras un citu buržuāzisko publicistu prettautisko politiku. Liekulīgajiem latviešu tautas un tās jaunās paaudzes «glābējiem», kā uzsvērts

rakstā, rūp vienīgi viņu pašu šķiriskās intereses, un vienīgais viņu mērķis ir apkarot tā saukto «kaitīgo kustību», tas ir, darbaļaužu masu revolucionāro cīņu.

Sagatavodams brošūras manuskriptu, J. Asars visai plaši izmantojis savus 1902.—1904. gadā publicētos rakstus par A. Niedru, jau tajos sniegtos piemērus, vērtējumus un formulējumus. Progresīvās sabiedrības vārdā kritiķis izsniedza A. Niedram it kā aprēķinu par visu viņa līdzšinējo darbību, arī revolūcijas sākuma posmā, 1905. gada pirmajos mēnešos. Droši un pārliecināti J. Asars rakstīja, ka «tautiskā» darboņa reakcionārie centieni sabiedrības lielākajai daļai turpmāk būs pilnīgi skaidri, ka «Niedru vairs nepārpratīs». Tas arī bija brošūras lielākais nopelns. Kā zināms, Andrejs Upīts vēlākajos gados, atzīmēdams J. Asara un V. Dermaņa rakstu, bet it sevišķi brošūras «Ko Andrievs Niedra mums sludina?» lielo nozīmi viņa uzskatu evolūcijā, uzsvēra, ka šie darbi viņu pamudinājuši dziļāk ielūkoties A. Niedras «jaunnacionālismā» un «ieraudzīt tur arī tumšas, neglītas ēnas».

PIRMS 50 GADIEM

Ilgonis Bērsons

L. LAICENS UN L. PAEGLE BURŽUĀZISKAJĀ LATVIJĀ

(No 1925. gada literārās dzīves hronikas)

Janvārī

Linards Laicens: «1925. gadā es izdarīju garāku braucienu (pusgadu) pa Vakareiropu: biju Berlīnē, Drēzdenē, Vīnē, Itālijā, Sicīlijā, Ziemeļāfrikā, Tripolē.» («Rakstnieks un revolucionārs Linards Laicens», 1959, 8. lpp.)

Mēneša beigās Palermo pilsētā top vairāki dzejoļi. Uz Lucijas Zamaičas un Jūlija Lāča Jaungada sveicieniem Laicens atbild ar novēlošanos — 26. I. «Esmu apmeties ar nolūku sarakstīt itāļu noveļu grāmatiņu, bez kādas negribu rādīties, ja vispār es vēl kādreiz Latvijā atgriezīšos...

Es lasīju, Lucij, Tavu rakstu par sievieti «R. Z.». Tas, izņemot dažus sīkumus, bij ļoti labs spēriens taisni pašā melnā caurumā. Tikai Tu savā beigu teicienā tanī diskusijā esot kāpusies atpakaļ. Tas, ja tā, bij slikti. Turpmāk paliec pie sava. Protams, tad būs jāpieņem sociālisma uzsvēršana, bet ar to starp tām žagatām nav ko mesties. Bet, ja to nedarīsi, — nebūs drošas bāzes. Šis raksts jau ir pilnīgi komunistisks. Vai «R. Z.», ka tāš to varējušas nodrukāt! Taisni šausmas!» («Literatūra un Māksla», 1968. g. 23. XI.)

Runa acīmredzot ir par Zamaičas rakstu «Pilsoniskā sieviete laulībā un sabiedrībā», kurš ievietots «Rīgas Ziņās» 17. un 19. janvārī un kurā kritizēta buržuāziskās sievietes bezdarbība un izvirtība.

Šajā dienā Laicens uzraksta vēstuli arī Andrejam Kur-

cijam, izsaka vēlēšanos kopīgi pastrādāt pie kādas lugas un paziņo, ka nolēmis ilgāk uzturēties ārzemēs: «... ja varēs, domāju palikt joprojām ārpusē. Ne politisko apstākļu dēļ, jo tie drusku pārspilējušies, kā no avizēm redzu, — bet tāpat, literāriskā darba dēļ, kam varbūt būs no tālienes lielāka nozīme nekā Rīgā.» («Karogs», 1973, № 11.)

Janvārī Laicens saraksta dzejoļus «Idilliskā kalnu dzeja», «Eiropas liberāls», «Sicīlijas ielas elēģija», «Palermo peizāžs žanriskais».

Leons Paegle 12. I sacer dzejoli «Mēs — saules tauta» (iespiests Valmieras laikrakstā «Brīvais Vārds» 6. III).

Uz priekšu — mūsu sauciens spējš.
No krastiem dzīve rauta.
Mēs — nesavaldāms marta vējš,
mēs — jauna cīņas tauta.

Ar šo dziesmu noslēdzas Paegles «Šarāde № 6». Žurnāls «Strādnieku Vienība» anonīmi iespiež viņa 5. un 6. šarādi (24. un 31. I).

Mēneša beigās trešajā vispārējā Latvijas ārpusskolas izglītības kongresā Paegle referē par kultūras svētku jautājumu. Viņu un Kurciju kreiso arodbiedrību delegāti ievēlē par šīs izglītības padomes locekļiem.

Pagaidām nav noskaidrots, cik Paegle kā lektors piedalījies Ārpusskolas izglītības padomē. 1924. gada beigās izdotajā kalendārā «Strādnieku laika grāmata 1925. gadam» redzams, ka viņam ieplānoti šādi temati: «Ārpusskolas izglītības nozīme un uzdevumi» (lektors arī Kurcijs), «Kā kļūt par izglītotu cilvēku», «Kādēļ jālasa grāmata», «Sabiedriskā audzināšana», «Baznīca un Kristus mācība», «Reliģija kā valdošās šķiras ierocis», «Kultūras vēsture» (cikls), «Kultūras gājiens», «Jaunākā latvju literatūra» (lektors arī J. Grots), «Visjaunākais pasaules literatūrā», «Atsevišķu rakstnieku dzīve un darbi» (lektori arī Grots, Kurcijs), «Proletāriskā māksla», «Teātra nozīme

tautas kultūras pacelšanā», «Teātra nozīme strādnieka kultūras dzīvē», «Sievietes stāvoklis sabiedrībā».

Cik plašs interešu loks!

Laicenam lektorijā šādi temati: «Vakareiropa Senlatvijā 12. un 13. gs.», «Jaunākā vācu literatūra», «Jaunākā krievu literatūra», «Proletāriskā māksla», «Proletāriskā un nacionālā māksla».

Šajā pašā kalendārā ievietots «Ieteicamo lugu saraksts strādnieciskām pilsētu un lauku skatuvēm līdz ar atzīmēm par personu daudzumu, dekorācijām, kostīmiem, saturu», ko sastādījis Paegle (viņa vārds gan nav uzrādīts). Te ir arī Laicena «Alfa un Auto» (luga vēl atrodas manuskriptā), «Mitiņš ballē» (Paegle dod raksturojumu: «Saturā: bagātā — kapitālisma attiecība pret cilvēku un darbu», luga manuskriptā), «Šujmašīna un vējdzirnavas», «Princis puķēs», Dze-Ku-Lai (**Dzelzs, Kurcijs, Laicens**) «Karaliskais tepikis» («Saturā: satīriski komisks, grotesks pilsoniskās kārtības izsmējums», manuskriptā), Paegles «Iela» («Saturā — brīvības cīņas un mīlas drāma»), «Gadsimtu sejas» («Saturā — cīņa starp apspiestiem un apspiedējiem»), «Par un pret» («Saturā — ģimenes drāma un sabiedriskas cīņas»), «Nāves kalējs» («Saturā — varonība cīņās ar tautas ienaidniekiem»), «Āzis un maskas», «Kādas mazas meitenes piedzīvojumi».

Februārī

Maskavā izdotā žurnāla «Darbs» 2. numurā Alvilis Cepelis recenzē Laicena dzejas grāmatas «Semaforis» un «Berlīne». Atsacījies no mēģinājuma dot pārskatu par visu Laicena dzeju, viņš ievadā saka: «Jāuzsver tikai, ka Laicens ir vārda pietiekošā nozīmē kareivis, entuziasma pilns cīnītājs vārda mākslas laukā un ka patreizējā Latvijā viņš pulcē ap sevi jau veselu rindu nokreisojušos dzejnieku un arī iesācēju dzejas darbā, kuru darbiem piemīt revolucionāra tendence kā sabiedriskā, tā formālā no-

zīmē. Man pat gribētos teikt, ka Laicenam jau rodas sava skola.»

3. II Laicens raksta Zamaičai: «Strādāju drusku pie dzejoļiem un novelēm, bet ārkārtīgi grūti veicas. Vispār es laikam neprotu šādos apstākļos strādāt. Vai arī — Itālijā var tikai ceļot un vērot, un krāt materiālus ...

Tevi, Lucij, ļoti ēdot pilsoņu dāmas. Tas nozīmē, ka Tu esi īstā vietā savu belzienu devusi. Lasīju aprakstu par sieviešu dzejas vakaru. Tas bij ļoti smalks: kurpītes, kleitas, ah un oh! Un kur tā dzeja? — Tu tiec arvien par smalkāku feļetonistu. Spiežu rokas.» («Literatūra un Māksla», 1968, 23. XI.)

7. un 21. II «Strādnieku Vienība» iespiež Paegles «Šarādi № 6». 14. februārī tepat publicēts Apvienotais Rīgas Arodbiedrību centrālbiroja un kultūras darbinieku kandidātu saraksts № 16 Rīgas pilsētas domes vēlēšanās. Citu vidū Paegle Leons, kultūras darbinieks; Laicens Linards, kultūras darbinieks.

16. II notiek Latvijas ārpusskolas izglītības kongresa padomes plenārsēde. Valdē ievēlē arī Paegli un Kurciju.

22. II Paegle runā pirmsvēlēšanu sapulcē Rīgas Arodbiedrību centrālbiroja telpās, vērsās pret sociāldemokrātiem.

Pēc RABCB ierosinājuma Paegle uzraksta pirmsvēlēšanu uzsaukuma projektu: «Strādnieki!» Tas beidzas ar vārdiem: «Lai dzīvo brīva un vienota strādniecība! Lai dzīvo sociālisms!»

28. II notiek Rīgas pilsētas domes vēlēšanas. No 16. saraksta ievēlēti septiņi, viņu vidū visvairāk balsu dabū Paegle (14 017) un Laicens (13 826).

M a r t ā

Žurnāls «Domas» publicē Paegles recenziju par Suku-bura, Dr. Orientācija, Čoma humora un satīras grāmatām. Paegli izsauc pie izmeklēšanas tiesneša, kurš nopratina

rakstnieku par žurnāla «Vienība» 1924. gada 29. novembra numurā ievietoto «Šarādi № 1» un apvaino viņu par musināšanu pret pastāvošo iekārtu un šķiru naida sludināšanu. Paeglem paziņo: jūs tiek atarestēti. Ja gribat palikt brīvībā, jums jāsaņem galvnieks ar nekustamu īpašumu vai jāņem maksā simttūkstoš rubļu drošības naudas. To, protams, uzreiz nevar izdarīt, un Paegli aizved uz Rīgas Centrālcietumu. Kad nauda sagādāta kā aizņēmums, viņu atbrīvo.

Par to stāsta Valmieras laikraksts «Jaunais Vārds» 6. III numurā. Redakcija izsaka izbrīnu, ka tagad tik ļoti iebilst pret šarādi, kas jau vairākkārt izrādīta.

14. III Paegli atkal arestē. Šoreiz ir sastādīts vesels grēku saraksts. Politiskās pārvaldes slepenās aģentūras ziņojumā viņš raksturots kā vecs komunisti (Paegle bija Komunistiskās partijas biedrs no 1917. gada).

Paeglem pārmet par pretvalstiskām runām Rīgā, Liepājā un Kuldīgā 1924. gadā (par pēdējo vietu viņš sniedz paskaidrojumu 16. III nopratināšanā).

18. III apsūdzības rakstā izteikta pretenzija pret Paegles darbību žurnālā «Vienība».

19. III uz savu pirmo sēdi sanāk jaunā Rīgas pilsētas dome. «No arodnieku frakcijas nav ieradies L. Paegle, kurš paziņojis domei, ka apcietināts bez kādiem pierādījumiem. Paegle prasa pils. domei, lai tā palīdzētu noskaidrot viņa lietu un sekmētu viņa atsvabināšanu. Dome piekrītoši nodod viņa rakstu valdei tālākai rīcībai. No tās pašas frakcijas trūkst vēl Linards Laicens.» («Sociāldemokrāts», 20. III.)

21. III Paegle ierodas pie Rīgas pilsētas 7. iecirkņa izmeklēšanas tiesneša.

22. III viņš Centrālcietumā raksta vēstuli dzīvesbiedrei Ainai, sūta sveicienus saviem mazajiem — Ilgai un Vilnim. «Atļauj man skūpstīt Tev rokas par tām nežēlīgām sāpēm, ko Tev negribēdams atkal esmu nodarījis. Par sevi es negribu domāt un runāt. Esmu jau pārcietis tik

bezgala daudz un pārcietīšu arī šo nepelnīto un netaisno
sitienu.» (Kopoti raksti, V, 1958, 379 lpp.)

Paegli sauc pie atbildības par dzejoļu krājumu «Cie-
tumi nelīdz», kaut arī tas izdots jau 1923. gadā. Ar iz-
meklētāja tiesneša 27. III lēmumu grāmata tiek konfis-
cēta.

28. III izmeklēšanas protokolā atzīmēts, ka Paeglem
bijuši sakari ar Komunistiskās partijas Centrālo Komi-
teju.

29. III vēstulē sievai rakstnieks stāsta, ka ir pārvests
uz cietuma slimnīcu un ievietots vienā kamerā ar... An-
drievu Niedru, reakcionārāko politiķi un rakstnieku, kurš
notiesāts par puču Liepājā. Vai nav likteņa ironija?

Paegle rakstījis uz vairākām vietām par izdarīto ne-
taisnību: «... turēšana apcietinājumā par literāriskām lie-
tām un apvainošana par piedalīšanos 16. sarakstā ne-
saskan ar demokrātiju.» (Kopoti raksti, V, 381. lpp.)

Laicens 3. III Sirakūzās saraksta dzejoli «Maize un
pleci».

13. III viņš ir Fiosolē, 14. III — Ferrarā.

14. III Maskavā izdotajā avīzē «Krievijas Cīņa» ievie-
tots apskats «Krievu kritika par Linardu Laicenu». Tajā
citēta Ļeņingradas laikraksta «Krasnaja gazeta» 57. nu-
murā (7. III) ievietotā Z. Erkas recenzija par grāmatu
«Оправданные»: «Rainis (Pliekšāns) un viņa sieva Rozen-
berga-Pliekšāne, kas raksta zem pseidonīma Aspazija,
bij spilgtākie cīnītāji pret buržujisko kārtību, par tiesī-
bām, brīvību un sociālismu.

Linards Laicens pieder pie tā paša grupējuma, tak kā
jaunāks latvju māksliniecišķā vārda atbrīvinošo literatū-
ras tradīciju turpinātājs, — ar jau daudz vairāk nodibi-
nājušos sociālu pasaules uzskatu. Viņa — E. Silmaņa
krievu valodā tulkotais stāstu krājums uzrāda tanī rakst-
nieku ar neapšaubāmu talantu, nopietnu novērotāju un
dedzīgu cīnītāju par savas dzimtenes atbrīvošanu no bur-
žuāzijas jūga.»

17. III Vīnē Laicens saraksta dzejoli «Eiropas buržuja pilsēta».

Lai vāra varenam, tak nevarīgs viņš varen:
priekš rītdienas tam nav vairs galvas, —
tik iegrabj šodienu un gremo vakardienu,
un klūp un irst, un brūk un mirst.

A p r ī l ī

Žurnāls «Strādnieku Vienība» 4. IV informē: «No strādnieku rakstnieku darbiem studija (Tautas augstskolas dramatiskā studija. — I. B.) visvairāk uzstājusies ar L. Paegles, L. Laicena un A. Upīša darbiem.»

Tepat ievietots Laicena dzejolis «Viesnīcas vārtnieks» un Paegles atdzejolis — A. Puškina «Cietumnieks» («Aiz restēm es sēžu, kur pamazām mirst...»).

«Krievijas Cīņa» 2. IV publicē Turka (J. Lojas) un J. Eiduka protesta rakstu Ņeņingradas literātu grupas plēnuma (29. III) vārdā — «Cietumi nelīdzēs», kurā aizstāv Paegli.

11. IV Paegle pabeidz rakstīt lugu «Uguns putns». Viss šis darbs slimības dēļ paveikts guļus stāvoklī.

12. IV — vēstule sievai. Paegle aicina pie sevis Laicenu (sūta viņam sveicienu) un advokātu Dzelzīti (rakstnieks K. Dzelzs). Viņš norakstījis pārsūdzību, līdz 20. IV cer tikt laukā, jo prokurors devis pozitīvu atbildi viņa jautājumā.

Pēc 15. IV sievai rakstītā vēstulē Paegle izsaka cerību, ka «tie kungi iežēlosies par mums, bārenīšiem, jo latviešiem jau esot liriska sirds. Bet, ja nu es laukā netiktu, tad jāsaka, ka nebūtu vis viegli un vajadzētu ķerties kaut vai pie bada streika. Kad jāmirst, tad lai iet ar godu.» (Kopoti raksti, V, 383. lpp.)

IV Rīgas pilsētas domes sēdē tās priekšsēdētājs Dēķens «nolasīja arestētā arodnieku frakcijas domnieka, rakst-

nieka Leona Paegles piesūtīto rakstu. Rakstā Paegle, pateikdamies domei par viņa aizstāvēšanu, izsakās, ka tur par pienākumu domi informēt par tiem apvainojumiem, kādus izmeklēšanas tiesnesis pret viņu cēlis: viņu apvainojot par dzejoļu grāmatas «Cietumi nelīdz» it kā pretvalstisku saturu, neskatoties uz to, ka no grāmatas iznākšanas pagājuši vairāk nekā divi gadi; apvainojot par to, ka viņš kādā disputā, runādams par Latvijas patstāvības nodrošināšanu, aizrādījis, ka tā vislabāk panākama ar kultūras darbu, bet ne ar zemūdens laivu būvi; ka viņš sarakstoties ar savu brāli Padomju Krievijā un ar Brunzatu Liepājā, pie kam šinīs vēstulēs viņš nekā politiska un pretvalstiska neesot rakstījis; ka viņš sastādījis vēlēšanu uzsaukumu projektu 16. sarakstam un ka uzstādījis savu kandidatūru šai listē, jo pēdējais norādot uz to, ka viņš it kā piederētu pie nelegālās komunistu partijas, ko pierādot tas, ka tā esot uzaicinājusi pabalstīt minēto sarakstu. Paegle protestē pret to, ka viņu apvainojot vēlēšanu uzsaukuma sastādīšanas mēģinājumā, jo tas esot vēlēšanu brīvības aprobežošana un tātad pretlikumīga rīcība. Tāpat viņš ar savu sabiedriska darbinieka goda vārdu apliecina, ka nesastāvot komunistu partijā un neesot pret Latvijas patstāvību. Visi šie apvainojumi kvalificēti ar 102. pantu, kamēr, pēc Paegles domām, viņš neapzinoties nekādu tādu noziegumu ar saviem rakstiem izdarījis, kuram būtu šis pants jāpiemēro. Viņš cietumā grūti saslimis ar sirdskaiti un akūto reimatismu, tāpēc jāguļ uz gultas. Beigās Paegle izsaka cerību, ka pilsētas dome viņu arī turpmāk aizstāvēs un rūpēsies, lai viņš tiktu atsvabināts no cietuma un varētu izpildīt savus domnieka pienākumus, kurus tam uzliek 14 000 vēlētāju. — Rakstu nodeva pilsētas valdei tālākvirzīšanai saskaņā ar agrākajā sēdē pieņemto lēmumu.» («Strādnieku Vienība», № 14, 25. IV.)

21. IV «Sociāldemokrāts» ziņo, ka Paegles lietas izmeklēšana esot pabeigta. Viņu apvainojot par uzmusinošu

rakstu ievietošanu žurnālā «Vienība», ar kuriem tas uzaicinājis gāzt pastāvošo valsts kārtību.

Oto Grīnbergs atceras: «1925. gada aprīlī Matīsa ielā (tagad Revolūcijas ielā) pie Vagonu ielas stūra nejauši satiku Leonu. Viņš bija atbrīvots no Centrālcietuma un nāca man lēnām pretī, slimīgi saguris, bezgala izvārdzināts, nesdams padusē spilvenu un segu.

Leons man īsi pastāstīja par saviem pārdzīvojumiem cietumā. Viņa cīņas gars bija možs un spēcīgs. Viņš runāja par saviem veiktajiem un iecerētajiem literārajiem darbiem. Viņu interesēja, kas noticis uz vaļas, kamēr bijis ieslodzījumā. Viņš bija ievēlēts par Rīgas pilsētas domnieku kā populārākais kreisās strādniecības kandidāts. Revolucionāro darbaļaužu dāvātā uzticība viņu redzami iepriecināja.

Izklusvis brīvībā, dzejnieks tūlīn atjaunoja savu līdzdarbību žurnālā «Strādnieku Vienība», kā arī piedalījās kreiso arodbiedrību kultūras pasākumos.» («Atmiņas par Leonu Paegli», 1961, 214.—215. lpp.)

M a i j ā

1. V «Strādnieku Vienībā» publicēts Laicena dzejolis «Maija karogs».

6. V Rīgas Apgabaltiesa izskata apsūdzību pret Leonu Paegli un RABCB žurnāla «Vienība» redaktoru Alfredu Ozoliņu, kurus apvaino par žurnālā publicētiem pretvalstiskiem materiāliem. Pirmo aizstāv advokāts un Laicens.

«Leons Paegle apvainojumā par vainīgu neatzinās. Šarādi № 1 viņš esot sarakstījis, un tā, sākot ar 1921. gadu, vairākas reizes ar prefekta atļauju izrādīta. Šarādē nesot nekā pretvalstiska, tur tikai izteikti sociālisma principi. Pēc partu disputa Alfredam Ozoliņam piesprieda 6 mēnešus cietuma sodu, bet Leonu Paegli attaisnoja. Tiesa nolēma žurnālu «Vienība» apturēt, bet konfiscētos 1075

eksemplārus iznīcināt.» (Ādolfā Krūmiņa atmiņas. — Grām.: «Atmiņas par Leonu Paegli», 193. lpp.)

14. V Paegle pirmoreiz var piedalīties Rīgas pilsētas domes sēdē. Arī vēlāk viņš dedzīgi aizstāv strādnieku intereses.

Jūnijā

10. VI žurnāls «Arodnieciskā Vienība» ziņo, ka iznākušas šādas grāmatas:

Dze-Ku-Lai. Karaliskais tepiķis. Pozitīvie tipi.

Laicens. Mītiņš hallē.

Laicens. Alfa un Auto.

Tepat publicēts Laicena dramaturģisks darbs «Baņķiers un dievakalps», dzejolis «Maize».

Žurnāla «Latvju Grāmata» 3. numurā Elīna Zālīte vērtē Laicena tulkojumu — somu tautas epu «Kalevala»: «Jābrīnās, ka pie viņa tulkošanas ķēries Laicens, visnemierīgākais gars mūsu literatūras laukā. Laicens nīst parasto, ikdienišķo vārdu, meklē vienmēr jaunus izteiksmes veidus un tādēļ, arī tulkodams «Kalevalu», mēģina «izlauzties no valodas konvencionālisma», radīdams daudzus jaunvārdus (...). Laicens ir liels valodas virtuozs...» Recenzente norāda arī uz trūkumiem (ir samāksloti jaunvārdi, traucē daudzi lāpāmie vārdi, ir atsevišķas nesaņķotības ar oriģinālu). Taču «...ir vietas, kur Laicens piegājis oriģinālam tik tuvu kā neviens cits tulkotājs. (...) Kalevalas tulkojums mūsu literatūrai ir krietns ieguvums.»

Jūlijā

31. VII Kuldīgas laikraksts «Jaunais Laiks» publicē Paegles dzejoli «Topi akmens», kurā viņš uzsver, ka strādniekam, bezzemniekam un jaunsaimniekam jācīnās vienoti:

Viens būsi sika smilts, ko aiznes vējš,
Bet vienots līdzināsies akmens kalnam,
Ap kuru velti trakos laika vētras.

Mēneša beigās ar prokurora rīkojumu tiek konfiscēta Laicena grāmata «Alfa un Auto», kas iespiesta tūkstoš eksemplāros.

A u g u s t ā

«Domu» 6. numurā Andrejs Upīts recenzijā par Laicena lugu «Mītiņš ballē» saka: «Linards Laicens līdz šim pazīstams kā lirīķis un novelists, kas meklē jaunus idejiskus izdomas ceļus un jaunas estētiska izveida formas. Viņa meklējumiem ir bijuši tālu redzami aizsniegumi, tāpēc ka viņš dziļāki kā jebkurš cits starp mūsu jaunajiem rakstniekiem smēlis no mūžam spirtgi verdošā strādniecības ideju avota. Bet it sevišķi tāpēc, ka pašam viņam ir spēcīgs dzejnieka talants. (...) Viņa luga ir reālistiski skaudra un griezīga kā šķautnēm notrīts metāla gabals. To neslavēs visas šķiras un partijas, kā slavēts ir viens otrs dramatisks darbs, tāpēc ka tajā neviens nebij tieši aizskarts un nejutās apvainots. Tie, kuri tendenci atzīst tikai priekš sevis un savējiem, bez šaubām, Laicena lugu sauks par tendenciozu un propagandisti[s]ku. Bet pārmetumi no tās puses jau ir labākā uzslava.»

Mēneša vidū Rīgā, Saulesdārzā, otrajos Darba svētkos izrāda Dze-Ku-Lai lugu «Pozitīvie tipi». E. Sudmalis vērtē: «Tā bija sveloša satīra par sociāldemokrātu līderiem. Dārzā sapulcējušies tūkstoši.» («Atmiņas par Leonu Paegli», 118. lpp.)

O. Grīnbergs atceras: «Kādas augusta dienas pievakarē Leons ielūdza mani pie sevis mājās. Viņš bija nodomājis šaurākā draugu lokā lasīt priekšā «Uguns putnu». Krēslainā viesistabā viņa dzīvoklī Matīsa ielā mēs, pieci seši cilvēki, noklausījāmies dzejnieka aizrautīgo lasījumu. Jau bija dziļa nakts, kad šķīrāmies. Ne ēduši, ne dzēruši mēs vienīgi klausījāmies Leona revolucionāra patosa un dzīvesprieka pilnos vārdus.» («Atmiņas par Leonu Paegli», 215. lpp.)

8. IX ar politiskās pārvaldes pavēli apcietina Laicenu (pirms tam izdara kratīšanu, gan neko «kompromitējošu» neatrodot) un ievieto Rīgas Centrālcietumā vieninieku kamerā. «Viņu apvaino par pretvalstisku rakstu publicēšanu, no kuriem daži, kā «Alfa un Auto», ir konfiscēti; par komunistisku propagandu un vispārēju sabiedrisku darbību komunistu garā, par piederību komunistu organizācijā un par sakaru uzturēšanu ar izraidītiem komunistiem.» («Jaunākās Ziņas», 10. IX.) Apvaino uz cara laika soda likumu pamata.

Pusgada laikā tas ir otrs Rīgas domnieka rakstnieka arests.

Pret to atkārtoti protestē «Krievijas Cīņa». J. Eiduks un J. Loja (Turks) Ļeņingradas latviešu literātu grupas vārdā par apcietināšanu saka: «Vienīgi par to, ka Laicēns kā īsts mākslinieks iedrošinājies runāt patiesību, izteikt domas un uzskatus, kas nesaskan ar rebinieciskās valdošās kliķes sīkajām kabatas interesītēm.» Bet patiesības balsi nenoslāpēt! «Laicēna arests — slavas oreols ap rakstnieka galvu. Latvju darbaļaudis gūst iespēju redzēt ne vien Laicēnu rakstnieku, bet arī Laicēnu cīnītāju.

Tas sekmēs Laicēna literārisko darbu popularizēšanu. Tas sekmēs Tautijas pamatu graušanu!» (22. IX).

29. IX turpat ievietots PSRS latvju publicistu un rakstnieku (V. Knoriņš, P. Dauge, Sudrabu Edžus un citi) protests «Nost!».

Septembrī žurnāls «Domas» publicē Laicēna stāstu «Pīpē tabakas» (no grāmatas «Skaistā Itālija»). Cietumā viņš saraksta dzejoļus «Polo bāra klidina», «Vakars laukos», «Mainība». Gar cietokšņa mūriem rit septiņdesmit vagonu — tas ir tranzītvilciens no PSRS. Dzejnieks spriež dialektiski:

No pirmā mirkļa iesākums iet pretī galam:
ko cietums iesācies — tā sācies ceļš uz brīvi.

Mēneša sākumā Paegle iznācis no slimnīcas, un mēneša beigās (27. IX) ar viņa «Uguns putnu» sezonu atklāj Rīgas Arod biedrību centrālā biroja kluba drāmas sekcija.

Paegle Tautas augstskolā aizstāv Laicenu. Arī viņam ir skaidrs aresta īstais iemesls — buržuāzija grib izslēgt Laicenu kā kreiso spēku kandidātu no Saeimas vēlēšanu saraksta.

O k t o b r ī

1. X «Krievijas Cīņa» publicē rakstu: «Vēl par Linarda Laicena arestu». Pēc arodnieku frakcijas pieprasījuma Rīgas pilsētas valde jautājumā par Laicena atsvabināšanu griezusies ar rakstu pie tieslietu ministra.

10. X šī avīze sniedz informāciju «Krievu rakstnieku protests pret Laicena arestu» — par uzstāšanos «Ļeņingradskāja pravda» 22. numurā.

Žurnāls «Domas» 8. numurā ievieto Laicena cietuma dzejoļu kopu «Pasauli ceļam», kas sarakstīta 1922. gadā cietumā.

15. X Laicens ar dzejoli «Kas ir?» jautā un atbild:

Kas ir dzejnieks šinī laikā —
vecā pasaule kad grimst uz galu
un kad jaunā cīnās augšup?
Bojāejošais pie vecās,
karotājs, ja stāj ar jauno.
Kas viņš ir starp viņām vidū?
Ilūzija.

22. X Laicenu atbrīvo no ieslodzījuma.

Informācija līdz Maskavai aiziet lēni — «Krievijas Cīņa» par to raksta vēl 29. X («S-d. un Linarda Laicena lieta») un 31. X («Linards Laicens atsvabināts?»).

Žurnāla «Domas» 8. numurā ievietotajā recenzijā par

Jāņa Ezeriņa noveļu grāmatu «Leijerkaste» Paegle izsākās par sava bijušā skolas biedra (Valmieras skolotāju seminārā) pozīciju: «Revolūcijas laikā Ezeriņš, kā tas ir gandrīz visu mūsu nemierīgāko, meklējošo rakstnieku individuālistu tradīcijā, bija noskaņots sociālrevolucionāristiski. Vēlāk strādāja konservatīvās un pat reakcionārās pilsoņu avīzēs, bet patiesības labā jāsaka, ka konservatīvs un reakcionārs Ezeriņš nekad nav bijis. Tāpēc arī viņš savos stāstos ir pietiekoši objektīvs un stāv tāju no tās pilsonisko rakstnieku kategorijas, kuri nevar ne rindas uzrakstīt par revolūciju, lai viņu netiesātu, un par sociālistiem, lai tos nelamātu.»

4. X pārpildītā RABCB zālē notiek teātra vakars. No Vācijas atgriezusies režisore Anna Lācis savā priekšlasījumā par Rietumeiropas teātri uzsver to, ka strādnieku teātrim jābūt laikmetīgam, tam jābūt kā dzelzs āmura sitienam pa laktu.

«Pēc referāta sekoja L. Paegles šarādes № 8 izrāde. Šeit izpaudās ja ne sākums realizēt referentes novēlējumu, tad vismaz gribā to darīt un stipra ticība savam spēkam. Kā saturs, tā izpildījums — graužošs visam vecam un esošam un spēkus vienojošs strādnieku cīņās.» («Arodnieciskā Vienība», № 8, 9. X.)

N o v e m b r ī

9. XI turpat notiek 1905. gada revolūcijas piemiņas vakars. Runā A. Jablonskis un O. Grīnbergs. «Pēc tam seko Viļa Ābola (V. Āboltiņš. — I. B.), Linarda Laicena, Paegles, Raiņa, Plūdoņa darba jaunieša norunātās dzejas. Pēc Paegles «Pret ko mēs esam» Priedes izpildījumā — nerimstošas ovācijas.

L. Paegles šarāde № 5 Annas Lācis inscenējumā man-toja nedalītas strādnieku simpātijas.

Kā beigu akords atskan spēcīga «Internacionāle» un «Ar kaujas saucieniem uz lūpām.» («Jaunais Ceļš», № 1, 14. XI.)

Novembrī žurnāla «Domas» 9. numurā Paegle dabū izlasīt E. Ego (S. Belkovskis) atsaukumi par viencēlieniem «Sastapšanās» un «Devītais janvāris», ko laidusi klajā «Jaunā Kultūra». Tajā starp citu teikts: «L. Paegle ir nogriezies no vecās pasaules, bet vēl apzinīgi nav piegriezies jaunajai pasaulei. Viņā vēl guļ lauku zemnieka daba ar visām tai piemītošām piedevām: sentimentālismu un rezignāciju, pat negribētu un neapzinātu glēvumu. Tas labi vērojams Paegles agrākos darbos. Bet pašlaik jau pamazām tas raisās vaļā no tās, un nu jau ir cerības, ka rakstnieks pārāugs šaurās lauku zemnieka sētas robežas un ieies proletariāta mākslas darba dzīvē. Te tam daudz jāmācās no Vakareiropas proletārisko rakstnieku darbiem. Un cerēsim, ka rakstnieks noskaidrojoties ieņems cienījamu vietu blakus A. Upīšam un L. Laicenam proletārisko rakstnieku saimē.»

Šāds vērtējums ir pārāk rezervēts, faktiem neatbilstošs. Paegle jau krietni sen nostājies līdzās minētajiem rakstniekiem.

Un vēl viens nepamatots pārmetums. 7. XI «Arodnieciskā Vienība» atreferē 1. XI notikušo disputu par strādnieku teātri. Mārīte [autors nav atšifrēts] starp citu raksta: «Leons Paegle garā runā stāsta daudz par sevi un saviem darbiem. Uzsver, ka strādņ. mākslas darbs esot tas, kurš strādniecībai «pieņemams». Starp citu aizrāda, ka ģimenes konflikti arī nākotnē būšot parasti, tamdēļ arī strādņ. mākslai ar to jānodarbojoties, jo mākslai jāattēlojot dzīvi. Neesot pareizi aizdzīt ģimenes konfliktus no strādņ. teātra. — Liekas, ka P. pilnīgi nepareizi saprot strādņ. mākslas darbu būtību. Strādņ. mākslai jāorganizē strādniecība uz cīņu, tāpēc nevietā likt iekšā intīmas lietas. Būtu ļoti labi, ja Leons Paegle savus citādi proletāriski revolucionāros darbus atsvabinātu no šī miet-

pilsoniskā elementa, kas tos daudzkreiz padara strādniecībai nebaudāmus. Daži runātāji aizrāda, ka P. negribot publiku audzināt, bet iztapt tai — tur būs krietni daudz taisnības.»

Bet 20. XI tas pats žurnāls nodaļā «Preses apskats» publicē Paegles vēstuli ««Jaunā Ceļa» redakcijai»:

«Laipni lūdzu nodrukāt sekošo paskaidrojumu.

Vairāki «Teātra disputa» darbinieki strādnieki griezušies pie manis ar uzaicinājumu norādīt uz nepareizībām, kas sastopamas «Vienības» 11. num. nodrukātajā atreferējumā par «teātra disputu». Esmu spiests paskaidrot, ka starp citu manas runas atreferējums tiešām nesaskan ar runas patieso saturu. Tā, piemēram, es netiku runājis par sevi un saviem darbiem, kā atreferējumā teikts, bet gan par strādnieku teātri sakarā ar A. Lācis ievadreferātu, kuru es pa daļai kritizēju. Tāpat nerunāju par ģimenes attiecībām šī vārda pilsoniskā nozīmē, bet gan par vīrieša un sievietes, vecāku un bērnu attiecībām, kuras pastāvēs arī sociālistiskā iekārtā, un literatūrā viņām arvien tiks ierādīta vieta. Neviens no publikas man arī nepārmeta, ka es gribētu publikai izpatikt, bet tās droši vien ir paša atreferētāja domas, kuras atliek tikai noraidīt kā pilnīgi nepamatotas...»

Tepat ievietots — d — raksts «Teātris pie RABCB» ar redakcijas piezīmi: «Aicinām mūsu strādnieku teātra un mākslas teorētiķus K. Dzelzu, A. Kurciju, L. Laicenu, Annu Lācis, L. Paegli, A. Upīti u. c. izteikties šai jautājumā.»

29. XI Paegle raksta vēstuli vecākiem. Ar veselību nav labi. Kāja jāpstaro, jāizgriež kakla mandeles. Vajadzētu braukt ārstēties uz Čehoslovākiju. «Daudz rakstu un drukāju grāmatas. Šā tā iztiekam un gluži bez naudas nesam.» (Kopotī raksti, V, 286. lpp.)

«Domu» 9. numurā iespiesta Laicena jauno dzejoļu kopa «1925. gada rudens un es». Te daudz spilgtu gleznu.

Cietumnieki organizē bada streiku, brīdina cits citu no provokatoriem.

Ievietots arī skarbaiss dramatiskais stāsts no Itālijas cikla — «Akmens logā».

Decembrī

16. XII Rīgas apgabaltiesā izskata sūdzību pret Laicena lugu «Alfa un Auto». Laicens pats tiesas procesu žurnāla «Jaunā Vienība» 1926. gada 1. numurā (ar parakstu — šifru «a») atreferējis šādi:

«No apvainošanas raksta redzams sekošais: autors savā sacerējumā musinājis gāzt valstī pastāvošo sabiedrisko iekārtu, kā arī aicinājis strādniekus uz naidu pret darba devējiem un mantīgām šķirām; nozākājis parlamentu, it kā tas partejiski ievērotu tikai mantīgās šķiras intereses, pie kam parlamenta vairākumam pierakstītas monarķistiskas tieksmes, kamēr strādnieku priekšstāvji netieko pie vārda; nonievājis tiesas un tiesnešus, attēlojis cietumu un prokuratūru negatīvi; nostādījis mantīgās šķiras kā strādnieku izsūcējus un apspiedējus; tēlojis, ka strādnieku grupa ar varu taisās atsvabināt uz likumīgas tiesas sprieduma pamata cietumā ieslodzīto strādnieku Kalēju, kā arī strādnieku cīņu ar likumīgās varas priekšstāvjiem un strādnieku uzvaru.

Laicens sevi par vainīgu neatzinās, bet paskaidroja, ka inkriminējamās lugas rakstības veids ir jauns literāriskas izteiksmes virziena meklējums, kurš nekādus konkrētus, piemēram, no Latvijas valsts dzīves ņemtus, apstākļus tēlojumā nepielaiž, bet rīkojas tikai ar varbūtībām, ieliekot tanīs viscilvēcības idejas. Tas redzams tieši no lugas tekstā izteiktā uzskata par teātri un dzīvi, kā arī no piezīmes lugas beigās. Bez tam ir arī citi apstākļi, kas norāda, ka darbība nenotiek Latvijā, pie kam

pat uz titula lapas nodrukāts: «Notiek Anglijā un kolonijās no 1848.—1948.» Tālāk autors atsaucas uz daudziem piemēriem literatūrā, kur šķiru attiecības attēlotas daudz reālākā un asākā veidā, kā arī dažādu tiesu negatīvās puses izzobotas daudz stiprāk nekā viņa darbā. Piemēram: Bjernsona luga «Pāri mūsu spēkiem» izrādīta valsts Nacionālajā teātrī; šinī lugā fabrikantus uzspri dzina gaisā pēc tam, kad ir attēlots, kā caur viņu rīcību strādnieki tiek dzīti izsmieklā un postā. Latviešu pirmajā lugā «Žūpu Bērtulis», kas sarakstīta 18. gs., par prokuroru teikts tā, ka apsūdzētais pat atkārtot šē tiesā kautrējoties. (Tur komiskā veidā teikts, ka apsūdzētais vēlētos nāves sodu, ja līdz ar viņu tiktu pakārts arī prokurors. — *Red.*) Tāpat franču akadēmijas godalgotā Eizena Briē lugā «Sarkanais tiesneša mētelis» viscauri tiek graizītas tiesnešu personīgās negatīvās īpašības pat tik tālu, ka beigās izmeklēšanas tiesnesi autors liek viņa netaisnības dēļ apsūdzētai nodurt. Citēt attiecīgās vietas no šiem literāriskiem darbiem tiesa neatļāva, tāpat noraidīja Laicena lūgumu pievienot minētās grāmatas pie lietās.

Prokurors apsūdzības runā sacīja, ka konkrēti ne ar ko gan neesot pierādīts, ka apsūdzētais aicina uz valstī pastāvošās sabiedriskās iekārtas gāšanu, bet, tālāk attīstīdams apsūdzību, uzsver, ka mums ir kāda zināma kaimiņu valsts, kura izplata savas proklamācijas; bet, tā kā to darīt mūsu iekārta neatļauj, tad šās kaitīgās idejas sāk meklēt sev citu izpausmi, proti, caur literāriskiem darbiem.

Aizstāvis advokāts K. Dzelzītis savā runā aizrādīja, ka Laicens jau 20 gadus, kamēr strādā latviešu literatūras laukā, un tāpēc šī lieta dabū sevišķu nozīmi. Iztirzājis apsūdzības rakstā minētos apvainojumus pēc būtības no juridiskā un literāriskā viedokļa, aizstāvis aizrādīja, ka prokurors runājis par lietām, par kādām Laicens nemaz neesot apsūdzēts: viņš neesot saukts pie atbildības ne par

piederību pie kādas aizliegtas organizācijas, ne par komunistisku propagandu, bet gan par literārisku darbu. Cariskajā Krievijā literāriskie darbi netikuši tiesāti; Tolstojs gan izslēgts no baznīcas, bet valsts tiesa un iestādes respektējušas viņa mākslinieka darbu. Ja to pašu nedarītu demokrātiskās Latvijas tiesa, tad mēs būtu kultūras ziņā atpakaļ gājuši.

Laicens savā beigu vārdā vēl aizrādīja, ka prokurors sacījis, ka nekādu konkrētu pierādījumu nav un ka, ja viņš, Laicens, būtu komunistu proklamāciju izplatītājs, tad nebūtu drukājis savu «Alfa un Auto» tikai 1000 eksemplāros. Ja tiesa viņu šai lietā atzītu par vainīgu, vairs nebūtu saprotams, kā rakstnieks drīkst rakstīt, jo tad nebūtu iespējams attēlot dzīves parādības, ieliekot tanīs viscilvēcības idejas.

Pēc gandrīz stundu ilgas apspriešanās tiesa pasludināja spriedumu, ar kuru atzina Linardu Laicenu par attaisnotu un grāmatas konfiskāciju par atceltu.»

Paegle decembrī atrodas Sarkanā Krusta slimnīcā. Kad 20. XII RABCB klubs pirmo reizi izrāda grāmatā jau izdoto lugu «Zemes sāls», autors savārdzis ierodas to apskatīties. Savos iespaidos dalās ar Laicenu, bet pēc tam saslimst un nākamā gada 26. janvārī mirst.

Gada laikā

Paeglem izdotas grāmatas: «Ievads vēsturē pamatskolām» (5. iespiedums), ābece «Vālodzes šūpulis» (otrs pārlabots izdevums), J. Kavpilas bērnu lugas «Pasaka par princesi Pienenīti» tulkojums (2. izdevums), Maskavā izrādīts viencēliens «Nāves kalējs». Rudenī Paegle saraksta lugu «Runga, iz maisa!».

Laicenam iznāk stāstu krājums «Skaistā Itālija», «Melnās pasakas» (izlase un tulkojums). Rīgas Centrālcietuma mēnešrakstā «Cauri Tumsai» iespiests dzejolis «Jūs jaunie», Rīgas Terņiņcietuma rakstu krājumā «Aktīvs» — recenzijas par viņa dzejas krājumiem «Semafors» un «Ho—Taī».

PIRMS 30 GADIEM

Ilgonis Bērsons

UZVARAS LAIKĀ

Tikko Sarkanā Armija atbrīvoja Rīgu no vācu okupantiem, tajā atjaunojās rosīga literārā dzīve, kas pēc uzvaras 1945. gada 9. maijā aptvēra visu republiku.

Ja kara apstākļos 1944. gadā latviešu padomju rakstnieki varēja izdot tikai četras grāmatas — atsevišķi Andreja Baloža, Annas Brodeles, Jāņa Granta, Valda Grēviņa, Arvīda Griguļa, Viļa Lāča, Indriķa Lēmaņa, Valda Luksa, Jāņa Niedres, Annas Sakses, Ārijas Silabriedes, Andreja Upīša darbu izdevumi, kā arī almanahi. Izdoto grāmatu vidū ir tādi sasniegumi kā A. Griguļa «Caur uguni un ūdeni», V. Luksa «Kara krūze», A. Sakses «Atgriešanās dzīvē», A. Upīša «Zaļā zeme».

Teātros notika deviņu oriģināllugu pirmizrādes: gada sākumā V. Lāča «Vedekla», A. Upīša «Spartaks», vasarā cita pēc citas A. Griguļa «Uz kuru ostu?», V. Lāča «Uzvara», A. Sakses un A. Brodeles «Trīs šķūnīši», F. Rokpeļņa «Gaisma», I. Lēmaņa «Kalpu taka», E. Ādamsona «Pasaka par Koklētāju», rudenī — F. Rokpeļņa un J. Vanaga «Ceļa cirtēji».

Sāka iznākt laikraksts «Literatūra un Māksla» (redaktors V. Lukss), žurnāli «Karogs» (kara gados tas bija almanahs) (redaktors A. Upīts) un «Bērniņa» V. Kaupuža redakcijā. «Karogā» tika iespiests V. Lāča epepejas «Vētra» sākums.

Martā notika Latvijas PSR inteliģences kongress. Latvijas PSR Tautas Komisāru Padomes priekšsēdētājs Vilis Lācis referātā «Lielais Tēvijas karš un Padomju Latvijas inteliģences uzdevumi» uzsvēra: «Pareizi kalpot

tautai — tā visīsāk var raksturot mūsu kopīgo uzdevumu. Mūsu dienās tas nozīmē: atdot sevi visu šim darbam savas tautas un valsts labā. Bet, lai p a r e i z i kalpotu tautai, jāzina, kā tas katram vislabāk darāms, jāsaprot mūsu tautas un valsts kopīgie uzdevumi, jāizprot mūsdienu apstākļu un notikumu dziļākā jēga.» Aleksandrs Čaks teica: «Jau vairāk kā sešus mēnešus latviešu zemē ir atkal padomju vara. Latviešu rakstnieki un mākslinieki atkal var brīvi strādāt, var arī brīvi teikt, ka viņi nesaraujamām saitēm ir saistīti un iet kopā ar padomju varu, kas nav šķirama no Latvijas darba tautas. Ir atvērti muzeji, bibliotēkas, darbojas teātri, strādā opera, iznāk arvien vairāk grāmatu. Mēs savos teātros esam redzējuši ievērojamu latviešu mākslinieku darbus. Latviešu rakstnieki un mākslinieki strādā neatlaidīgi — strādā ar lielu spēku un prieku. Jau skaidri ir redzami pirmie daudzsološie panākumi.» Kongresā debatēs runāja A. Grigulis, A. Kalniņš, J. Kārklīņš, Jēkabs Mediņš, E. Melngailis, E. Pakule, F. Rokpelnis, J. Sudrabkalns, F. Varslavāns, M. Vīgnere-Grīnberga, V. Zosts un daudzi citi.

Jūlijā trīs dienas notika Latvijas Padomju rakstnieku savienības 4. plēnums. A. Upīts referātā «Latviešu padomju literatūra un tās turpmākie uzdevumi» starp citu sacīja:

«Literatūrai nav jābaidās no utilitārisma: itin visi kaut kādai idejai kalpotāji virzieni līdz ar to kalpo kādai dzīves vajadzībai. Un bez idejas nav arī pašas mākslas, bet tikai skanošs tukšums bez jēgas un nozīmes. Bet jābaidās gan no diletantiskā utilitārisma, kas atkal nav māksla, bet mākslas surogāts, kokaina publicistika — kā dzejā saliktā gramatika vai likumu krājums, kā tā vecā beletristika, kurā propagandēta mākslīgo mēslu svētība, vai kā pazīstamais somu stāsts ar centrifūgas propagandējumu konservatīvajiem lauksaimniekiem un angļu dzeja ar baku potēšanas slavinājumiem. Daiļliteratūras uzdevums nav sniegt praktiskas pamācības, bet dzejiski apga-

rotās ainās un dzīvos tēlos radoša darba skaistumu sevis, savu bērnu, savas tautas un valsts tagadnes un nākotnes labā, tāpat sociālistiskā cilvēka psiholoģiju jaunajā padomju iekārtā. Izsargājoties no tā paša diletantiskā publicistiskā utilitārisma, allaž jāliek vērā, ka rakstnieka uzdevums nepavisam nav gleznot idealizētas sociālistiskas svētbildes, bet dzīvus darba cilvēkus ar visām viņu cilvēciskajām vājībām, no kurām dažas mantotas no jaunības, augot pilsoniskās un kapitālistiskās pasaules apvidē, dažas pielipušas «autoritārā» režīma gados, kā izmetams balasts sasmadzina viņa gaitas un kavē labai gribai pilnīgi izpausties praktiskā darbā un visā dzīves vērienā. Teorētiski deklamējošas figūras un rezonieri ir nedzīvi, mutē iesprausti lozungi nevienu nepārlicina, sugestējoša, ierosminātāja un organizētāja nozīme ir vienīgi tikai reālpsholoģiski pareizi un valdzinoši notēlotas būtnes, autora īpatnējā skatījumā tvertas un paša īpašiem mākslas līdzekļiem parādītas.»

Plēnumā koreferātus nolasīja E. Damburs, J. Vanags, F. Rokpelnis, J. Grants, I. Lēmanis, R. Egle, J. Niedre. Debatēs runāja A. Balodis, V. Grēviņš, A. Grigulis, K. Krauliņš, V. Lācis, V. Lukss, I. Muižnieks, P. Vīlipsis un citi.

Septembrī ļoti plaši atzīmēja Raiņa 80. dzimšanas dienu.

Gada beigās atsevišķi rakstnieki pievērsās literatūras vēstures un literārā mantojuma problēmām. R. Egle, J. A. Jansons, K. Krauliņš, J. Niedre, M. Rudzītis, M. Šacs-Aņins, Ā. Talcis Rakstnieku savienībā aplūkoja latviešu literatūras periodizāciju. 19. oktobrī «Literatūra un Māksla» publicēja Edgara Dambura rakstu «Piezīmes par literatūras mantojuma novērtējumu», kurā akcentēts: «Jaunā gaismā šodien jāparāda visa mūsu literatūras vēsture. Soli pa solim jāizseko katrai ievērojamākai parādībai un notikumiem mūsu kultūras dzīvē. Savā vērtējumā vadīsimies no objektīva, sabiedriska kritērija, nebaidoties saukt lietas īstajos vārdos. Padomju ideoloģijai, marksistiskajam

pasaules uzskatam ir visplašākā bāze, tā nav šauras sekta vai grupas lieta, bet visas cilvēces vēstures aptvērēja doma.» Rūdolfs Egle rakstā «Skats latviešu literatūras pētniecībā» («Karogs», № 9/10) tāpat izteicās par to, cik ļoti vajadzīgs apgūt pagātnes literatūru: «Pagātnes mantojumam mēs piešķiram jēgu un nozīmību no mūsu tagadējām attiecībām pret dzīves īstenību, uzņemot to apzināti, ideoloģiski un tādā kārtā izmantojot kultūras tālākveidošanai.»

1945. gadā vairāki rakstnieki un sabiedriski darbinieki ieguva oficiālu atzinību, sava darba novērtējumu. Antonam Birkertam, Paulam Daugem, Kārlim Eglem, Robertam Pelšem un Annai Saksei piešķīra Latvijas PSR Nopelniem bagātā kultūras darbinieka goda nosaukumu, Andrejam Upītim — filoloģijas zinātņu doktora grādu un profesora nosaukumu un viņu ievēlēja par tikko nodibinātās Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas īsteno locekli, Vilim Lācim piešķīra Ļeņina ordeni un I pakāpes Tēvijas kara ordeni.

KO DARA RAKSTNIEKI?

(Informācijas «Literatūrā un Mākslā»)

Lai gan mūsu padomju rakstnieki ļoti aizņemti dzimtenes jauncelsmes darbā, viņi tomēr ļoti rosīgi strādā arī literatūrā. Vasaras īso atpūtas laiku (kam tāds bijis) viņi izlietojuši nevis atpūtai, bet intensīvam daiļrades darbam.

Tautas rakstnieks ANDREJS UPĪTS vasaras mēnešos pabeidzis apmēram 5 autora lokšņu biezu vēsturisku apskatu «Latviešu literatūra», ko Elza Egle pārtulkojusi krievu valodā un ko vēl šogad Maskavā izdos Padomju rakstnieku apgāds. Ir jau pārstrādāta un pabeigta arī Latviešu jaunākās rakstniecības pirmā daļa, un pašreiz autors cītīgi raksta šā kapitālā darba otro daļu un gatavo lekciju kursu universitātē, kur viņš vada latviešu literatūras katedru. Bez tam viņš tuvākā laikā pabeigs romānu «Darba dienests». Iecerēts arī romāns «Eduards Veidenbaums», kur atspoguļosies Jaunās strāvas laikmets.

21. septembrī

VILIS LĀCIS raksta romānu par Padomju Latviju, kas aptvers trīs sējumus. Katrā sējumā ietilps divas grāmatas. Jau pabeigto pirmā sējuma pirmo grāmatu, kur attēlots padomju varas nodibināšanās laikmets Latvijā, mēnešraksts «Karogs» sniegs lasītājiem, sākot ar šā gada decembri.

28. septembrī

INDRIĶIS LĒMANIS patlaban strādā pie plašāka apmēra autobiogrāfiska romāna, kas ietversies trijās daļās: skola, pagrīde, cietums. Rakstnieks iecerējis garāku stāstu

«Nāves cietums» par Liepājas cietumu vācu okupācijas laikā. Bez tam izstrādājis plānu romānam «Zemes uzvara», kas skars agrārjautājumu laikā no 1940. līdz 1945. g.

ALEKSANDRS ČAKS patlaban pabeidzis sakārtot savu jauno dzejoļu krājumu (...). Darbā bērnu grāmata «Dzīvie burti». Padomā vēl uzrakstīt divas bērnu grāmatīņas «Skaitīsim līdz desmit» un «Tie, kas jums raksta». Šinī grāmatā bērniem saprotamā dzejas valodā būs raksturoti visi latviešu padomju rakstnieki. A. Čaks cer uzrakstīt garāku dzejojumu par vācu okupantu beidzamajām dienām Rīgas jūrmalā. Dzejojums sauksies «Zārks». Drīzā laikā iesniegs RS dzejas sekcijai plānu par sarkanajiem latviešu strēlniekiem pilsoņu karā. Darbs paredzēts ap 20 iespiedloksņu biezumā. Turklāt periodikā parādās Čaka dzejas un recenzijas. Čaks pabeidzis Gogoļa stāstu tulkojumu. Dzejnieks sāks darboties literatūras zinātnes laukā. Drīzumā viņš iesniegs LVU habilitācijas darbu «Jāņa Sudrabkalna dzeja». VAPP mākslas apgāds izdos «Latviešu grafiku» ar Čaka priekšvārdiem.

Literatūras vēsturnieks un teorētiķis RŪDOLFS EGLE izstrādājis normālprogrammas LVU filoloģijas fakultātes literatūras katedras kursam, ko rakstnieks lasa trīs priekšmetos: poētikā, literatūras teorijā un vispārējā literatūrā. Pabeidzis tulkot un sakārtot Ļermontova rakstu I sējumu. Sagatavo izdošanai grāmatu par poētiku. Raksta zinātnisku pētījumu par Veidenbaumu un viņa laiku.

VALDIS GRĒVIŅŠ sastādījis un nodevis iespiešanai savu dzeju izlasi «Lapas lido, lapas skan» ar Andreja Upīša priekšvārdiem. Jaunatnes apgādam dzejnieks nodevis «Pirmo jautro grāmatu», kas sarakstīta dzejā. Iesācis sagatavot Ļeva Tolstoja kara stāstus, kas iznāks š. g. novembrī, atzīmējot Tolstoja 35. nāvesdienu. Gatavo Čehova rakstu izlasi. Iesācis rakstīt filmas scenāriju «Vecākais

brālis» un veic priekšdarbus jaunai lugai. Bez tam drīzā laikā nodomājis sarakstīt «Otro jautro grāmatu» jaunatnei, pārredīgēt un sagatavot iespēšanai «Klusās Donas» 1. un 2. sējumu.

MIRDZA ĶEMPE nupat pabeigusi Gladkova lugas «Sendienas» tulkojumu un iesākusi tulkot Tihonova stāstus un dzejas. Turpina arī pati rakstīt dzejoļus.

12. oktobrī

FRICIS ROKPELNIS raksta lugu par Raiņa jaunību. Strādā līdzī periodiskos izdevumos un, būdams Mākslas lietu pārvaldes priekšnieks, virza kalnup visu mūsu republikas mākslas dzīvi.

ANTONS BIRKERTS turpina lekciju ciklu «Raiņa cīņa pret vāciešiem», apskatot bez tam vēl Raiņa dzīvi un darbību referātos «Rainis kā bērnu draugs» un «Raiņa dzīve Jūrmalā», ar ko saistās trīs izcili, bet vēl maz apgaismoti posmi lielā dzejnieka dzīvē: Jaunās strāvas laiks, 1905. g. revolūcijas laikmets un mūža pēdējais cēliens.

Rakstniecības muzeja uzdevumā paveikti daži darbi: «Ceļojums pa Raiņa dzīves vietām», «Pretvācisko un pretfašistisko rakstu bibliogrāfija» u. c.

Bez jau paveiktajiem darbiem A. Birkerts strādā vēl pie Tautas rakstnieka Andreja Upīša dzīves un darba pētīšanas un raksta mūsu prozas lielmeistara biogrāfiju.

Sakarā ar docenta pienākumu uzņemšanos Latviešu valodas un literatūras institūtā aizsākts lielāks darbs «Latviešu kritikas vēsture».

A. Birkerts neaizmirst arī dzejas lauku un šad tad strādā pie balādēm par latviešu ciešanām zem vācu jūga dažādos mūsu vēstures laikmetos. Piem., dzimtbuves laiku

temati apstrādāti balādēs «Bikseres barons Magnuss», «Jaunpils autodafē», «Mocekle Lība Grūbe».

PĒTERIS BIRKERTS strādā pie pētījuma par Andreja Upīša daiļradi. Patlaban viņš nobeidzis šī darba pirmo daļu «Andreja Upīša talanta īpatnības» (6—8 iesp. lokšņu apmērā) un turpina darbu pie pētījuma otrās daļas: «Andreja Upīša daiļrades gaita». Bez tam uzrakstītas dažas nodaļas no pētījuma «Raiņa personība un daiļrade».

Rakstniecības muzeja gatavotiem rakstu krājumiem nodoti apcerējumi «Ko tauta saka par vāciešiem», «Vācu muižnieki kā sodekspedīciju vadītāji un dalībnieki Latvijā 1905.—1908. g.», «Atmiņas par Raini».

Folkloras institūta uzdevumā gatavo VAPP apgādam skolas jaunatnei domātu «Latvju tautas anekdotu» izlasi ar attiecīgu marksistiski leņinisku interpretāciju un sakārtojumu.

19. oktobrī

JĀNIS GRANTS sacerējis vairākus publicistiskus rakstus, kas iespiesti periodikā un nolasīti radiofonā. Turpina rakstīt stāstu, kura sākums iespiests «Karogā». Līdz gada beigām nodomājis uzrakstīt pāris noveļu un iesākt romānu par strēlnieku kaujām pie Maskavas. Uzrakstījis kopā ar E. Damburu divas iespiedloksnes biezu referātu «Cinītāja tēls latviešu literatūrā», kas domāts latviešu literatūras skolotājiem vidusskolās un literāro pulciņu vadītājiem.

MEINHARDS RUDŽĪTIS izpilda galvenā redaktora un dramaturga pienākumus LPSR Radiokomitejas literatūras redakcijā. Radio pārraidēm nobeidzis montāžu «Nemirstīgās latvju dainas» — Krišjāņa Barona dzimšanas 110. gadadienai. Sakārtojis un nodevis iespiešanai savu trešo dzejoļu grāmatu. Tās pirmajās nodaļās «Padomju saulē»

un «Dzimtā zeme» Tēvijas kara gados sarakstītās dzejas, balāde «Ivana Korčagina kaps pie Valkas» un Dziesmu dienu prologs «Jaunais Lāčplēsis». Trešajā nodaļā — dzejoļi, kas sarakstīti, sākot jau ar 1930. gadu, un poēma «Jaunais cilvēks». Līdz gada beigām cer nobeigt romāna «Andrejs Akmens» pirmo grāmatu «Vaļas puika». «Karoģa» nākošajam numuram raksta apcerējumu par padomju dzejnieku Bagricki.

2. novembrī

MIRDZAS ĶEMPES UN ĒRIKA ĀDAMSONA VĒSTULES

(Ulda Ausekļa ievads un publikācija)

Ēriks Ādamsons vēstulē Rakstnieku savienībai 1945. gada februāra sākumā raksta: «Esmu vēl slims, bet manī ir liels darba prieks, un, skatīdamies pāri savas vecās dzimtās pilsētas drupām, es domās redzu tās nozūdām un citu — laimīgāku Rīgu augam, un es jūtu, ka arī mana slimība saraujas gluži maza, lai dotu vietu manam darbam.» Jā, dzejnieks ir smagi slims, viņš šo gadu lielākoties pavada slimnīcā, bezcerīgi ārstēdams vispirms kakla, pēc tam arī plaušu tuberkulozi. Arī šādā situācijā Ēriks Ādamsons par lielāko laimi uzskata — radoši strādāt, viņš ir ieceru un nodomu pilns. Rīgas tuberkulozes slimnīcā dzejniekam atvēlēta atsevišķa istabiņa, lai viņš varētu netraucēti nodoties literārajam darbam. Te Ēriks Ādamsons saraksta ap divdesmit dzejoļu, Leļļu teātrim dramatisē A. Čehova stāstu «Kaštanka» un pats savu agrāk uzrakstīto poēmu «Koklētājs Samtabikse». Dramatizējumus un to uzvedumus atzinīgi novērtē prese. Par «Kaštanku» (kas piedzīvoja vairāk nekā 100 izrāžu) laikraksts «Cīņa» (1945. g. 30. VI) atzīmē: «Šī leļļu luga ir dramaturga Ērika Ādamsona brīva improvizācija par lielā krievu rakstnieka Čehova tēmu, izveidojot no tā jaustru dziesmu spēli.»

Ēriks Ādamsons slimnīcā tulko Dailes teātrim L. Solovjova un V. Vitkovska lugu «Hodža Nasredins», kas A. Leimaņa režijā parādās uz teātra skatuves 8. maijā. Viņš saraksta arī pretkara viencēlienu «Dedzinātājs».

Vispār šai laikā Ērika Ādamsona literārie nodomi ir visai plaši, sevišķi dramaturģijā. Dzejnieks interesējas par dažādu tautu vēsturi un tās notikumus cenšas izmantot savās lugās, stāstos, dzejoļos. Kā liecina arhīvā saglabā-

jušies uzmetumi, Ēriks Ādamsons sāk rakstīt drāmu dzejā «Ļermontova nāve», kurai izstrādā plānu un uzmet pirmā cēliena sešas lappuses. Viņš iecer arī drāmu par Baironu «Bairons Grieķijā»: dzejnieka rokrakstos atrodams ļugai nepieciešamais izziņas materiāls. Uz zilās burtnīcas vāka Ēriks Ādamsons atzīmē vēl kādas citas drāmas virsrakstu — «Karalienes Kristīnes nodevējs», tāpat domā arī par jaunu noveļu krājumu — šoreiz vēsturisku — «Tulpju karš». Viņš grib pabeigt monogrāfiju, ko jau iecerējis iepriekšējos gados, par agri mirušo, talantīgo mākslinieku Kārli Padegu. (RLMVM, inv. nr. 56 934.)

Turpat atzīmēta vēl viena iecerētā luga — «Amerikas iekarošana». Par to stāsta arī Valts Grēviņš: «Pēdējais darbs, pie kā Ādamsons ķērās dramaturģijas laukā, bija traģēdija par seno Dienvidamerikas tautu cīņām pret kolonizatoriem, bet pāragrā nāve pārvilka viņa nodomiem svītru.» (Ērika Ādamsona dramaturģija. — «Literatūra un Māksla», 1958, № 34.) Uz rudens pusi dzejnieka veselība strauji pasliktinās. Vēstulē mātai Līlijai Vilka-Ādamsonai (1945. g. 28. X) viņš atzīst: «... mans stāvoklis patlaban ir ļoti nopietns. Kakls ir uzlabojies, bet plaušās izveidojas kaverna. Par mani ļoti rūpējas Rakstnieku savienība (esmu tās biedrs), Mākslas pārvalde, Leļļu teātris, kas uzved manas ludziņas «Pasaka par Koklētāju» («Samtabikse») un «Kaštanka». Tāpat no medicīnas puses tiek viss darīts, lai mani glābtu, un, cerams, tas izdosies. Esmu tik noguris, ka vairāk nespēju uzrakstīt.» Kaut arī vēstulē izskan dzejnieka optimisms un cerības, diemžēl 1945. gads ir pēdējais radoša darba gads. 1946. gada 28. februārī dzejnieks no mums šķiras. Pēdējā dzejolī «Liktenis», ko Ēriks Ādamsons velta Mirdzai Ķempei dzimšanas dienā, viņš raksta (RLMVM, inv. nr. 168 406):

Tas liktenis, kam padots tu,
Lai ko tu arī darītu,
Bet cilvēks cīņā iet un ies
Pret to arvien un neli克斯ies.

Ievietojam dažas Mirdzas Ķempes un Ērika Ādamsona 1945. gadā rakstītās vēstules, kā arī Ērika Ādamsona dzejoli «Nāve un dziesminieks».

Mirdza Ķempe — Ērikam Ādamsonam

[Aprīļa pirmajās dienās]

Ērik,

sveicinu Lieldienās un novēlu arī Tev drīzu augšāmcelšanos. Pasaki mammai, vai Tava māsa vai tēvs bijuši. Kartiņas Tev Jānis¹ atkal izgādāja. Ja tēvs nerādīsies, būs jāaiziet. Nodevu dzejoli Damburam, pēc tam neesmu vēl redzējusi. Grēviņš vecais saka, ka ļoti tagad vajadzīgi un ieteicami dzejoli par Rīgas atdzimšanu un vispār dzīves atjaunošanos. Te nu Tev izdevība apdzejot Vecrīgas drupas. Agrāk jau Rīgas dzejoļus neviens neprasīja. (...) Ja rītu būs labs laiks, iešu meklēt mātes kapu. Ja neatradīšu, tad tikai ņemšu Tevi līdz, ko Tevi velti mocīt! Labāk gatavojies komisijai. «Nasredinu» nesteidz — lai gaida tie ēzeļi. Biju «Laivinieces»² pirmizrādē. Interesanta izrāde — to Tev vajadzēs vēlāk uz pavasari noskatīties. Tāpat «Nasredinu». Nu barojies, lai kļūsti apaļš. Tā Tevis žēl.

Uz redzēšanos.

M.

[Ap 23. 4. 45.]

Mīļais Ērik,

raujamies ar Leļļu teātra gatavošanu maijam. «Kaš-tanku»³ iestudējām, arī «Samtabiksēs» lelles gatavojam. Aizsūtu Tev sviestu, biezpienu, konservus, speķi, kabatas

lakatus un zeķes. Piepērc lokus. Tēvam Jānis aiznesa produktus. Vilks⁴ viņam atvedis papildu maizes karti. Viņš vesels un darbīgs, saņem kalpotāju kartis. Kā Tev iet? Nerunā gan. Izlasīju grāmatā, ka nerunāšana svarīgākais noteikums kakla tbc ārstēšanai. 25. iznāks «Karoģ». Nobeidz lugu.⁵ Atsūti notulkoto tankistu dziesmu un uzraksti, kā jūties. Drīz aiziešu. Šodien mani izmeklēs Planders. Vēlu Tev veselību. Iedod pārlaboto dzeju. Drīz būs miers!

Mirdza

Ēriks Ādamsons — Mirdzai Ķempei

Mirdzīte,

paldies par visu, nerūpējies jau nu tik daudz par mani, bet, ja rūpējies, tad, lūdzu, tikai nedomā, ka esmu nepateicīgs. Kaklā nekā neesot, esot tikai apaukstējies. Liek spirta kompreses, jāieelpo tvaiki. Guļu, dzejoju. Šodien uzrakstīju vienu dzejoli par Maidaneku. Varbūt nododi «Literatūras Avīzei»⁶. Šo nedēļu būs jāpavada istabā. Oma gluži laba, jo tā taču lielākā laime — rakstīšana. Un šad un tad vēl saņemu pa bučai. Jā, ko tad vēl vairāk var vēlēties dzejnieks vidējos gados šai pasaulē. (...)

Ludziņu drīz nobeigšu. Viencēlienu, liekas, arī.

Gaidu mieru.

Ar mīļiem sveicieniem

Teve un runcim

11. IV 1945.

Ēriks

17. V 45.

Dārgais Jūlij,

tā kā Ēriks tagad skaitās kandidāts⁷, tad gribēju Tevi lūgt (ja tas tā likumīgi pienāktos) ievest viņa vārdu nākošā mēneša literu kartiņās. Caur Leļļu teātri viņš saņem vienu SP pusdienu. Bet tad jau tagad varētu caur R savienību, un mēs viņam nedotu neko. Pienākšu vēl parunāt. Viņam stāvoklis atkal pasliktinājies. Apaukstējies pie vaļēja loga, augsta temp. un akūts process kaklā. Aizliegts sarunāties — tikai sarakstās. Un raksta vienīgi dzijas. Man patika Tava kritika par «Nasredinu»⁸, bet Čaks labāk gan lai kritikas neraksta⁹. Nu tad, dari — ko vari.

Mirdza

PIEZĪMES

¹ Jānis Žigurs.

² N. Pogodina lugas «Laiviniece» pirmizrāde notika 1945. gada 31. martā.

³ A. Čehova stāsta «Kaštanka» pirmizrāde notika 1945. gada 1. jūlijā kinoteātra «Aina» telpās.

⁴ Ē. Ādamsona māsasvīrs Augusts Vilks.

⁵ Domāts «Hodžas Nasredina» tulkojums.

⁶ Domāts laikraksts «Literatūra un Māksla».

⁷ 1945. g. 4. V Ē. Ādamsonu uzņēma par RS biedra kandidātu.

⁸ J. Vanaga recenzija «Hodža Nasredins Latvijas PSR Dailes teātrī» ievietota «Literatūrā un Mākslā» 1945. g. 11. maijā.

⁹ A. Čaka raksts saucas «Hodža Nasredins LPSR Valsts Dailes teātrī» («Cīņa», 1945. g. 13. maijā).

Eriks Ādamsons

NĀVE UN DZIESMINIEKS

Nāve

Pār novītušām vijolītēm
Es tevī raugos, dziesminiek.

Dziesminieks

Vai nākt pie manis pamazītēm
Tas Pļaujas Kungs tev, Nāve, liek?

Nāve

Es kaujas laukā aizkavējos,
Bet nu man tevi jāpievāc!

Dziesminieks

Es sarkanmatē iemilējos —
Pēc manis citu reizi nāc!

Nāve

Vai sirdī ieslēdzi tik cieši
Jau to, ka dzīvot gribi tā?

Dziesminieks

Kā meža zemenes un kvieši
Tai smaržo miesa gurdenā,
Kas ir kā mēness akmens blāva,
Kad ausmas sārtums viz pār to,
Un liekas, ka no maigā stāva
Vārs tulpes dzidrums izstaro.

Nāve

Kam maldini tu mani tīši —
Tu nemīli, tik izliecies.

Dziesminieks

Tai acīs — zaļi spoguliši,
Kur arī tu reiz skatījies,
Bet, sevi ieraugot, ar kaunu,
Pirms ausa rīts, prom aizgāji,
Jo nīcībai pat tu tik jaunu
Un košu atdot nespēji.

Nāve

Pie kara bēgļiem aizkavējos,
Bet nu man tevi jāpievāc!

Dziesminieks

Es zaļās acīs iemīlējies,
Pēc manis citu reizi nāc!

Nāve

Kā vari mīlēt — tautas karo,
Kā vari mīlēt — tautas nīst!

Dziesminieks

Pie matiem sarkaniem, kas garo
Kā medus vasks, man domas klīst;
Tumšs zelts ar sarkanumu mijas
Visnotaļ cirtās spožajās,
Un mulsinot ap galvu vijas,
Un krīt uz pleciem kairi tās.

Nāve

Tu skurbo dzīvi aizmirst vari —
Tā bij, bet nu es esmu klāt!

Dziesminieks

Ies gadi skaisti, gadi gari,
Kas nebeigs mani reibināt.

Nāve

Tie gadi zūd kā lapas vējos.

Dziesminieks

Kad nemīlēšu vairs, tad nāc!

Nāve

Pie gūstekņiem es aizkavējos,
Bet nu man tevi jāpievāc!

Dziesminieks

Vai nezini, ka mīlestība
Par nāvi stiprāka simtkārt!

Nāve

Kas tā par mīlu? Viegļprātība,
Par ko mēdz gudra māte bārt.

Dziesminieks

Jā, viegļprātība, spāre možā,
Nakts uguns tauriņš žirgts un zaigs,
Kam jāatrod ir liesma košā,
Liels prieks un gals pēc mirkļa baigs.

Nāve

Bet bezgalīgu aizmirstību
Tev, apreibušam, došu es.

Dziesminieks

Šai vakarā uz nebūtību
Prom kādu bēdīgāku nes!

Nāve

Nu labi — vēl šē pakavējies.

Dziesminieks

Tu mani negūsi nekad,
Jo mūžam būšu iemīlējies.

Nāve

Nāks vecums — tevi ņemšu tad.

Dziesminieks

Es mīlot nemirstību gūšu
Un spēšu tevi atvairīt.

Nāve

Kad pienāks laiks, tad klāt es būšu —
Uz redzēšanas, vientiesīt!

Rīgas tbc. slimn. II — 1945.
28. februārī, Austras dienā.

Valdis Grēviņš

MASKAVĀ

Kad lidmašīna liegi atdalās no zemes un Rīga kā bērnu rotaļu pilsētiņa drīz vien paliek dziļi lejā tik sīka, ka, šķiet, vajag tikai izstiept pirkstu un varēs pabīdīt ikvienu namu kvadrātiņu, neviļus ienāk prātā, kā agrāk braukts uz Maskavu. Pirmajā pasaules karā dažkārt bija jābrauc veselas septiņas dienas, jo, kurā lielākā stacijā vilciens iegāja, tur tam bija jāgaida divdesmit, divdesmit divas stundas. Bet tagad — tagad jūs paceļaties gaisā un pēc trim stundām esat Maskavā.

Zaļajai, kalnainajai Vidzemei un ezeracainajai Latgalei paliekot aiz muguras, mēs kādu laiku lidojam it kā virs nevienam nepiederošas zemes, apakšā tikai drupas, apogļotas māju sienas, zemē izrautas bedres, dīvainas ierakumu līknes. Soli pa solim šī zeme atkarota ienaidniekam, tā ir svēta zeme, kuru lielā spītā un uzvaras alkās pārstaigājuši tie paši pulki, kas tagad ir Berlīnē, Dancigā, Karalaučos. Šai zemei būs atkal ziedēt, mājām atkal slieties debesīs, ložu nobrāztajiem kokiem zaļot.

Maskava stiepj pretim platu magistrāļu rokas, tās plaukstās guļ lielās vasarnīcas, sanatorijas, namu bloki. Tā ir uzvaras pilsēta, kurā mēs iebraucam.

Uzvara vēl ir tuvu, tā ir kā putns, kas tikko pacēlies gaisos virs Kremla, jo vēl nav pagājusi pat nedēļa pēc Vācijas kapitulācijas. Ļaudis stāv ielās un lasa tikko izlīmētu avīzi ar Iljas Ērenburga rakstu: «Pasaulei iesākas jauna diena. Tā nebūs viegla: pārāk daudz sāpju pārciests. Kapi aizaus ar zāli, bet sirdīs paliks rēta: nevar aizmirst bojā gājušos. Grūti būs uzcelt pilsētas, jaunek-

ļiem būs grūti atgūt zaudēto. Un tomēr kāds liksms rīts! Jo izglābts pats galvenais: tiesība elpot ne pēc fašistu norādījuma, tiesība nenoliekt galvu «augstākās rases» priekšā, tiesība būt cilvēkam; tas izglābts ar padomju tautas asinīm, sviedriem, drosmi. Aizdārdējis pēdējais šāviens. Neparastajā klusumā var dzirdēt, kā lido cīrulis, kā elpo bērns... Un caur asarām smaida zeme — Cilvēka uzvarai.»

Padomju Rakstnieku savienības uzvaras plēnumu atklāja Politehniskajā muzejā, turpat, kur pirmajā pasaules karā, priekš gadiem trīsdesmit, tik daudzkārt skanējušas latviešu dziesmas. Te notika gandrīz visi bēgļu un studentu izrikojumi, dziedāja mūsu labākie dziedoņi, deklamēja Duburs, Biruta Skujeniece, Hamsters — tie, kuru sen vairs nav mūsu vidū.

Tas bija garš un nopietns plēnumš. Šai plēnumā meklēja jaunu valodu, kā runāt uzvarējušai tautai, uzvarējušai literatūrai, jaunu vārdu mākslu, ar kuru raksturot visus Dantes elles lokus izgājušo padomju varoni, jaunus paņēmienus un jaunus līdzekļus, ko lietot grandiozajām pēckara tēmām un problēmām. No garās runātāju virknes palikuši atmiņā daudzi, varbūt visvairāk Nikolajs Tihonovs, Pogodins, Tvardovskis, Vera Inbere, Aligere, Maršaks, Viktors Šklovskis.

Mihaila Šolohova nebija Maskavā. Lēnais un kautrīgais «Klusās Donas» autors bija palicis savā Vešenskas staņicā un tur nosvinēja savu 40. dzimšanas dienu. Bet plēnuma laikā no padomju rakstnieku vidus šķīrās Treņevs, mums pazīstamās «Lubovas Jarovajas» autors, īsi pēc plēnuma — satīrisko fabulu dzejnieks Demjans Bednjs. Tā dzīvē sajaucas prieks ar sērām.

Maskava ir teātru pilsēta. Ik vakarus iedegas ugunis vairāk nekā divdesmit teātros, un tie ir visinteresantākie teātri pasaulē. Pašlaik vēl Maskavas Dailes teātrī var redzēt divus izcilākos inscenējumus: Staņislavska pēdējo

iestudējumu — Ostrovska «Karsto sirdi» un Ņemiroviča-Dančenko pēdējo darbu — Čehova «Trīs māsas». Pēc šīm izrādēm cilvēks iziet no teātra kā apmāts — iet pa ielu un vēl arvien ir skatuves varā. Šai varā palika arī Eduards Smiļģis, noskatījies četrpadsmit dienās astoņpadsmit izrādes.

Maskavā atkal atvērusi durvis Tretjakova galerija — ievērojamākā gleznu krātuve Padomju Savienībā, tagad bagātīgi papildināta jauniem eksponātiem. Repins, Serovs; Vrubels, Levitans, Surikovs — te ir vislabākais, ko ilgos gadu desmitos radījusi krievu māksla. Svētdiena 20. maijā bija rekorda diena visā galerijas pastāvēšanas laikā. Šai dienā Tretjakova galeriju apmeklēja vairāk nekā 10 000 cilvēku. Starp šiem 10 000 nebija tikai Valda Luksa un Aleksandra Čaka, jo tie nobijās no garās rindas, kas stiepās pa vairākām ielām, un šausmās aizbēga.

Muzeji veras vaļā viens pēc otra. Kamēr bijām Maskavā, atklāja Austrumu kultūru muzeju, kurā ir 15 000 priekšmetu no Ķīnas, Vidusāzijas, Aizkaukāza republikām. Kara trofeju izstāde rāda vācu «tīģerus» un «panteras», visu sadragāto fašistisko kara mašīnu. Maija pirmajā pusē šo izstādi bija apmeklējuši jau 200 000 cilvēku. Izstādē «Radio 50 gadi» var redzēt visu ievērojamāko šai nozarē kopš Popova vēsturiskā izgudrojuma.

Dzīve arvien vairāk ievirzās mierīgā gultnē, fabrikas jau pārslēdzas uz mierīgu celtniecību, komisariāti plāno, cik zemkopības mašīnu, pīrmusu, atslēgu, mēbeļu, apavu varēs vēl šogad izlaist tirgū.

Maskavā bija iebraukuši Polijas ogļrači ar ogļu ešelonu — dāvanu Maskavai. Viņus ievadīja «Maskavas» viesnīcā ar orķestri, viņu augstās cepures ar tradicionālajiem pušķiem maskavieši dabūja vairākas dienas apbrīnot.

Atpakaļ uz aeroostu braucām ar Maskavas metro, septīto pasaules brīnumu, arī tam pašlaik bija jubileja — pagājuši desmit gadi kopš tā atklāšanas, un šais gados

pa to braukuši 4,9 miljoni vilcienu. Pārvadāti 2,9 miljardi pasažieru!

Aeroostā iet lidmašīnas uz visām pasaules malām, izsauc arī Berlīni, Minheni, Drēzdeni. Mēs, rīdzinieki, esam pašu ļaudis, sauciens «uz Rīgu» neskan vairs svešādi.

Vējš ir gan pastiprs, lidmašīnu mazliet šūpo, bet pēc četrām stundām esam tomēr mājās.

«Cīņa», 15. jūnijā

LATVIEŠU STRĒLNIEKI IENĀK RIGĀ

Tie simti un tūkstoši Rīgas ļaužu, kas vakar sagaidīja latviešu strēlnieku korpusu galvaspilsētas ielās, bija līdzdalībnieki notikumā, kura lielums sniedzas pāri mūsu dienu lokam, kas jau kļuvis tautas vēstures daļa.

Četri gadi vakar pagāja no jaunās dienas, kad mūsu zemē ielauzās vācu briesmas, un vakar noslēdzās latviešu strēlnieku kara gājiena stāsts Tēvijas kara frontēs, ar uzvaru vainagotus viņi pārnesa mājās savus kauju karogus. Nav lielāka brīža vēsturē par to, kad tauta, izcīnījusi taisnīgu karu, sagaida pārnākam uzvarētājus, un šāda brīža līdzdalībnieki mēs bijām vakar Rīgas ielās.

Toreiz, pirms četriem gadiem, viņi aizgāja pa Vidzemes ceļiem uz austrumu pusi, un šautene bija vienīgā manta, ko viņi ņēma sev līdz. Viņi zināja, ka atgriezīsies, ka iztrieks vācu iebrucējus no sava nama, liks tiem atbildēt par katru nodarītu pārestību, par katru dārzā nolaupītu ābolu, par katru izpostītu dzīvi. Viņi izpildīja savu apņemšanos. Vakār viņi atgriezās no rietumu puses un, skatot viņu sejas, kurās vēl plaiksnījās kara ugunsgrēku atspīdumi, klausot viņu soļu cieto rakstu, šķita, ka viņi apgājuši apkārt zemeslodei, bijuši ziemeļu puteņos un salā, bijuši dienvidu tveicē, pārbrīduši jūras un šķērsojuši upes, lai izlauztu ceļu uz mājām.

Viņi ir to darījuši. Kopā ar lielās Krievzemes karavīriem Sarkanās Armijas rindās viņi ir nesuši šā bargā kara grūtības, un tāpēc viņu vārdi šodien ierakstīti Maskavas varonīgo aizstāvju sarakstos, tāpēc viņiem gvar-

des zīmes pie krūtīm, tāpēc tauta viņus šodien apber ziediem.

Pāri jaunajam tiltam nāca lielgabali, slavenā padomju artilērija, kuras bargā uguns un tērauda valoda vienmēr likusi vāciešiem nodrebēt, bailēs piespieties bunkuru sienām, līdz precīzs trāpījums tos sajauca ar māliem un zemi. Uz savām gumijas riepām tie tagad ritēja pa Rīgas ielām tikko sadzirdami, klusēdami, kā varoņtenori pēc gara koncerta dodamies uz mājām. Ziedi lidoja no ielas abām pusēm uz viņu lafetēm, zem ziediem tikko saredzami bija paši artilēristi, un, kas no tālienes tā redzēja viņus nākam un aizejam, tam šķita, ka ne artilērija tur iet, bet viņo ziedu piebirusi upe.

Pēc lielgabalu aizbraukšanas mazāk bargas sagaidītājiem izlikās pulka mīnmetēju baterijas, taču radās ļaužu vidū zinātāji, un dažs no tiem ar gvardes zīmi svārku ielokā prata pastāstīt, ko īsti nozīmē tāds mīnmetējs, kad vācietis jāizsvilina no sādžas vai upes krasta. «Divi gadus ar tiem darbojos,» viņš nosaka, un daļa sagaidītāju brīdi vairāk lūkojas uz viņu kā uz garām plūstošu tehniku, jo bijušo gvardes karavīru saskatīšanās ar saviem tā paša uzdevuma turpinātājiem divīzijā bija viens no dziļākiem brīžiem vakardien Rīgas ielās. Pirmo Maskavas kauju dalībnieki, Staraja Rusas purvu un vācu ugunsjūras pārbridēji, kas šodien turpina pildīt Lielā Maršala pavēles izcīnītās dzīves celšanas darbā, vakar izgāja Rīgas ielās, lai vēlreiz dziļi ieelpotu kara lauka gaisu, kas nāca līdz gvardes varoņu pulkiem.

Pulki sekoja pulkiem kilometriem garā gājienā, un visā viņu ceļā, sākot no Pārdaugavas pirmajiem namiem, tos sveica atbrīvotās Rīgas ļaudis. Pie partijas Centrālās Komitejas nama viņi apmainījās sveicieniem ar mūsu valsts vadītājiem, mākslas, kultūras un zinātnes ļaudīm. Nerimstoši atskanēja slavas vārdi Padomju Tēvijai, Sarkanajai Armijai un maršalam Staļinam. Un, kad pēdējās strēlnieku kolonnas, bruņucepurēm mirdzot saulē, pa ziediem kaisītu

ceļu iegriezās Brīvības bulvārī, kur viņas apņēma
liepu zaļganās ēnas, tā ka bija vairs tikai sadzirdams viņu
cietais soļu raksts, tad šķita, ka viņi iegriezās un ieiet
vēsturē, tautas legendās un dziesmās, vēl neuzrakstītu
romānu lappusēs, uzkāpj pa granīta kāpnēm uzvaras pie-
minekļos, kļūdami tur par mūžīgās varonības nemirstīga-
jiem tēliem.

«Cīņa», 23. jūnijā

DZEJŅI «CIŅĀ»

Darba zemniekam rudenī

Guļ vēsa roze ūdens traukā,
Mērc rieta liesmās sevi kalna kļavs.
Aiz meža pļautā zelta kviešu laukā
Sāk rītos klejot baltā salnas avs.

Ir rudens dzēlums, un es reizēm salstu.
Tu, kam ir gājis pāri bēdu sniegs,
Tu cieši turi rokās arkla balstu,
Jo neesi vairs dzenāts bezzemnieks.

Tu stāvi drošs un spēcīgs savā laukā,
Ko atdeva tev tava istā valsts.
Pats dziļi būdams katrā sētā augā,
Ar savu darbu topi mūsu balsts.

Slaidis putnu bars pār tavu miklo galvu
Līdz padebešiem telpu vaļā šķir;
No zemes ņemdams viņas saldo balvu,
Tu valstij dodi to, kas jādod ir.

Aiz tava pleca meži nodeg sārti,
Un brūna zeme, ko tavs lemess tvēr,
Mums pretim mirdz kā maigi alkti vārti,
Kur bērtie graudi jaunus asnus ver.

Tu ievēl debesīs ar savu nagu,
Pret brīvo tāli acis pacēlis,
Cik savā druvā smaržojošu vagu
Vēl šodien esi kūpošs uzaris.

Lai slavēts darbs un tava tulznā roka:
No viņas mūžam garos lauks un dīgs.
Es atspiežos pie tevis kā pie koka,
Kas dziļi sēdies nekad nenonīks.

Zied vēsa roze katrā ūdens traukā,
Sviež rieta liesmās sevi kalna kļavs.
Aiz meža jaunā ziemas rudzu laukā
Nāk rītos klejot balta salnas avs.

5. oktobrī

Kuļmašīnas dziesma

Rudens diena pilna smīna,
Rudens koki pilni liesmu.
Kuļmašīna, kuļmašīna
Dzied pa vidu savu dziesmu.

Līksmās apkūlības talkas!
Brūno roku brūnais birums.
Rudens gaiss pilns dzidres smalkas:
Tālu aizskan durvju virums.

Putekļi un ļaužu klaiga,
Kūļu smaids un darba telpa
Mani apņem, apņem naiga
Tā kā pasakaina elpa.

Steidzas graudi baltos maisos.
Ceļas salmi zelta kaudzē.
Dzirdu dzērvēs dzēlos gaisos.
Arums spēku sevī audzē.

Kuļmašina, kuļmašina
Ber mums graudu zelta strautu.
Viņas drebu es kā vīnu
Sajūtu ar katru audu.

Sviedru asums sadzeļ nāsi,
Kad uz pirksta lieku graudu,
Mazu, dzīvu saules lāsi —
Reizē smeju es un raudu:

Nav vairs sīvā vācu tvana,
Grauds, tu mūsu gribu atkal.
Maize būs, būs spēka gana
Visu grauto uzcelt atkal.

Grauds, tu mūsu rokas raisi,
Atdod elpai prieku skaļu,
Brauks uz sabērtuvēm maisi
Atdot tautai tautas daļu.

Rudens diena pilna smīna,
Rudens koki pilni liesmu.
Kuļmašina, kuļmašina
Dzied pa vidu savu dziesmu.

16. oktobrī

Zvejniekam

Zvejnieks, jūras brālis,
Savā godā celts;
Viņa reņģu kālis
Vairāk sver kā zelts.

Kaltēts saules spīdums
Reņģu zviņās guļ.
Jūtu — pilna spīta
Jūra viļņus kuļ.

Vai tas rudens vēlins,
Sals, kas dzīvi nīst,
Zivis dziļu kvēli
Lej mums asinīs. —

Zvejniek, sāļais brāli,
Vamzi plecos velc,
Dodies jūrā tāli,
Dižu lomu velc.

Daudz ir jūrai zivju
Tam, kas rast tās prot.
Vēju ātrais divjūgs
Lai tev spēku dod:

Vilni šķelt un nolikt,
Vētraī acī kost,
Nelaimi kā oli
Nomest nost.

Dūmotavas krastā
Tevi gaida sen.
Uzvelc laimi mastā,
Tiklu malā dzen.

Pilna jaunu domu
Mūsu dzīve ir.
Savu jūras lomu
Viņai vaļā šķir:

Iznīks tas, kas netīrs.
Irs un ledū sals
Visi tie, kam netīk
Mūsu darba valsts.

Zvejniek, jūras brāli,
Atkal godā celts.
Dodies jūrā tāli —
Tur guļ mūsu zelts.

28. oktobrī

MIRDZA ĶEMPE

DRAUDZĪBAS LAPPUSES

(Mirdzas Ābolas ievads un publikācija)

Mirdzu Ķempi un Jāni Sudrabkalnu saistīja draudzība, kas ilga turpat vai pusi gadsimta. Laikam ritot, šī draudzība pamazām vērtās aizvien ciešāka, sirsnīgāka. Un reiz pienāca diena, kad dzejniece J. Sudrabkalnam atzinās: «Tu esi viens no vistuvākajiem cilvēkiem, kas man palīkuši šajā pasaulē...»¹

Sākumi šai draudzībai rodami divdesmito gadu pirmajā pusē, kad daudzu iemīļotais un apjūsmotais «Spārnotās Armādas» dzejnieks bija aizbraucis noskatīties kādu Liepājas teātra izrādi un starpbrīdī foajē sastapis rakstnieku Haraldu Eldgastu pastaigājamies ar savu skolnieci. Vēl tagad, pēc gadu desmitiem, kad smadzeņu šūnās sagūlušī arī tūkstošiem citu iespaidu, J. Sudrabkalns atceras šo sešpadsmit vai septiņpadsmit gadu veco meiteni — slaidu un vijīgu, reizē traušu un stipru. «Vai tolaik Liepājas teātra telpās izrādes starpbrīdī, pastaigādamies trijatā, jau atskārtu, ka kļūsi vēlāk — samērā drīz dzija un spulga dzejniece?» viņš raksta M. Ķempei tās sešdesmitajā gadskārtā. «Nē, to es neparedzēju. Tikai atkal tūliņ jāpiebilst, ka kāda dzejiska, pusromantiska, pusreālistiska vēsma, nojauta mani valdzināja. Vai tā būtu Tava meitenība, agrā sievišķība vai arī agri pamodies dzejas gars, nezīnu.»²

Pēc tam M. Ķempes un J. Sudrabkalna ceļi no jauna krustojās jau Rīgā. M. Ķempe bija saistījusi savu dzīvi

¹ Vēstule J. Sudrabkalnam 1954. gada 14. oktobrī (RM, inv. nr. 169347).

² Vēstule atrodas pie adresātes piederīgajiem.

ar Ē. Ādamsonu, tulkoja, dzejoja. Jaunās ģimenes mītnē klusajā Indrānu ieliņā mēdza iegriezties rakstnieki. Reizēm arī J. Sudrabkalns, gan viens, gan kopā ar draugu A. Čaku. Tad vakari aizritēja, jautri tērzējot, nopietni spriežot par literatūru, dienas notikumiem. Dažu labu reizi, pārrunās iegrīmušiem, laiks it kā apstājās, un nemanot bija klāt rīta svīdums.

Lielā Tēvijas kara gados M. Ķempe kopā ar Radiokomiteju evakuējās uz Astrahaņu, vēlāk strādāja Latviešu mākslas ansablī Ivanovā, Latviešu leļļu teātrī. Šai bargajā laikā sākās M. Ķempes sarakste ar J. Sudrabkalnu, kas dzīvoja Maskavā. Vēstule apmaiņā neapsīka līdz dzejnieces mūža beigām.

M. Ķempe saistīja J. Sudrabkalnu ar savu spilgto dzejnieces personību, lielo vitālo enerģiju, no kuras pa dzirkstij tika katram, kas ar viņu ciešāk sastapās. Šī enerģija atgādināja nepagurt vājākā brīdī, pārvarēt sevi, strādāt. 1972. gada 1. novembrī J. Sudrabkalns M. Ķempei rakstīja: «Tu esi ne vien smaļka, visās prāta un dvēseles disciplīnās izglītota sieviete un liela, apbrīnojama, dziļa dzejniece, kas pilnībā aptvērusi satūra un formas, reālās dzīves un fantāzijas savienošanu, Tu esi arī stipra sieviete, kas izgājusi kā Dante ar Vergīliju cauri ellei un redzējusi tur šausmas, noziegumus un nelaiimes; tad izturējusi Purgatoriju, kas jau puse svētlaiimes un apskaidrotības; vai piebilst, ka esi sasniegusi jau Paradīzi? To varētu teikt, jo tā ir gluži reāla iestāde, paša cilvēka radīta. Tu apstrīdēsi, bet stipra Tu esi tik tiešām, jo stiprais, nesadeldējamais ir Tavš gars, miesai jākaujas ar kaitēm. «Kas man par Paradīzi?» Tu iesauksies — visapkārt rūpes, pārmērīgs darbs, skauģu daudz! Jā, tas tiesa, bet Tu esi sasniegusi dzejas pilnību un skaistumu, un tā gan ir vai pati lielākā laime, ko cilvēks var sasniegt.»¹

Kādā sarunā J. Sudrabkalns izsakās: «Mirdza Ķempe

¹ RM, inv. nr. 330179.

ir izgājusi caur manu dzīvi kā saule, kas svilina, bet dod dzīvību, rosmi, nekaltē.»¹

M. Ķempi savukārt valdzināja J. Sudrabkalna personības lielums, viņa gara kultūra, plašie redzes apvāršņi, bargā paškritika, iejutība un smalkjūtība pret citiem. Šī iejutība ir likusi J. Sudrabkalnam nebūt vienaldzīgam arī pret tām grūtībām, ko savā dzīves ceļā nācās pārvarēt M. Ķempei. Gan apzinoties laba vārda milzu varu, gan M. Ķempes talanta patiesi sajūsmināts, viņš atkal un atkal no sirds raksta dzejnieci par izlasītajiem tās dzejoliem, rakstiem, dodams morālisku spēku nepagurt daudzu gadu cīņā ar slimībām, dažādām dzīves likstām. Lūk, īsa 1957. gada 26. oktobrī rakstīta kartīte: «Mijā Mirdza, izlasīju nupat «Zvaigznē» divus Tavus dzejoļus par dzintaru un ozolu, un tie mani pilnīgi satricināja. Kāds lakonisms, aizturēts un tāpēc jo spēcīgāks pārdzīvojums, priecīgs spēks! Lūk, Tu esi īsta Tautas dzejniece no matu galiem līdz kāju pēdām katrā savā dzejolī. Tu pati pacel uz zvejotā pleca sauli, spītēdama slejies līdz varavīksnei un mierīga stāvi bruņu kreklā. Vēlu Tev daudz tādu dzejoļu kā «Dzintars» un «Ozols».²»

Cik daudz ciešā draudzība ar J. Sudrabkalnu, viņa vēstules dzejnieci devušas, viņa vislabāk izteikusi nelielajā dzejolī «Cīrulis»³, kurā raksta:

Nav izsmejama dzejas rindās
Tā pateicība, ko pret Tevi jūtu.
Un nedomā, ka tā vien vārdu šķinda,
Jo man bez Tava gara būtu dzīvot grūti.
Jau doma vien, ka pasaulē Tu esi,
No manis aizdzen bēdu padebesi.
Top skaidrāks apvārsnis, sāk dziedāt cīrulis
Un mani kājās ceļ, kad gribu krist.

¹ Autores saruna ar J. Sudrabkalnu 1973. gadā.

² RM, inv. nr. 330102.

³ «Karogs», 1974, № 1, 5. lpp.

Še publicējam nelielu daļu no M. Ķempes vēstulēm J. Sudrabkalnam. Tās uzrakstītas ar atjautu, reizēm ekstravagantu humoru, pašironiju, reizēm draudzīgi mazliet paķircinoties. Dzejnieces sarakstē izpaužas viņas lielā literārā erudīcija. Visas šīs vēstules glabājas J. Raiņa Literatūras un mākslas vēstures muzejā. Ļoti bieži M. Ķempe savas vēstules nav datējusi. Nedatētās vēstules še publicētas tādā secībā, kā tās šķitušas rakstītas, spriežot pēc satura.

Astrahaņā 14. II 42

Sudrabkaln, dārgais dzejniek!

Briesmīgais viesulis mani aiznesis bez mana dzejnieka seno kupču un tatāru pilsētā, kur valda malārija. Esmu bēdīga, tieva un slima un dzīvoju no savu kolēģu žēlastības un labdarībām, ko man izrāda augstie labvēļi biedri Sakss¹ un Jablonskis² Latpostpredstvē³. Mani līdzbraucēji slimoja ar vēdertīfu, bet es izgāju vēl neskarta. Nezinu, kur palicis Ēriks⁴, ar kuru vienojāties doties Valkas virzienā. Tērauda bruņinieks varbūt nebūs taupījis ne viņu, ne māti, ne papagaili, ne grāmatas, ne Ērika mīļos māla traukus! Labi, ka Jūs esat paglābies. Varbūt Jums iet labāki nekā man, kaut arī Jums tik labi piestāvēja Bastejkalns, Daugava un citas līdzīgas vietas! Cerēju Astrahaņā atrast dienvidus un augļus, bet ir 30° sals, neviena kociņa! Un es tik ļoti gribēju būt mežā. Lūdzu, atrakstiet man kaut ko savā daiļajā rokrakstā. Man līdz ir tikai Ērika neizdotais dzeju krājums «Saules pulkstenis». Žēl, ka nav ne Raiņa, ne Skalbes, ne Jūsu, ne arī citu latv. dzejnieku dzeju! Ja aizbraukšu kolhozā, tad nebūs pieejamas arī tās grāmatas, ko varu te dabūt bibliotēkā. Ja gribat un varat palīdzēt manam garam, lūdzu, atsūtiet man kādu grāmatu angļu un franču valodā, jo te

nevar neko dabūt. Kaut vecu un saplīsušu, tikai labu autoru! Arī vārdnīcu man nav. Un spāņu valodu atstāju Rīgā. Es atkal Jums atsūtīšu atpakaļ. Tik ļoti gribētu parunāties ar Jums par mūsu mīļajiem pasaules autoriem, par dzimteni, ko laikam esmu redzējusi tikai sapnī. Nevar būt tādas zemes ar tik mīlīgām pļavām un cēliem mežiem, tik laipnas, atturīgas un gudras! Un tur zied visas pļavas. Iespējams arī, ka es Ēriku nekad neesmu dzīvē redzējusi. Domāju par viņu vienmēr ar briesmīgām žēlabām, kas kļūst ik dienas lielākas. Ja nu man neizdotos dzīvai nokļūt atpakaļ, aizsūtu Jums dažus savus dzejoļus⁵, nododiet tos viņam, ja satieciat. Viņa dzejas atstāšu b. Žīguram⁶, lai tas nodod Saksam. Atsūtiet man kādu no savām dzejām, atrakstiet par sevi. Dzirdēju, ka esot kritis vecais pilskungs — laipnais, dzīvespriecīgais Talcis⁷. Dzirdēju arī, ka mūsu divīzija ejot kaujās. Nezinu, kad būsīm mājās. Vai esiet vesels? Domāju daudz par Bendrupi, Strēlerti, Cedriņu un citiem dzejniekiem. Sūtu Jums daudz, daudz labdienu!

Mirdza Ādamsons

Ērikam

Viss ir kā nebijis — viss garām gājis
 Un norimis, kas mani reibinājis.
 Uz sniega klajuma mirdz tikai neļķe baltā,
 Ko Tu man iedevi tai naktī saltā,
 Kad mūsu skumjās elpas tikās
 Šai pasaulē, kas svešniecība likās.
 Tu manī ienāci tik kluss, bet neuzvarams
 Un paliec nemirstīgs, kad viss iet garām.

Tu mana mūža gaisma sērā,
 Kas man līdz nāvei līdzī nāc.
 Tu — spožums rāms, ko neizmēro

Mans skatiens, dzīves zilbināts.
Vai esmu Tevi zaudējusi,
Ka tumšs ap mani kļuvis viss?
Tu dziļi manās krūtīs dusi
Kā nogrimušais spīdeklis.

14. II 42
Astrahaņa

- ¹ Sakss Aleksandrs — literatūras darbinieks, tolaik Tautas Komisāru Padomes lietu pārvaldnieks.
- ² Jablonskis Andrejs — partijas un padomju darbinieks, tolaik LPSR tieslietu tautas komisārs.
- ³ Латышское постоянное представительство, kur atradās Latvijas valsts iestādes.
- ⁴ Dzejnieks Eriks Ādamsons, M. Ķempes vīrs.
- ⁵ Vēstulei pievienoti Ē. Ādamsonam veltīti dzejoļi: «Ērikam», «Ezers», «Kauju laukos». Abi pēdējie dzejoļi publicēti M. Ķempes pirmajā dzejoļu krājumā «Rīta vējš». Seit iespējam tikai līdz šim krājumos neuzņemto dzejoļi «Ērikam».
- ⁶ Rakstnieks un tulkotājs Jānis Žīgurs no 1939. g. līdz 1941. g. strādāja Latvijas Radiofonā. Tur strādāja arī M. Ķempe. Sākoties Lielajam Tēvijas karam, viņi kopā ar citiem Radiofona darbiniekiem evakuējās uz Astrahaņu. 1942. g. viņi pārcēlās uz Ivanovu. Drīz pēc tam J. Žīgurs un M. Ķempe nodibināja pie Latviešu mākslas ansambļa leļļu teātra trupu.
- ⁷ Ādolfs Talcis 1940. g. bija Rakstnieku pils pārvaldnieks Siguldā. Kara sākumā viņu sagūstīja hitlerieši. Domāja, ka viņš kritis.

Dārgais Sudrabkaln! Vārdu nav, kā izteikt tās sajūtas, kas mani pārņēma, izlasot Jūsu vēstuli un saņemot Jūsu grāmatas. Paldies ir pārāk nenozīmīgs vārds par šādiem ķēnišķīgiem dārgumiem. Jūsu vēstuli glabāšu, jo tur esat Jūs visā savā būtībā. Es jau protu lasīt arī aiz vārdiem. Pārāk labi es Jūs zinu. Bet man Sakss sacīja, un es pati arī to nojautu, Jūsu dzejas lasīdama, ka esat tomēr kļuvis daudz stiprāks. Bez vājībām Jūs nebūtu dzejnieks, bez ciešanām nekas labs nevar rasties. Nav tiesa, ka man

Jūsu dzejas nepatīktu. Jūsu meistarība ir liela un izjūta patiesa. Goldins šeit komponējis Jūsu «Kaija sauc vētru», kas man patīk. Viņš prot ļoti iejusties latviešu tekstos, Vītola skolnieks, mūzika tam latviskāka vēl kā latviešiem iznāk. Arī Upīša «Mani brāļi» viņš labi uztaisījis un manu «Latvijai». Labi, ka Jums ir tagad pamats, uz kā stāvēt. Par to vien Jūs varat būt laimīgs un pateicīgs. Bet neesat tik bargs pret dzejniekiem, kas varbūt nevar tā pārveidoties. Labāk ir dabīgi izaugt nekā kļūt liekulim. Nevar zināt, kādi tie būtu bijuši, ja padomes Latvijā pastāvētu ilgāk. Tāpat nevar zināt, kā viens otrs izturētos Latvijā, kas tagad atrodas šeit. Spaidi ir lieli, un cilvēks grib dzīvot, par spīti visam. Neticu arī, ka Ēriks varētu kaut ko aktīvu darīt vai līdzī just šiem slepkavām, kas kā briesmīgs siseņu bars ir apēdis visas pasaules dzīvību. Es zinu, ka viņš tos nīda. Bet viņš nekad nav varējis iet ar masām un dzejot plakātveidīgi, tādēļ varbūt arī viņam īsti nekur nebija vietas. Varbūt Francijas komunisti būtu labāk viņu sapratuši, arī Jūs. Malro ir smalks mākslinieks un skumjš kā visi gudri cilvēki. Domāju, ka Ēriku varbūt uzaicinājis Kadilis¹ vai Grīns² rakstīt glābšanas nolūkā, varbūt arī tur citi iemesli, kas zin! Pret Hitleru cīnās arī demokrātiskā Francija, visa cilvēce. Arī tādi, kas varbūt nav ar padomēm. Tādēļ labi ir visi, kas nepadodas varai un meliem, patur kaut arī tikai savā sirdī vēlēšanos un gaidas atbrīvoties no kāšu krusta īstajā laikā. Bet lielā kauja, protams, ir jāizcīna Padomju Savienībai. Es gan vairs neticu, ka cilvēkus kaut kas spētu radikāli labot. Tie paceļas un atkal krīt, un asins straumēm vienmēr no jauna jānošķīsta lielie netīrumi. Paldies par Lorku, kas krita Spānijā — turpat, kur mans mīlais brālis. Sakss man uzdāvināja spāņu vārdnīcu, kad to lasu, sarunājos ar brāli³. Kad ieraudzīju Lorkas grāmatu, atkal domāju: kaut kas no Emīla. Man patika Lorkas dzejas Johansona⁴ atdzejojumā. Ko varu no Jums vēl prasīt? Ja gadās kāds angļu dzejnieks, nevar jau tagad izmeklēties. Šenjē, Misē

ir pārāk labi. Šejienes bibliotēkās lasīju Flaubert «Tentation de Saint-Antoine»⁵, Whitman «Leaves of grass»⁶, Feuchtwanger «Der falsche Nero»⁷ — ļoti patika. Man atkal neveicās kauju dziesmas rakstīt, bet es tomēr, kā mēdz teikt, kaut ko esmu iecerējusi. Jūtos tik tiešām tieva kā flamingo kāja un nezinu, kur likt pasi. Cirks, kurā dzīvoju kā mākslas žongliere, ir mistisks labirints. Tajā aizņirb žurku vijīgie ķermeņi. Bet man patīk klusā, milzīgā arēna un tukšie krēsli. Drīz dejos čigāni, rēks lauvas. Biju jau mežā un jutos kā Latvijā. Tikai sādžas man nepatīk — nav gaisa. Kaut nu Jūs varētu kļūt tik drošs un atrast sev Padomju zemē kādu drosmīgu sievieti, kuru aplaimot ar savu dzejnieka vārdu. Niedre laikam Jūs ļoti mīl? Viņš arī man atrakstījis ļoti mīlu vēstuli. Esmu nepārtraukti nāvei un postam acīs skatījusies, un man vienīgais palīgs bija doma par iekšējo brīvību. Jūsu rokraksts man tomēr patīk. Ērikam un Čakam arī bija skaidri un ornamentāli rokraksti, bet Jūsējais ir kalngals. Lasīju Raiņa «Uguni un nakti» un taisni drebēju. Pārdaugbīgs, varens dzejnieks. Cik latvieši ir nemirstīgi, to jūtu viņā. Pat ja tie iznīktu, šis gars nevar pazust. Man tuvi bija arī daudzie divīzijas cīnītāji, kurus ceļā sastapu. Sevišķi zemnieks Miķelis Ķepars — vienkāršs nāves tuvumā, tādēļ liels. Ceru, ka arī padomju krievu rakstnieki Jūs ciena un mīl, kā Jūs to pelnat. Mans mērķis — iegūt to spēju, par ko Jūs runājat: nomirt ar smaidu. Vai par daudzajām mokām un sikajām rētām mēs to nebūtu pelnījuši, jo esam miruši jau tūkstoškārt, tik grūti! Pagaidām jāstrādā un jāmeklē barība, vēl jāpaskatās debesis un dabā, jāredz, kas notiks. Pēc Zivs laikmeta nāk Ūdensvīra laikmets cauri šīm kaujām. Esmu dzimusi Ūdensvīra zvaigznājā. Varbūt būsim vēl laimīgi Latvijā. Negribu ne dienvidus, ne kalnus, tikai ziemeļu mežus, pļavas, dzeguzes balsi, pelēkas debesis. Viss ir tik cēls un svaigs, un nopietns. Aizsūtu Jums dažas no savām dzejām, kuras citur jau neder. Taču liela nozīme ir tagad derēt un būt

īstam dzejniekam. Tas ir, par ko Jūs var apsveikt. Tikai neesiet bargs; lai pār Jūsu galvu paceļas laipnais cīrulis, ko mīl visi Latvijas dzejnieki. Jūs vienmēr mīlēdama un cienīdama,

Mirdza A.

Vēstuli rauju steigā, jo kāds šodien brauks uz Maskavu. Vēlāk Jums uzrakstīšu šo to priecīgāku un labāku par šejienes dzīvi.

¹ Jānis Kadilis, žurnālists, emigrants.

² Jānis Grīns, rakstnieks, emigrants. Lielā Tēvijas kara gados J. Kadilis un J. Grīns darbojās okupētajā Latvijā iznākošajā «Latvju Mēnešrakstā», kurā bija iespiesti vairāki E. Ādamsona darbi.

³ M. Ķempes brālis bija Spānijas pilsoņkara internacionālās brigādes loceklis.

⁴ Andrejs Johansons, dzejnieks, emigrants.

⁵ G. Flobēra «Svētā Antonija kārdināšana».

⁶ V. Vitmena «Zāļu stieбри».

⁷ L. Feihtvangerā «Viltus Nerons».

Ivanovā 8. VII 42

Dārgais dzejniek!

Pie savas pirmās vēstules, kuru iedevu līdz kulturālam un jaukajam komponistam Nilsam Grīnfeldam, gribu pievienot vēl dažas rindas. Ir noticis kaut kas liels: šai laikā izlasīju Jūsu «Saruna Kolonnu zālē». Man jāsaka, ka šī dzeja ir labākā, kas tagad uzrakstīta, un aizēno ne tikai citu dzejas, bet arī Jūsu pārējās dzejas, cik labas tās arī nebūtu. Par šo dzeju vien Jūsu priekšā var noklanīties līdz zemei. Tur ir īstā gara elpa, vecā un jaunā Sudrabkalna sintēze lielā spožumā. Arī Eiropā nevar labāk uzrakstīt. Rokpelnis par Jums uzrakstījis apcerējumu. Esmu nolēmusi kļūt par Olivereti¹ un rakstu satīras un humoru. Vienu aizsūtīju Niedrem², varbūt viņš dos Jums izlasīt. Sveiciniet stirnu un ūdenszāli Valiju Brutāni un pateicieties

tai par vēstuli. Vēlāk rakstīšu tai plašāk. Anna Baugē³ lai griežas pie Likuma⁴, kurš ir Maskavā, sava vīra⁵ lietā. Es Likumu tikpat kā neredzu. Tad vēl par Lorku. Izlasīju un saprotu tagad, kāpēc spāņi viņu tur par otro Lope de Vegu. Viņš ir puķe, apelsīnu birze, klints mēnesnīcā, asmens, ģitāras skaņa, asinis, Spānijas elpa. Tik labs dzejnieks. Man sevišķi patik mātes un līgavas teksti, mēness, kas nokāpj mežā kā jauns malkas cirtējs ar spožu seju. Varbūt zināt, vai kādā «Интернациональная литература» nav apcerējums par Lorku un viņa dzeju. Man tas noderētu. Jūs jau nu esat mani tā iepriecinājis. Jūsu vēstuli lasu vairākas reizes un lasīšu vēl. Svētdien gāju mežā sēnes lasīt. Redzēju dzeguzi un žagatu un lielu, melnraibu tauriņu. Gāju pa balti rožainu āboliņa lauku. Kaut mēs varētu atkal reiz būt cilvēki, kam apkārt miers, darbs, mīlestība, dabīga nāve. Te esam rakstnieku grupa: Rokpelnis, Kupše⁶, mūks Meinhards Rudzītis, Lindulis, Žīgurs, es. Rīkojam sanāksmes. Briesmīgi gribētu rakstīt prozu, bet esmu ekstatiskais tips, un man proza iznāktu patētiska. Vajag ļoti skaidru galvu, lai radītu labu prozu. Arvien vairāk cienu Tolstoju un mazāk Dostojevski. Agrāk bija otrādi. Pagaidām spiežu Jūsu cēlo roku.

Mirdza, kas sauksies Īve

¹ Ar pseidonīmu Olivereto J. Sudrabkalns parakstīja savus humoristiski satīriskos dzejoļus.

² Jānis Niedre Lielā Tēvijas kara laikā strādāja Radiokomitejā un Padomju informācijas birojā.

³ Tulkotāja Anna Bauga. Tolaik redaktore Cittaute literatūras izdevniecībā Maskavā.

⁴ Gleznotājs Herberts Likums tolaik bija LPSR Tautas Komisāru Padomes Mākslas lietu pārvaldes priekšnieks un LPSR Mākslinieku savienības organizācijas komitejas priekšsēdētājs.

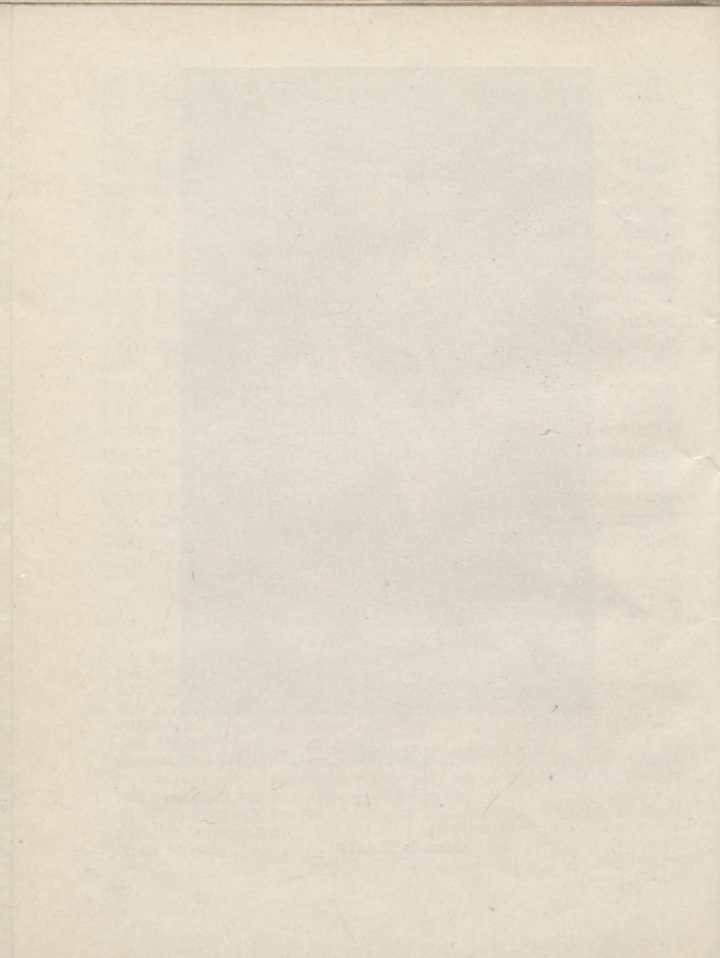
⁵ Jānis Bauga Lielā Tēvijas kara laikā strādāja LPSR Ministru Padomē par grāmatu izplatītāju.

⁶ Anna Brodele.

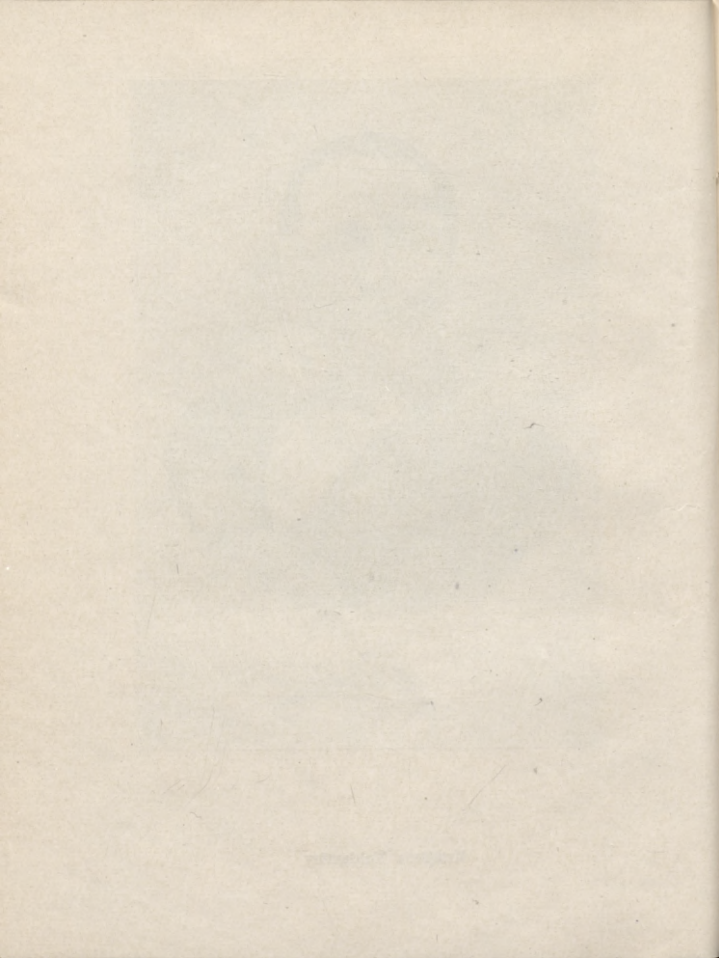
Eduards Zislaks † 1888.

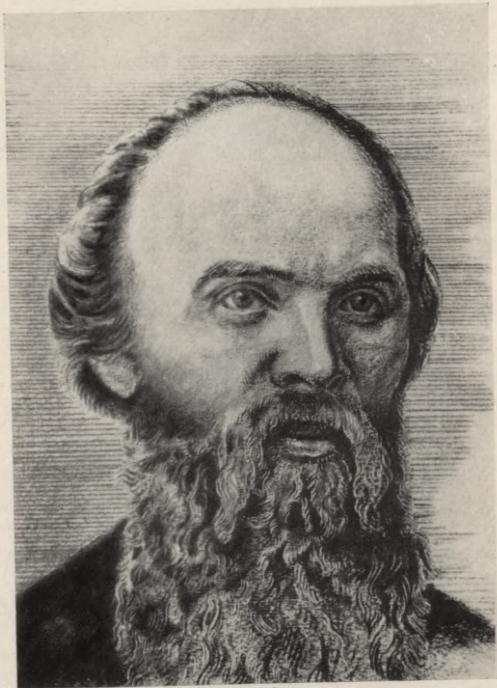
Eduards Zislaks

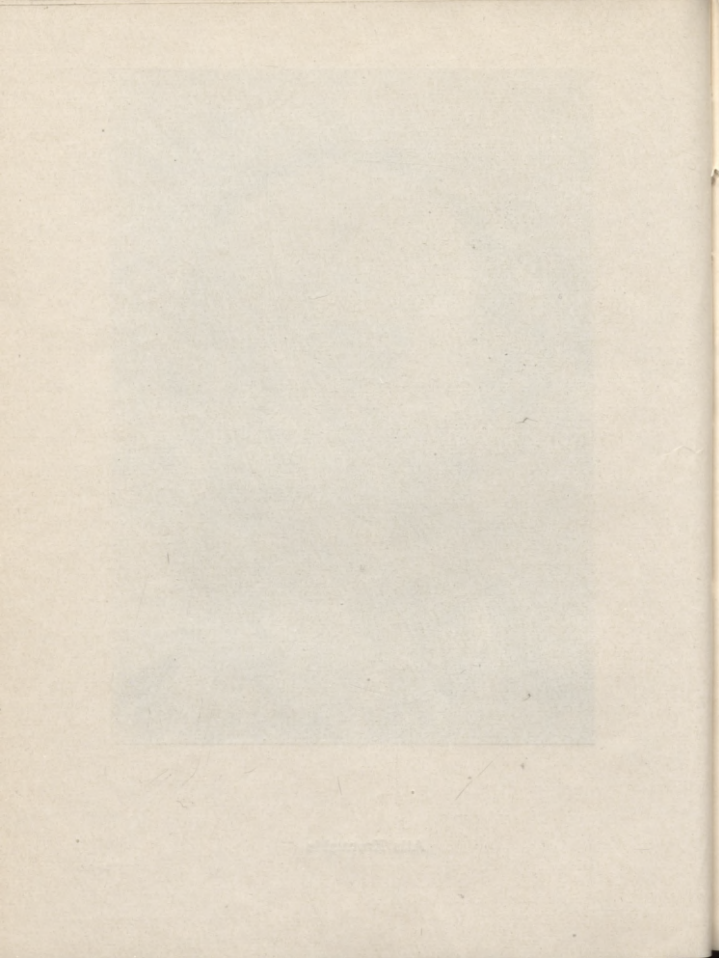

Krišjānis Valdemārs

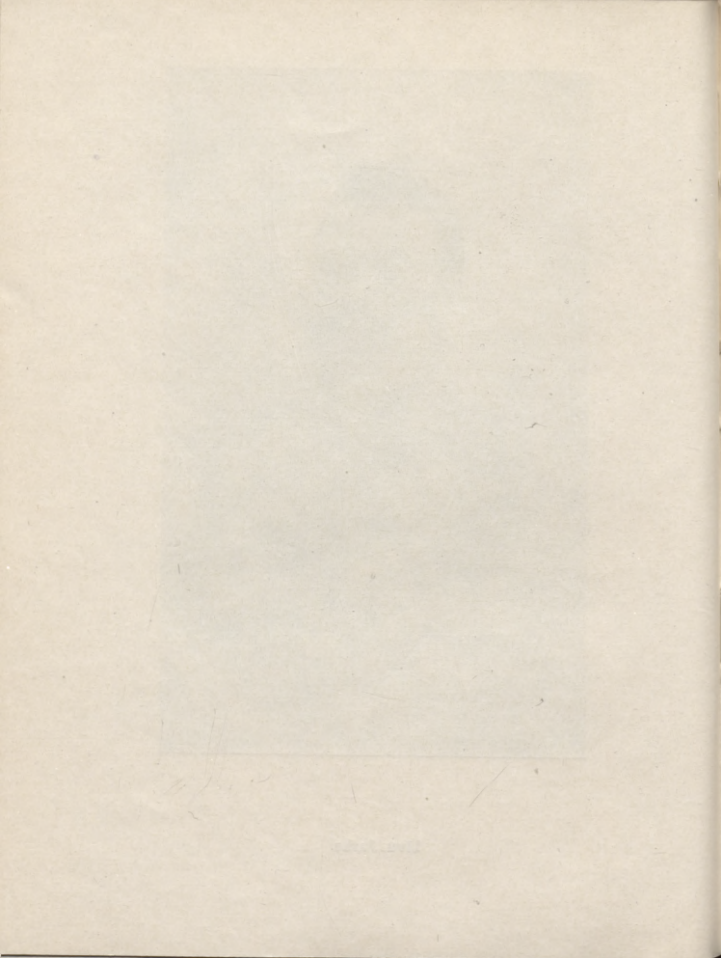

Atis Kronvalds

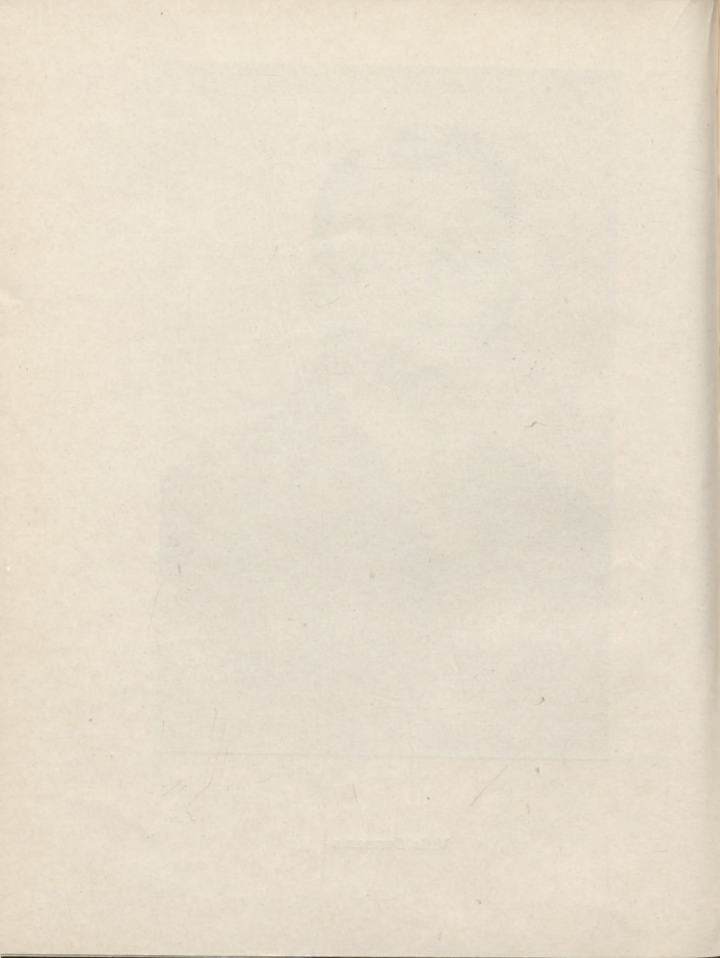

Livu Jurka

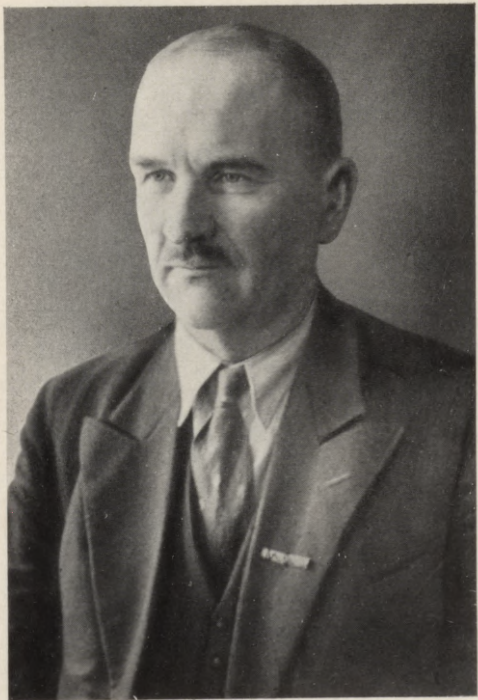
Vilis Dermanis

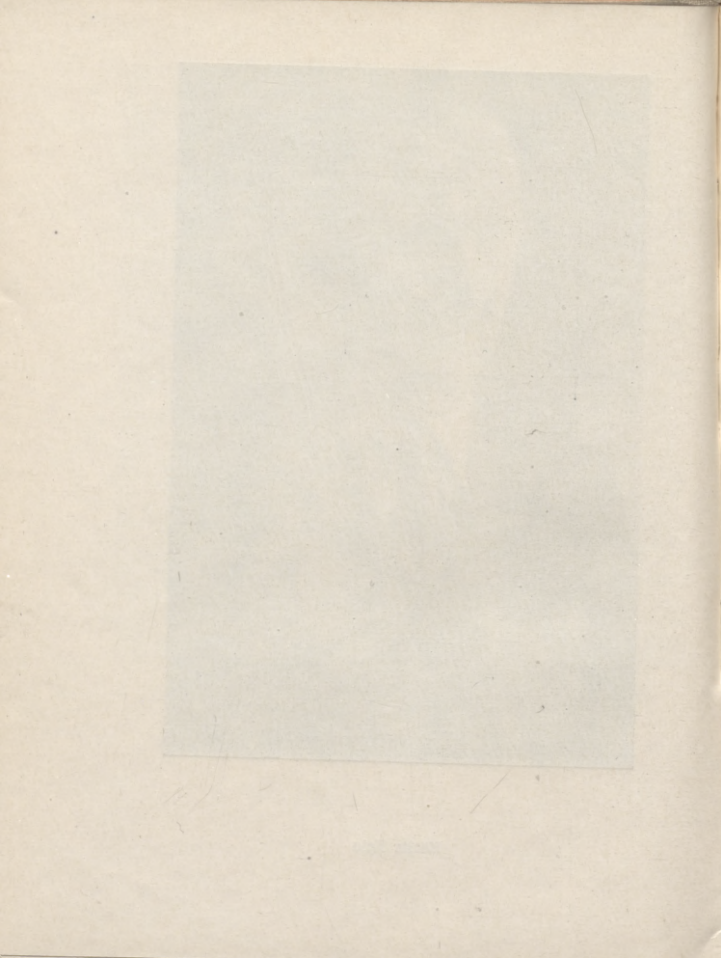

Mirdza Ķempe

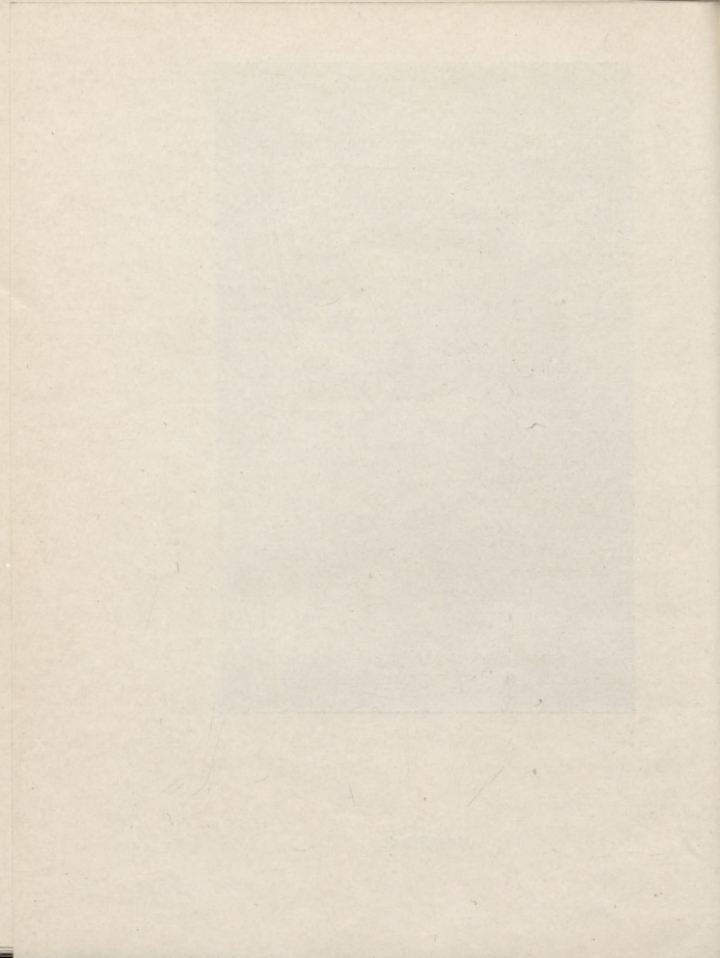

Kārlis Egle

Jāna Priede

Ar ko gan es, zemes pīte, esmu tādu pārcilvēcīgu godu, slavu un laimi pelnījusi¹? Es pilnīgi apstulbu un izbijos, jo uz šādu eposu nevaru visā mūžībā neko līdzvērtīgu atbildēt. Dzejojums ir pārāk labs, lai to baudītu tikai viens mirstīgais, tādēļ atļāvos to parādīt Fricim Rokpelnim. Tas izlasījis iesaucās: Sudrabkalns visā savā smaržā un mirdzumā! Ir vietas, kuras vajadzētu jau tūlīt publicēt: par Tulonu un Staļingradu. Bet, tiklīdz Jūs sākat runāt par manu iekšieni, es vienmēr satrūkstos! Ar savu dīvaino un vientulīgo dzīvi Jūs iegūstat taisni Sv. Augustina vai Sv. Franciska spējas un pārdabisku gaišredzību. Bet esmu uzcelta tādā triumfālā augstumā, ka baidos tur nolauzt kaklu. Labi, ka apzinos, cik esmu vāja, drebelīga un mulķīga, citādi nekas mani neglābtu no maniakālas iedomības. Runājot par laušanu: Jūs esot lauzis kāju! Kā tas varēja gadīties dzejniekam, kas tik daudz bīstamus un slidenus ceļus izstaigājis. Vai tā būtu Udeļnajas mūzu atriebība par to, ka neapciemojāt šo atpūtas vietu vasarā, kad Jūs tur gaidīja zaļojošs mežs, dzejnieces un visādas iedvesmas iespējamības? Jeb liktens Jūs grib pārvērst lordā Baironā²? Tas būtu tomēr pārāk bargi! Es gribu cerēt, ka Jūsu sāpes nav pārāk lielas un ka, pie gultas saistīts, radīsiet nemirstīgu darbu foliantus. Un, ja nu Jūs rakstāt, kaut arī par tiem lielajiem notikumiem, kas mūs visus tagad tā satrauc un pacilā, tad nebaidieties cietas un varonīgas rindas apvīt ar saviem košajiem izrotājumiem. Man brīžiem liekas, ka, gribēdams būt stingrs un ass, Jūs vairāties palaist kādu pērļainu pasāžu. Bet tas dod tik daudz. «Kolonnū zāle»³ to apliecina. Visi «Cīruļu»⁴ ieraksti bija taisni aizgrābīgi. Man nobira asara par to, ka Jūs esot nosalis kā peļuzirnis, un skaļi smieklī izspruka par to, ka gribat dēt olu kā īsta vista. Glabāšu Jūsu vēstules un dzeju līdz nāves stundai un i tad vēl rūpēšos, lai tās nepazustu.

Arī es mēģināju dzejot par Tulonu, bet man jau nav laika! Tulkoju krievu valodā Upīša «Partizānus»⁵ un ieguvu sakarā ar to milzīgu lamuvārdu leksikonu. Bet tagad tulkoju dzejā Guseva «Maskavieti»⁶. Pašai dzejot nav spēka. Rakstu tikai nāves un dzimšanas dienu dzejoļus. Ivanova ir sudrabaina, un kvartāls, kurā dzīvoju, atgādina народную сказку. Mītu pie kādas viesnīcas direktores, kurai ir kluss, labs vīrs un mīlīga meitiņa. Nav viņi pedanti un rāvēji, tādēļ jūtos samērā labi. Bija arī suns Šariks, kas sēdēja uz pakalķājām lūgdamies, vadīja mani uz teātri, pat Linduļa⁷ bērēs skrēja līdz un gaudoja aiz durvīm, kamēr mēs dziedājām. Bet kādā dienā viņš laikam savas pārdabiskās laipnības dēļ pazuda. Un tagad mājās ir mazs sunītis Žuļiks un ļoti tieva un neganta kaķe Marusja. Kādu dienu arī es tikko nelauzu kāju. Kad, jautri dziedādama, izgāju priekšistabā, pēkšņi zeme atvērās un es iekritu pagrabā (caur nekad vēl neredzētu lūku) savam saimniekam taisni uz muguras. Viņš ir mazs, sīks un kautrīgs vīriņš, izlikās, it kā mans augums viņam uzgāzdamies to pat būtu aplaimojis. Paliku dzīva, tikai kādu pusstundu biju zaudējusi valodu. Bet ar sevi esmu ļoti nemierā, jo mani atkal sākušas vajāt nāves bailes. Šai laikā, kur tāda knisliša dzīvība gan augstākā mērā nenozīmīga, un, kad tiešām vajadzēja mācīties no Staļin-gradas un Tulonas varoņiem, es, zobus klabinādama, eju caur pasauli, it kā no tās atvadīdamās. Brīžiem ieskreju muzejā, apsēžos pie Serova un Repina bildēm. Tādā bailu lēkmē mani ļoti nomierināja kāda Serova rudens ainava. Tur bija mūžīgs apstājies brīdis: ceļš, kalns, birze. Laikam jau atkal neesmu dzīvojusi, kā vajag. Jūs jau nu gan sevi apmānāt daudz mazāk ar sajūtām un cilvēkiem. Tāpēc nav garīgo pagīru. Labi ir būt bezpersonīgās attiecībās un savas simpātijas raidīt tā iztālēm. Lapiņš uzgleznoja manu portretu — visi apbrīno. Arī man tas liekas smalks un dziļš. Ne jau velti viņš Tones skolnieks. Mēteļa man nav, bet Gļekovs⁸ man aizdeva savu vasaras mēteli. To

pārvilku savam zaļajam un eju kā otrs Aleksandrs Porfirjevičs, visiem ansambļa dalībniekiem iedvesdama šausmas un cieņu. Cepure, kuru ar Jums kopīgi rādamies pirkām, ieguva vispārēju apbrīnošanu un ir iemūžināta Lapīņa portretā. Ja Jūs aizbraucat Latvijā un es te nomirstu, parūpējieties, lai šis portrets nonāktu manu tuvinieku rokās vai vismaz tādu cilvēku īpašumā, kas saprot mākslu. Esmu to ieguvusi par 800 rubļiem. Smieklīgi lēti. Vai Jums kāds pienes grāmatas pie gultas? Protams, jo esat visas cilvēces luteklis. Gan jau nosūtīšu Jums dzejas, jo šī vēstule, spalva, papīrs un tinte nav labi. Tie nekādi neizteic to, kas būtu teicams. Izlasīju Tjutčevu, un man viņš varen patika. Arī Grīns ļoti valdzināja — anglosaksisks un Po-isks. Lai bēg Romeļi, krīt Tunisas, lai nogulstas pedantiskie slepkavas pie Voronežas un citās vietās — tad jau varēsīm varbūt dzīvot un nomirt mūsu mīļajā Latvijā. Meinhards Rudzītis uzrakstījis spēcīgu poēmu, kurā skaisti apdziedājis Rīgu. Tas mums visiem bija pārsteigums. Noklausījos poēmu ar patiesu aizrautību. Sveiciniet Jaun-Tirānu⁹, drīz arī viņam aizsūtīšu zīmīti. Un, protams, arī b. Niedri, kas savā kažokā izskatās ļoti imponants. Ja kaut ko zināt par Latviju, pastāstiet man. Paprasiet Jauntirānam, vai Jablonskis ir Maskavā un vai viņš saņēmis manu vēstuli. Rakstītu viņam otru, ja zinātu, ka pirmā nav viņu aizsniegusi. Ja viņš vēl nav Maskavā, lai Jauntirāns paskatās, vai mana vēstule vēl guļ pārstāvniecībā. Jablonskis pret mani ir ļoti tēvišķīgs, un tas dara sirdij labu. Nu, mēģināsim kaut kā šo dzīvi izbēdāt un izprieclēt. Kļūstiet apaļš, smuks un lēnīgs.

Citreiz rakstīšu skaistāki!

Paldies, visu dzejnieku karali!

Jūsu Mirdza Īve

¹ J. Sudrabkalns aizsūtīja M. Ķempei garāku dzejojumu. Tā fragmenti ar virsrakstu «No kādas vēstules» publicēti krājumā «Brāļu saimē». Pārējā dzejojuma daļa, kurā apdzejota M. Ķempe, domājams, nav saglabājusies.

- ² Angļu dzejnieks Džordžs Gordons Bairons bija klibs.
³ J. Sudrabkalna dzejolis «Saruna Kolonnu zālē».
⁴ J. Sudrabkalns uzdāvināja M. Ķempei savu dzejoļu krājumu «Cīruļi sauc cīņā» ar veltījumu.
⁵ A. Upiša luga «Latviešu partizāni».
⁶ Krievu padomju dzejnieka un dramaturga komēdija.
⁷ Latviešu dramaturgs, kas Lielā Tēvijas kara laikā dzīvoja Gorkijā, vēlāk Ivanovā, un sarakstīja viencēlienus Latviešu valsts mākslas ansambļa vajadzībām, mira Ivanovā 1942. gada 11. novembrī.
⁸ Aleksandrs Ģļekovs — Latviešu valsts mākslas ansambļa režisors.
⁹ Helmūts Jauntirāns — arod biedrības darbinieks. Partizāna Vitolda Jauntirāna tēvs.

Ivanovā 11. II 43

Mīlais dzejnieku maršal!

Beidzot esmu tādā stadijā, ka uzdrošinos Jums rakstīt. Man vienmēr šķiet, ka Jums vēstule jāsacer kaut kā sevišķi un pārdabiski. Baidos būt banāla un garlaicīga, un mans humoriņš jau arī kļuvis visai mizerabls. Bet jābūt varonei, kā arī neiznāktu. Mani aizsniedza gaišas baumas, ka pie mana kažoka sagādāšanas lieli nopelni esot Jums. Un es tiešām kā Čaikovskis varu teikt: man pasaules vēsture sadalās divos posmos — līdz kažoka iegūšanai un pēc tās. Jūs nevarat iedomāties, kādu siltu pašcieņu, brašumu un vitalitāti tas manī iedvesis! Galvā man kareivja cepure, kājās koka zābaki — izskatos kā partizāne. Pat klabēšana mani ieliksmo. Angļu valodas skolotājs, mani kažokā ieraudzījis, teica, ka līdz šim es bijusi jaunkundze — dāmiņa, bet tagad esot īsts cilvēks. Tātad vi-
 siem tiem, kas man palīdzējuši iegūt šo manu cilvēcību, sirsnīgs paldies. Tomēr es negribētu, lai Jūs ieņemtu savā prātā, ka Jums man jāizrāda tieši kāda materiāla palīdzība. Cilvēks nedzīvo no maizes vien, un turklāt maizes man netrūkst. Jūs esat Jānis Sudrabkalns, tātad — manas

dvēseles apgādnieks, kādēļ gan Jums būtu jāklūst Johanam Silbergam — sieviešu banķierim! Mana veselība atkal uzlabojusies, un, kaut arī neesmu tik daiļa, lai mani apdziedātu minezengeri, tomēr viens otrs mani vēl paskatās bez izbailēm. Nāves bailes atkāpušās, un es varu jau gandrīz paredzēt, ka es — un arī Jūs — savā pēdējā mirklī tomēr nebūšu zemē metama. Lasu Spinozas vēstules (viņam ļoti auksts un abstrakts prāts — tīrā matemātika), Liona Feuchtvangera romānu «Dēli», dažādus franču romānus. Leibnicu un, galvenais, cīnos kā Dāvids ar Goliātu ar savu «Maskavieti». Vairākas reizes esmu izskrējusi laukā no Ivanovas teātra izrādēm, jo man kļuva žēl to labo kostīmu, kurus noplēsa diletantiskie aktieri. Bet redzēju aizgrābjošu leļļu teātri — Kaverina «Mītja Kaščeja zemē», kur propaganda un pasaka bija tik burvīgi sajauktas, ka es i raudāju, i smējos un turpmāk tikai leļļu teātri vien gribu skatīties. Rakstura ziņā arvien līdzinos Jums — man pēkšņi un diezgan bieži uznāk nesavaldāmas dusmu lēkmes dažādu augsti stāvošu cilvēku klātbūtnē, kur šādas dusmas nav izdevīgi demonstrēt. Tā, kad mans (atkal kleksis) maizes tēvs Aleksandrs Gļekovs sāka pārdabiski apjūsmot Liepiņa kantāti¹ un nopelt Grīnfeldu, kura uvertīra² esot daudz sliktāka nekā «Синий платочек»³, es vairs nevarēju izciest un iebrēcos, ka man šādas banālas dziesmas nepatīk un ka tautu jau no skolas sola vajadzētu pieradināt pie labas mūzikas. Aleksandrs Porfirjevičs teica, ka es nesaprotot dzīvi! Ak vai — viņš to saprot pārāk labi! Tādēļ esmu viņā vīlusies. Liepiņa kantāte man šķita parasta un monotona, bet viņš to dēvēja par kaut ko nedzirdētu. Tad jau mūsu Goldins uzrakstījis daudz vērtīgāku, ar lielāku spēku. Un ko nu nabaga Nils⁴ ar savām operām un uvertīrām! Viņš nemāk kārtīgi saķemmēties un apcirpt matus, ierasties laikā uz apspriedēm, pienācīgi plātīties un locīties, un arī viņa notis ir pārāk nošmulētas. Vārdu sakot — «neapdāvināts» cilvēks!

Man izredzes kļūt par kluba pārzini Jaroslavļas hospitālī. Bet komisārs Vecvagars ir pārāk skaists, tādēļ neuzdrošinos šo augsto posteni pieņemt. Palikšu tepat, kur par mani rūpējas sprogainais Jānis Žīgurs, kas ir tikpat dabisks kā cīrulis un strauts, un viņa tikpat dabiskā māsa Erna ar lielām, zilām acīm un apaļiem vaigiem. Man patīk arī tā lielā vienaldzības atmosfēra, kas valda ansablī. Neviens pat nemēģina liekuļot kādu interesi pret otra dzīvību vai nāvi. Arī uz bērēm ierodas ļoti maz pavadītāju. Kad pazustu Žiguri, es varētu ļoti mierīgi un nemānīti nomirt, un tas ir tik viegli. Mani laikam tur par lepnu vai arī kļūstu jau veca un cienīga, jo man vairs netiek tuvoties cilvēkiem. Iztālēm mīlestība un cienība ir lielāka un ilgstošāka. Cirena Palkavniece⁵ ir gan citāda kā es, bet tomēr mēs nestrīdamies. Man viņa pat simpātiska: viņā ir vienkārša, priecīga vitalitāte un tāda gaišmataina sirsnība. Iztālēm mēs draudzīgi sakliedzamies, bet tuvāki gan neejam. Sievietes mani jau vispār ienīst. Un arī es, atklāti sakot, milu tikai vīriešus. Neesmu nekāda Sapfo. Un tā — mīļīgi Jums saku: neskumstiet! Zobu sāpes pāries, последний час katru nakti. Jebšu arī angļi taisīs dīvainas lietas, taču Ādolfs būs pagalam. Un kas mēs — ja tikai dzīvo tālāk patiesība. Nopaijāju Jūsu brango vaigu un sveicinu Jūs ar savas sirds sveicināšanu. Citreiz rakstīšu Jums par savas sirds intīmām sāpēm. Šodien man sāpīgi bij dzirdēt, ka miris Oskars Norītis⁶.

Uz redzēšanos!
Mirdza

¹ Gaviļu kantāte.

² Heroiskā uvertūra.

³ Lielā Tēvijas kara gados populāra sentimentāla liriska dziesma.

⁴ Nils Grīnfelds.

⁵ C. Palkavniece tolaik strādāja Latviešu valsts mākslas ansablī.

⁶ Latviešu gleznotājs un grafiķis.

(...) Kā jau rakstīju citiem ilustriem draugiem, mani turpina vajāt stihijas. Ziemā uguns, vasarā ūdens. Nāca plūdi, plīsa rores, applūda mani tomāti, gurķi, zirņi, bietes. Tos var aizsniegt tikai peldus. Žvīkš-žvāks¹ aizdrāzies ar leļļu teātri ceļojumos pa bērnu namiem, un tā es bez aizgādņa kļūstu te viena. Man gan tas ļoti patīk, jo pašlaik visvairāk mīlu egļu mežu, pēdējās vasaras dienas. Kad ieraugu āboliņu vai saožu siena smaržu, gribas krist pie zemes un skaļi raudāt. Sāku pat apdzejot vasaru.

Tev, vasara, ir lūpās medus garša,
No liepu zieda sūkta.
Un svelmains bišu spiets
Dūc noguris pār tavām kailām krūtīm.
Uz zālēm nopļautām Tu galvu liec —
No saldām vibotnēm un vērmelļlapām rūgtām
Kūp tavu sapņu smarža
Kaisligi un grūti.

Ir man beidzot gadījusies arī viena sieviete — draudzene. Artemisija Pile ar erceņģeļa balsi. Kaut gan precējusies, tomēr nevainīga kā bērns, literatūras nesamaitāta. Viņa nezina, ko nozīmē «vodevili», kas ir «TASS», nepazīst Lope de Vegu, Bernardu Šovu un Annu Kupči. Bet viņa absolūti pareizi sajūt Bahu un Hendeli un vienu vakaru tos man dziedāja tā, ka es pie «Agnus Dei»² gribēju sabrukt pīšļos, jo tāds cēlums sniedzas līdz debesīm. Raudāju un šņukstēju kā grēcinieks ellē. Tik viegli kļuva. Artemisija brauc Maskavā mācīties Konservatorijā. Lai Jūs nebiedē viņas apaļā, sarkanā seja un tas, ka viņa nelīdzinās Jūsu iecienītajām, ne visai gudrām blondinēm. Viņā ir tāda dabīga gudrība un nevainīgs jaukums, un patiess māksliniecisks temperaments, ka varu bez mitēšanās būt viņas sabiedrībā. Viņā ir arī kaut kas no Latvijas dabas. Zaļenieku aptiekāra meita. Un viņas tētiņš ļoti mīlējis literatūru. Parunājiet ar viņu. Man jau viņa liekas pat skaista. Turklāt vārds — Artemisija Pile! Kopā

cepam pankūkas, ejam teātrī. Es mācu viņai dažas vjadzīgās gudrības. Bet viņa savukārt ir keramiķe podniece un prot darināt visādas skaistas lietas. Maskavā Jūs teicāt, ka es vienmēr kaut ko aprijot. Bet no aprītā es gandrīz neko nevaru sagremot. Bez cilvēkiem un sajūsmības, un kaislībām arī kļūsti it kā nedzīvs. Bet tagad sāku just prieku no pasaules skatīšanas. Neieinteresētas. Pasaule ir tiešām neizprotama un brīnišķīga. Un notiek brīnumi ik dienas.

Jā, leļļu teātra trupa Kumjonos³ vēžojot kā ārprātīga. Simtiem vēžu stundā. Bet Jāņa māsa Hilda Žigure, kas geniāli tēlo suni (viņu gribēja angažēt Ivanovas teātris), pati būdama divains un pustraks radījums, koncerta starplaikā gājusi mazgāties un iekritusi baļļā. Izrādi turpinājusi aiz leļļu širmja peldbiksēs. Jūs Maskavā redzēsiet, kad iebrauksim, kādi ir lellišu sasniegumi un vājumi. Man patik leļļu teātris vairāk kā īstais. Draugi saziēdājuši man atkal labas grāmatas — Igo un Lamartīna dzejas (nez ko lai es dodu pretim) un Lorkas dzejas spāņu valodā. Viņš dzejo ļoti daudz bez atskaņām, bet melodiski, tik valdzinoši un spāniski, ka varu tikai vaidēt. Tāds dzejnieks bija, un trākie fašisti viņu nokāva! Hozē Bergamins raksta «Y este dolor terrible sobrepasa todo dolor humano conocido, al pensar que manos españolas pudieron dar te muerte: a tí, Federico García Lorca! Te mato la ignorancia. No sabían que eras. Te mataron por eso, por ignoras te.»⁴ Tas tik tuvu franču valodai, ka sapratīsiet. Nokāva spānieši, uzzinādami, kas viņš ir. Kādreiz sūtišu Jums vienu Lorkas dzeju.

Balada del agua del mar

El mar

Sonríe a lo lejos

Dientes de espuma,

labios de cielo.

i Que vendes, oh, joven turbial!

¿ Con los senos al aire?

— Vendo, señor, el agua
de los mares. —

i Que llevas, oh, negro joven!

¿ Mezclando con tu sangre?

— Llevo, señor, el agua
de los mares. —

¿ Estas lágrimas salobres

de donde vienen, madre?

— Lloro, señor el agua
de los mares.

¿ Corazón, y esta amargura

Seria, de donde nace?

— Amarga nueva el agua
de los mares. — El mar.

Sonríe a lo lejos

Dientes de esperanza, labios de cielo.

Jūra

Smaida tālumā.

Putu zobi,

Debess lūpas.

Ko pārdod tu, drūmā jaunava,

Ar izslietajām krūtīm?

— Senjor, es pārdodu

Jūras ūdeni. —

Ko nes tu, tumšais jaunekli,

Sajauktu ar savām asinīm?

— Nesu, senjor, jūras ūdeni. —

Šīs sāļās asaras

No kurienes, māte?

— Raudu, kungs, jūras ūdeni. —

Sirds, šis bargais rūgtums kur rodas?

— Ļoti rūgts ir jūras ūdens.

Lai tad nu šķiros no Jums! Apstipriniet šo rindu saņemšanu. Man būtu ļoti zēl, ja Jūs tās nesāņemtu.

Mirdza Ādamsone

¹ Jānis Žigurs.

² Dieva jērs, latīņu valodā. Obligāta mesas daļa.

³ Kumjonos atradās latviešu bērnu nams. Latviešu leļļu teātris sniedza tiem izrādes.

⁴ «Un šīs šausmīgās sāpes pārspēj visas līdz šim pazītās cilvēku sāpes, un kad padomā, ka spāņu rokas varēja atnest tev nāvi: tev, Federiko Garsija Lorka! Tevi nogalināja nezināšana. Viņi nezināja, kas tu esi.»

Jānim Sudrabkalnam

Es dzirdēju, ka ceļa maize svaiga
Drīz brāļiem latviešiem tiks celta galdā,
Lai bēdu rūgtums viņiem kļūtu saldāks
Un prieka gaišums mirdzētu uz vaiga.

Šķiet, viņiem gaidāmas ir īstas dzejas dzīres —
Jā skaists ir dzejolis par latviešiem, kas Savienībā
dzīvo,²

Par Nākotni, un tas, kur viegliem spārniem plīvo
Tik dīvainas un nedzirdētas svīres³.

Es ilgi domāju — līdz galva sāka gurstēt:
Kas ir šīs svīres? Vai kāds zvaigznājs nepazīstams,
Ko Sudrabkalnam nopostījis vāciets nīstams...
Bet Jūlijs⁴ apgalvoja, ka tās esot čurkstes.

Cik jauki tās starp debess zvaigznēm nozib —
Bet sērs un maigs stāv dzejnieks zemes krastā.
Šis burvis sapņainais, kas vārdiem neparastiem
Spēj pasauli un visas lietas grozīt.

Pat augstiem valdniekiem viņš prātu loka,
Pret vārgām sievietēm tos žēlsirdīgus darot,
Līdz sāk tie sirgstošās ar vitamīniem barot,
Lai lapas nenobirst no dzīves koka.

Ar nopelniem viņš bagāts ir pārlieku,
Un nebrīnos es, saņemdama ziņu,
Ka Augstā Padome ir nolēmusi viņu
Saukt turpmāki par nopelnbagātnieku.

Tam laimes vēlējumu sūta Žīgurs,
Un Gļekovs vedīs naudu aizlienēto, —
Kas bija ziedota, lai Ķempe — Ives spētu
Braukt jaunā cepurē uz Rīgu.

Vēl viņa Maskavā grib laureātu skatīt,
Lai apsveiktu to oreolā jaunā —
Un — kaut ar viņš to ļoti ņemot ļaunā —
Bez žēlastības viņa roku kratīt.

*Ivanovā 5. XI 1943.*⁵

¹ M. Ķempe runā par J. Sudrabkalna dzejoļu krājumu «Ceļa maize».

² Dzejolis «Latviešiem Savienībā».

³ Dzejolis «Svīres».

⁴ Jūlijs Vanags.

⁵ Sacerēts sakarā ar LPSR Nopelniem bagātā kultūras darbinieka goda nosaukuma piešķiršanu J. Sudrabkalnam.

Maskavā 17. V 1944.

Dzejniekam

Jānim Sudrabkalnam

50 gadu dzimšanas dienā

Gan augumā šis leļļu vīriņš mazs,
Bet nemirstīgai ciltij pieder tas.
Pirms gadu tūkstošiem pie Brāmaputras
Tā senči lasīja jau svētās sutras.

Un Griekijā pats gudrais Aristotels
Par viņu jokiem esot smējies ļoti.
Daudz aplausu bij Romā jādzird tiem
No patriciešiem un no plebejiem.
Bet pārāk asa kļuva viņiem mēle,
Un vietās vārīgās tie dzēla
Tiem, kuriem patiesību saka reti, —
Tādēļ no pilīm viņus laukā meta.
Un tautas vidū tirgus laukumos
Kopš gadusimteņiem var redzēt tos
Kā Pančus, Hansvurstus un Pulčinelas,
Kas nebīstas ne dieva, ne ar vella,
Bet, skanot stabulēm un bungām,
Smej priecīgi par priesteriem un kungiem.
Petruška — krievu zemes vīriņš jauks —
Arvienu bijis savas tautas draugs.
Drošs, smaidīgs, niķu pilns un dzīvs,
Viņš rūpējās, lai gars tai būtu brīvs.
Un tādā kārtā nemirstīgs pats kļuva
Un beidzot pat šo augsto godu guva
Teikt paldies dzejniekam par to, ka tas ir dzimis
Un brīvību nav dziesmās slavēt rimis.
Ka sveiciens šis tam darīs mazu prieku,
To sirdīm kautrīgām cer latvju leļļinieki

Mirdza Ādamsone Jānis Žīgurs¹

Mīlais Sudrabkaln,

Tu biji pie manis un teici, ka Tu izputēšot, ja es ne-
dzīvošot. To pašu bieži jūtu es — lai arī iztālēm, tomēr
zinu: Tu esi, Tu domā, Tu ciet un dzīvo — Tu pazīsti
manu dzīvi un manu būtību tās labākajā izpausmē vai

¹ 1944. gada 21. V J. Sudrabkalns dienasgrāmatā atzīmē: «Vakar
atnāca Palkavniece, Mirdza un Žīgurs un atnesa komisku, labsirdīgu
lelli, tādu kā Petrušku.»

kā to skatījusi Tava smalkā dvēsele. Lai gan es mīlu visus savus biedrus, pat tos, ar kuriem rājos un kas pret mani ir dziļi vienaldzīgi, tomēr saprasties varu tikai ar Tevi. Pat paskatoties kļūst labāk: ienāk Sudrabkalns, savu bērnišķīgo baiļu mocīts. Tur ienāk lielais cilvēks, kas redz visu to labāko, ko radījusi cilvēce. Es būtu priecīga, ja Tu 9. februārī¹ (ja vien neesi laukos) uz kādu brīdi atnāktu pie manis. Ne jau godinot, nebūs banketu, katrs atnāks, pateiks labdienu, uzkodīs kaut ko, iedzērs un tā *à la fourchette*². Varbūt neatnāks neviens. Daži. Izlasi «Sievietē»³ manu novelīti «Plūstošie ūdeņi, skrejošie mākoņi», un Tu atcerēsies, kur un ar ko tas notika. Es ilgi raudāju, to rakstot. Tāpat atmiņu tēlojumu «Mans tēvs». Daudz esmu raudājusi, bet arī rakstījusi, jo esmu dzīva un strādāju.

Tava mūžam mīlošā Mirdza

Ja nepatīk, nenāc deviņos, bet desmitos.

¹ Vēstule rakstīta 1967. gadā; 9. februārī M. Ķempe atzīmēja 60. dzimšanas dienu.

² Franču valodā — galds klāts bufetes veidā.

³ Novelīte publicēta žurnāla «Padomju Latvijas Sieviete» 1967. gada 2. numurā un ir autobiogrāfiska. Komponista prototips — A. Tvardovskis.

2. VII 73

Mīļais Sudrabkaln,
gribu Tev īsi pastāstīt savu šā gada Via dolorosa¹. 10. janvārī saslimu ar gripu un plaušu karsoni, nogulēju līdz marta sākumam, tad piecēlos un sāku aktīvi strādāt, gatavot analīzes jauno autoru semināram, atbildēt vēstules, sēdēt komisijās, gatavojos arī Indijas sūtņa pieņemšanai. Pēkšņi vienā naktī — infarkts, pēc vairāk dienu sāpēm sirdī. Aizveda mani uz Stradiņa slimnīcu,

kur nogulēju vairāk nekā divi mēneši, vairākkārt bija
asas sāpes, 5 stundas nesamaņa, kad anesteziologi teica,
ka es miršot, bet mani glāba kāda pašreizējā, ļoti
spējīga ārste Dr. Anna Raibarte. Viņai veltīju dzejoli
«Cīņā». Pēc slimnīcas mani nogādāja atpūtas mājā Du-
bultos — tur joprojām vājums, atsevišķas sirds sāpes,
domas par nāvi. Neesmu Tev varējusi aizsūtīt savu grā-
matu — tāpat kā daudziem, bet to izdarīšu jūlijā. Smags
gads. 10. janvārī mira mans jaunības draugs vijolnieks
A. Arnītis, ar kuru ilgi cerējāmies, bet kautrības dēļ viss
izjuka. Pēdējos gados mēs dažreiz satikāmies, staigājām
zem kapsētu šalcošiem kokiem, Brīvdabas muzejā, Meža-
parkā — viņš bija ļoti smalks, lēns un apgarots cilvēks.
Nevaru Tev izteikt, dārgais Sudrabkaln, cik smagi iet
pretim nāvei, domāt un rūpēties par ikdienas dzīvi, kad
nav īsta mājas kopēja. Vienīgais balsts ir mans vīrs, kas
mani visu laiku nesavtīgi kopis un ārstējis. Bet viņš jau
patiesībā ir mans dēls un es — viņa māte. Briesmu laikā
satikāmies un tā palīdzam nest viens otram dzīves krustu.
Bieži piedomāju pie Tevis, ko Tu dari, kā jūties. Krau-
jiņš² atsūtīja savu atmiņu grāmatu, kurā ieraudzīju arī
Tavu vārdu. Nedomā, ka esmu Tevi izslēgusi no savas
dvēseles loka. Bez Tevis pasaule būtu tukša. Cik žēl, ka
mums tik daudz jāzaudē. Es Tev piezvanīšu pēc 8. jūlija.

Tava Mirdza

¹ Sāpju ceļš. (*Latīņu val.*)

² Kārļa Kraujiņa «No atmiņu skrīņa». Par J. Sudrabkalnu runāts grā-
matas 144. lpp.

26. IX 73

Dārgais Sudrabkaln,

Tavs telefons joprojām ir vienpusīgs — neatbild, kad
zvanu. Saņēmu Tavas cildinošās kartiņas — manuprāt,
Aljendes nāvi esmu apdzejojusi diezgan trafaretā izteik-

smes veidā. Šausmīgi, ka arī Pablo Nerudas sirds nav izturējusi Čīles traģēdiju. Tik daudz bēdu. Ausmu Nikolajevu¹ šodien guldīja zemes klēpī — es uzrakstīju dzeju, bet savā vārgumā uz kapiem negāju. Viņas gaisais tēls manī dod gandarījumu par cilvēku. Esmu uzrakstījusi par Tevi 6 dzejoļus. Viens laikam būs ciklā «Literatūrā un Mākslā» 3. novembrī, gribēja «Karogs» publicēt piecus jau novembrī, bet apdomāja, ka nākošgad sākas Tava astoņdesmitgade, atstāja uz janvāri 1974. «Dzejoļi Jānim Sudrabkalnam, viņa astoņdesmitgadi tuvojoties.» Varbūt šajos dzejoļos sajūtīsi, cik patiesi tuvs un dārgs man esi. Piezvani man no telefona, ka esi saņēmis manu vēstuli. Un esi mazliet gaišāks, nezākā sevi, nedomā tik ļauni par sevi. Tavas vēstules cilvēki glabā kā lielākos dārgumus. Gaidīšu Tavu balsi.

Tava tiešām jau vecā Mirdza

¹ LPSR Rakstnieku savienības partijas organizācijas sekretāre.

KĀRLIS EGLE

PIEZĪMES

(Konstantīna Karuļa ievads un publikācija)

Kārlja Egles 75. dzimšanas dienā 1962. gadā Andrejs Upīts apsveikumā rakstīja: «Droši ieteicam domāt tikai par simto, jo nepieciešamajam darbam mūsu literatūras laukā atvietotājs tuvumā nav saskatāms.» K. Egle šādu jubileju tomēr nepiedzīvoja: viņš mira pagājušā gada 25. jūnijā, drīz pēc savas 87. dzimšanas dienas. Kaut arī jau ilgāku laiku Egle aktīvi vairs nepiedalījās latviešu kultūras dzīvē, Upītim tomēr bija taisnība: pēc Egles nāves redzam, ka mums patlaban nav tāda darbinieka, kam būtu Egles zināšanas, pieredze un ļoti lielās darba spējas visās viņa apgūtajās nozarēs.

A. Upīts par vienu no lielākajiem K. Egles nopelniem līdzās bibliogrāfijām uzskatīja viņa rūpīgo darbu dažādu literāro materiālu sakopošanā Misiņa bibliotēkā (tagadējā ZA Fundamentālās bibliotēkas Misiņa nodaļā). Rokrakstus Egle ieguva ne tikai no rakstniekiem, bet apstaiģāja arī spiestuves un sameklēja tur dažkārt jau maku-latūrā nokļuvušos literāro darbu manuskriptus.

Garajā mūžā K. Eglem izveidojās arī prāvs personiskais arhīvs. Galvenokārt to veidoja viņa paša rokraksti — daudzie tulkojumi, literatūrkritiskie raksti, bibliogrāfijas, piezīmes. Krājās arī vēstules, jo Eglem bija plaša korespondence gan ar latviešu, gan ārzemju kultūras darbiniekiem. Bija vairāki autori, kuri savas dzīves laikā negribēja rokrakstus nodot bibliotēkai, bet uzticēja tos K. Eglem personiskā glabāšanā. Pievienojās arī Egles vadītā žurnāla «Latvju Grāmata» un viņa rediģētās «Latviešu literatūras vēstures» autoru manuskripti. Ar sevišķu interesi Egle krāja ar latviešu kultūras dzīvi saistītus foto-

uzņēmumus un rakstnieku autogrāfus. Tā izveidojās itin liels materiālu krājums.

Ļoti daudz materiālu K. Egle dāvinājis dažādiem muzejiem un bibliotēkām. 1972. gadā viņš nodeva Fundamentālās bibliotēkas Rokrakstu un reto grāmatu sektoram novietošanai viņa fondā Misiņa nodaļas telpās tūkstošiem lapu materiālu. Starp tiem ir paša Egles manuskripti par grāmatniecības un bibliotēku zinātnes jautājumiem (piemēram, universitātē lasīto lekciju teksti) un vairāku rakstnieku (A. Austrīņa, A. Brigaderes, A. Čaka, A. Upīša) darbu rokraksti. Sava vērtība — kaut gan mazāka — ir arī piezīmēm un avīžu izgriezumiem, kas krāti tematiskās grupās par rakstniekiem un atsevišķiem kultūras dzīves jautājumiem.

Daļu materiālu K. Egle atstāja vēl savā arhīvā, lai kādreiz varbūt ķertos pie atmiņu krājumu rakstīšanas. Šo materiālu vidū ir vēstules un paša rakstnieka piezīmes. Egle nerakstīja dienasgrāmatu, bet uz lapiņām atzīmēja savas domas par aktuāliem kultūras dzīves jautājumiem, par tikšanos ar rakstniekiem, par iespaidiem braucienos. No lapiņām šīs piezīmes vēlāk ierakstītas kladēs. Līdz pirmajam pasaules karam mazās burtnīciņās ierakstīti Egles paša aforismi un domas par izlasītajiem literārajiem darbiem. Šo piezīmju lielā daļa, kā raksta pats Egle, aizgājusi bojā kara laikā. No 1921. gada piezīmes saistās vairāk ar apkārtējo dzīvi. 20. gados rakstīto piezīmju nav visai daudz, tās rakstītas ar lielākām laika atstarpēm, bet daudz atzīmju ir 30. gados — vairākas klades. Piezīmes turpinātas arī vēlāk — līdz pat 60. gadiem, bet tad jau retāk un konspektīvāk.

K. Egle negribēja visas savas piezīmes vēl nodot atklātībai, bet bija ar mieru, ka daļu no tām līdz ar viņa stāstījumu izmantotu atmiņām. Par to viņš runāja vēl savas dzīves pēdējās dienās, apsvērdams jautājumu par atsevišķu šādu rakstu ievietošanu «Literatūrā un Mākslā» un «Varavīksnē».

Turpmākajās lappusēs publicējam dažas Kārļa Egles Piezīmes, kuras rakstītas laika posmā no 1921. gada līdz 1930. gadam.

Sakarā ar O. Jēpes izdotās bērnu un jaunatnes literatūras¹ krājumu sastādīšanu, ko esmu uzņēmies, tāpat dažu citu literāru darbu lietā bijām abi ar Elmi² Cēsīs. Apskatījām arī pilsētu un apkārtni, kas vispār ļoti jauka un pievilcīga, un man personīgi gribētos tīri pārnākt šurp un nomesties uz dzīvi.³ Paīss, bet interesants ceļojums nu iznāca no Cēsīm uz Amatas staciju, no kurienes braucām uz Dzērbeni.

Dzērbenē 1921. 22. VIII

Ceļā uz Rīgu starp Dzērbeni un Rāmuļiem izlasīju pirmo atsaukumi par «Dārznieku»⁴. (Sk. Apsesdēla atsaukumi «Latv. Vēstneša» 1921. g. 268. nr.) Tā mani ļoti, ļoti aizkustināja, tīri bērnišķīgi iepriecināja un satrauca, jo ar «Dārznieka» atdzejojumiem saistās ne vien mans pirmais nopietnākais literārais darbs, bet arī manis paša skaistie īstas, dziļas mīlestības pārdzīvojumi.⁵ Tagorē tāpēc esmu ielicis, cik spējis, kaut ko arī no sevis paša, caur ritumiem un gleznām esmu mēģinājis viņa skaisto dzeju tuvināt latviešu lasītājiem, tāpēc jo sevišķi mani iepriecina tas, ka to īpaši atzīmē arī Apsesdēls. Gan viņš grib to zināmā mērā iztulkot kā kļūdu, tomēr kļūda tā nav, jo atdzejot pēc šā ritma, pēc muzikalitātes taisni esmu centies, un, liekas, sprausto mērķi esmu arī sasniedzis.⁶ Arī parafrāze nav «grēks», ja tā pielietota īstā vietā, kā to domājos te pielietojis. Īsta, nemeklēta parafrāze daudzreiz tulkojumā nepieciešama, lai parādītu autora dvēseles īsto noskaņu, nevis burtisku «tulkojumu». Apsesdēls ir kritizējis sevišķi nopietni un pamatīgi, mē-

ģinājis atrast vairāk peļama nekā cildināma. Un tomēr peļamā viņš nav varējis saskatīt tikpat kā nemaz, labais to aizēnojis. Tas tad divkārsi iepriecinoši man. Kaut daudz rastos tāda nopietna vērtējuma kā Apsesdēla! Es nelepojos, tomēr esmu ļoti priecīgs un pacilāts literāram darbam!

Rīgā 1921. 27. XI

Man vispār nav sevišķas tieksmes, resp., ziņkāres, iepazīties ar rakstniekiem un citiem gara darbiniekiem par katru cenu (kā to, piemēram, Krūza par sevi stāsta), lai gan gluži vienalzīgs arī nevaru būt, kā jau cilvēks, kas dzīvo līdzī plašākai gara dzīvei. Ja rodas gadījums, es labprāt iepazīstos un ievērpju, ja vien pamirdz abpusējas simpātijas, arī tālākas draudzības saites. Bet šodien man iznāca redzēties un iepazīties ar veselu rindu mūsu rakstnieku (...). Un tas viss notika vienā dienā. Bet, kas būtu, es pats sev neviļus jautāju, ja es Rīgā nodzīvotu kādu nedēļu? Tad, uz ielas izejot, smejos, cepure rokā vien būtu jānēsā kā tam zemniekam vecos laikos, par kuru vēl tagad piestāsta joku stāstus. Bet varbūt arī, ka tad visa «pazīšanās» būtu vaļīgāka un paviršāka? Lai kā, satikšana rakstniekam ar rakstnieku, domu pārmaiņa allaž atstāj labu iespaidu, ierosina, un tāpēc tā nevar būt par ļaunu. Satiekoties manīju, ka bez ievēribas nav pagājusi garām arī mana Tagores «Dārznieka» tulkojuma parādīšanās. Tātad darbs nav bijis gluži bez nozīmes un vērtības, tā nu ir vismaz jādodomā.

Rīgā 1921. 29. XI

Redakcijās pārsteidz lielais manuskriptu bads. Kur vien iegriežos, visur pretī skan viens un tas pats: ā, dodiet nu mums kaut ko — dzejā, prozā, kritiku vai apceri,

tulkojumu vai oriģinālu, vienalga. Kad Austrīņam ieminos, ka varētu runāt par kādu nepabeigtu stāstiņu no Persijas laikiem «Mazās asīrietes deguns», viņš to tūliņ atzīmē savas avīzes prospektam, lai tas piespiestu mani stāstiņu nobeigt⁷ un reizē ar to dot arī citus — līdzīgus, piemēram, «Hanum-Hanum», «Fatali Ali hana kāzas» u. c., kas kādreiz Persijā tika iecerēti, uzvesti, bet nepabeigti.⁸ Bet vai es tos uzrakstīšu? Vai es pavisam esmu un varu būt stāstu rakstnieks?

Pēc «Dārznieka» A. Gulbis prasa un grib laist klajā «Mēnessirpi» un «Gitandžali». Būs jāsaģatavo.⁹ Cik tas patīkami, redzot visur tādu atbalsi savam literāram darbam, kas par darba prieku un spar!

Rīgā 1921. 29. XI

Aizbraucām abi ar brāli pie Plūdoņa Jelgavas šosejā¹⁰ 33a. Kā arvienu, viņš ilgi lasīja savus jaunākos dzejoļus, no kuriem daži viņa izteiksmīgās lasīšanas dēļ (vismaz tā man likās, jo saturs reizēm bija diezgan sentimentāls) izskanēja ļoti jauki. It īpaši šoreiz izcēlās balādiskā leģenda «Ciprese sērulle».

Rīgā 1922. 25. V

Iepazinos tuvāk ar Augustu Ģiezenu, labu antīkās dzejas tulkotāju. Ar viņu un Augustu Mežsētu pārrunājām izdevniecību lietas,¹¹ jo arī Ģiezenu šī darba nozare stipri saistot un pievelkot. Savas grāmatas viņš pats gribot izdot.

Rīgā 1922. 26. V

Biju pie Kaudzītes Matīsa. Kā viņš, tā pati kundze, abi vēl diezgan spirti un darbīgi. Arvien viņus sastopu kādā mājas darbā. Runājām ar Kaudzītes Matīsu par viņa autobiogrāfiju, par maniem jaunatnes rakstu krājumiem un rakstniecību vispār, par dzīvi un saimnieciskām lietām, arī par viņa rakstu izdošanu.

Vecpiebalgā 1922. 25. VI

Biju pie prof. J. Lautenbaha, daudz savā laikā cildinātā, pārspīlēti cildinātā rakstnieka, bet vēlāk dzejnieka dāvanu trūkuma dēļ, viņa nedzejiskās dzejas dēļ daudz peltā un nievātā sirmgalvja. Saņēma viņš mani vēlīgi, runāja bez apnikas, īpaši par literatūru. Bet gara sprai-guma viņam tomēr maz, arī noteiktas un skaidras domas trūkst. Viņš runāja it kā bez satura. Skaidri redzams, ka viņš jau par vecu, miesīgi un garīgi nevarīgs, nav spējis un pratis izsekot latviešu literatūras attīstības gaitai, pārāk daudz ko nesaprot un pārprot, gluži otrādi kā Zeiferts, kas visam dzīvo garīgi līdz. Varbūt jaunībā Lautenbahs ir licies citāds, bet tagad jau viņš uz mani atstāj bēdīgu iespaidu.

Rīgā 1922. 11. IX

Pārrunājām šodien ar Eduardu Smiļģi Šekspīra «Otello» tulkojumu un izrādi. Ne tikai skatuviski, pat literāri viņš izsaka vērā liekamas domas. Tūliņ var just, ka tavā priekšā liels mākslinieks, dieva dāvanām apveltīts mākslinieks, kurš spēj un zina, ko viņš grib.

Rīgā 1922. 11. IX

Mājās Haralds Eldgasts, ar kuru personīgi iepazīstos šai viņa apmeklējumā. Ilgi runājam par viņa dzīvi, literāriem centieniem, par pasāktiem darbiem («Lordu», «Hartu» u. c.), par viņa autobiogrāfiju un literatūru vispār. Ārkārtīgi runīgs, jūsmīgi pacilāts līdz eksaltācijai, frāžains, tāds pats kā savos rakstos, Eldgasts arī dzīvē. Lielas personības iespaids tomēr neatstāj.

Rīgā 1922. 18. X

Manā augstajā dzīvoklītī, piektajā stāvā, Valdemāra ielā 67 (Sporta ielas stūrī) ar visu savu vecuma nespēku pūzdams un elsdams uzkāpis prof. J. Lautenbahs, pats personīgi vēlēdamies nodot man savu autobiogrāfiju. Sarunas sācis, var redzēt, viņš tās mīl, grib daudz un dažādos stāstījumos izteikt savas domas, lai gan domu gaita viņam diezgan nesakarīga, bieži bez jēgas un nozīmes pārlec no viena priekšmeta uz otru. Lautenbahs runā un runā, un es tik klausos, reti pa vārdam vidū iemezdams. Viņš paliek pie mums ilgi, vairāk kā četras stundas, visvairāk noņemdamies ap traģēdijas problēmu latviešu rakstniecībā. Pēc viņa domām, latviešiem vēl par traģēdiju nav nekādas jēgas. Viņš neatzīst, ka traģēdiju būtu spējīgi rakstīt Blaumanis, Rainis vai Akuraters, kaut jau dažām lugām viņi lepni pielikuši šo apzīmējumu, jo latviešu rakstnieks — no šiem darbiem varot redzēt — nemaz nepazīstot traģēdijas būtību, izcelšanos un attīstību. Viņš esot par šo jautājumu rakstījis, esot mēģinājis pats kādu traģēdiju rakstīt. Bet vai tad šolaiku rakstnieki viņu vairs lasot un uzklausat? Savu uzskatu pierādīšanai viņš lieto plašus citējumus no vispārējās literatūras, kuri tomēr man liekas ne visur pareizi un pārliecinoši, un īstā vietā. Nu es sāku saprast, kāpēc par Lautenbahu tik daudzi vīpsnā un pasmīn. Kaut kas pie viņa nav tā, kā

vajadzētos. Viņš ir juceklīgs, pārgudrs, bez īsta pamata un pārspīlēti pašiedomīgs, bez paškritikas.

Man uz galda «Latvju Grāmata», tur redzamā vietā mans raksts par Teodoru Zeifertu, kuru viņš no zināmās polemikas (80. gadu) laikiem uzskata par neatzīstamu un nicināmu. Var redzēt no visa, plaisa nav izlīdzinājusies vecumā, lai gan Zeiferts Lautenbahu, man liekas, šais ilgajos gados stipri pāraudzis un arī literatūrzinātniski par viņu kļuvis stiprāks un skaidrāks, ievērības cienīgāks. Arī Lautenbahu viņš visumā pareizi novērtējis un tagad jau nu bez polemiskiem asumiem. Veco vīru vēl nospiež cita sāpe. Lautenbahs ar dziļu rūgtuma pieskaņu man žēlojas, ka neviens latviešu teātris nevienu reizi neesot pat mēģinājis izrādīt kādu viņa lugu, kas esot augsti vērtīgas un saturīgas, bet nodarbojoties ar Raiņa sacerējumiem, kas taču ne tuvu neesot ne saturā, ne formā tik pilnīgi un vērtīgi, bet daudzās vietās esot pilnīgi dramatiskās rakstniecības pārpratums. Te nu viņam nevaru vairs piekrist un sāku iebilsties, sākumā saudzīgi, bet drīz vien diezgan skarbi, aizrādīdams uz viņa darbu trūkumiem, taču viņš neļaujas kritizēties. Nabaga vecais vīrs! Atkal redzams, ka griba viņam laba, vēlēšanās laba, bet ka viņa spējas, viņa literārās spējas ļoti ierobežotas, niecīgas! Pēdīgi viņš sāk nikni pukoties par to, ka mums neesot nekādas zinātniskas kritikas, un nemaz neklausās, kad aizrādu, ka Zeiferts te nu nav nekādi piemirstams, ka viņš šo kritiku ir nodibinājis, gadu desmitiem ilgi ir kopis un ka nu jaunās akadēmiski izglītotās paaudzes pieņēmums ir to tikai tālāk izkopt. Vispār Lautenbahs ir gluži tas pats, kas viņš bijis 80. gados, kad Zeiferts iesāka viņa nedzejiskumu, viņa predestinēto nedzejiskumu kritizēt, un cik pareizi un zīmīgi! Lautenbahs nav dzejnieks, viņš nav pat rakstnieks, un taisni tāpēc Zeifertam nācās viņu tik viegli uzvarēt. Un tagad vecumā par viņu man jāsaka, ka Lautenbaham viss ir aizgājis garām, viņš nekā literāri ap sevi nav redzējis un sapratis, viņš nav nekad

jutis ne sevī, ne ap sevi īstas dzejiskas elpas, un tas atstāj tik skumju un smagu iespaidu. Rakstniecībā viņu pieminēs tikai literatūrvēsturnieki, ar saviem darbiem viņš nedzīvos. To var droši teikt. Viņš to neapjauž, un tāds viņš arī nomirs.

Rīgā 1922. 17. XI

Iegriezos 1. pilsētas slimnīcā, kur jau vairākas nedēļas slimš guļ Augenbergs-Ezerietis. Reimatisms viņu tik tālu nomocījis, ka viņš nespējot nekā darīt, nevarot pat zīmuļa rokā saturēt. Runājot par rakstniecību, viņš starp citu pastāstīja, ka Andrievs Niedra studenta gados, kad Ezerietis ar viņu saticies, esot izteicies, ka viņa, Niedras, centieniem gala mērķis esot — bruņniecības muiža, ne vairs tikai mācītāja muiža vien. Tas Niedru labi raksturo un saskan ar viņa vēlāko darbību. (...) Par manu apmeklējumu Ezerietis bija ļoti priecīgs, neesot pie viņa neviens iegriezies, arī vecie draugi viņu piemirsuši.

Rīgā 1923. 7. II

Biju otrreiz pie Augenberga-Ezerieša. Viņš izskatījās jau spirtāks, tomēr sarunāšanās radot grūtības, tāpēc no sarunām jāatturoties. Liekas, viņa dzīves dienas iet uz beigām.

Rīgā 1923. 15. II

No Ezerieša apmeklēšanas, ko biju šodien nolīcis, nekas neiznāca. Avīzes atvēris, šorīt lasu īsu ziņu, ka viņš jau miris. Viņš pats necerēja vairs celties, lai gan ļoti gribēja vēl dzīvot.

Rīgā 1923. 20. II

O. Jēpes ielūgti, šodien bijām kopā pie Jēpes viņa dzīvoklī (Lāčplēša ielā 35): Kaudzītes Matīss, Misiņš un es. Kaudzītes Matīss daudz stāstīja par «Jaunajiem Mērn. laikiem», kuru pirmo daļu esot gandrīz nobeidzis un dažas nodaļas tagad nolasīšot. Jāatzīst tomēr, ka darbs diezgan bāls.

Rīgā 1923. 1. IV

Jēpes bibliotēkā pie manis Jānis Ezeriņš, nācis tāpat pasērst un aprunāties par rakstniecību. Viņš uzkavējas un tērzē ar mani vairāk kā stundu — savā sulīgajā valodā, ar malēnisko akcentu, pārcilādams savus un citu darbus un «nedarbus», kā viņš pats saka. Daudz interesanta viņš pastāsta par A. Saulieti, ar kuru viņa tēvs esot liels un tuvs draugs jau no jaunības. (...) Par sevi runādams, teica, ka saviem stāstiem un novelēm vielu ņemot tieši no dzīves, un īstenībā meklējami arī viņa raksturu, tautas dzīves, valodas u. c. vērojumi. Arī viņa lielais stāsts «Pičs Kublenieks» būšot tikai vai vienīgi šādi dzīves vērojumi, it sevišķi no Sāvienas un Ļaudonas. Gadi trīs četri, kamēr viņš nēsājis sev jau līdz piezīmju grāmatiņu, lai atzīmētu katru situāciju, katru tieši tautā noklausītu teicienu vai vārdu, katru nostāstu. Izvilcis šo grāmatiņu, viņš arī parādīja.

Rīgā 1924. 10. V

Biju pie K. Krūzas, kas pasniedza man ar veltījumu savu jauno trioletu krājumu «Tautas tiesa» un iedeva dažus gabaliņus «Latvijas Jaunatnei»¹². Viņš dzīvo viens pats kā mūks vienā istabiņā, apputējušu grāmatu un avižu kaudzēs noslīcis, nav iespējams atrast laukumiņa pat,

kur man krēslu nolikt un apsēsties. Sēdam abi uz pustukšās gultas malas. Visapkārt pilnīga tā saucamā dzejiskā (resp., mākslinieciskā) nekārtība. Kaut gan vienpusīgs, tomēr ciets un nelokāms raksturs.

Rīgā 1924. 11. VII

Tērbatas un Lāčplēša ielas stūrī satiku Kārli Krūzu, kas pēc slimšanas bijis veseļoties uz laukiem un tur labi atspirdzis. Nu esot atkal spars kaulos, varēšot strādāt skolā un dzejot. Nostaigājām, sarunādamies par rakstniecību, labu laiku pa ielām. Viņš, tāpat kā Plūdons, mīl deklamēt savus dzejoļus, pie tam pilnīgi no galvas, ko darīja arī šoreiz. Noskaitīja vairākus savus jaunākos dzejoļus.

Rīgā 1925. 8. VIII

Nācām mājās no Latvju rakstnieku un žurnālistu arod biedrības pilnas sapulces (Valdemāra ielā, Ārlietu ministrijā) — J. Jaunsudrabiņš, V. Dambergs un K. Štrāls. Pulkstenis jau 4 pēc pusdienas. Pa ceļam, mēļodami un cits citu kaitinādami, nosaucam Jaunsudrabiņu un Štrālu par Pļaviņu «buržujiem» (viņiem tur pieder katram savs īpašums). Jaunsudrabiņš atzīst, ka sava taisnība tādām uzskatām esot, lai nu gan par sevišķi lieliem un īstiem «buržujiem» viņus apzīmēt nevarot. Īstenībā jau viņi tādi turīgāki vaļinieki vien esot. Un tā ir taisnība. Tad Raiņa bulvārī iepretim Bastejkai nam Jaunsudrabiņš pēkšņi izvilka no kabatas fotoaparātiņu un izsaucās: «Ek, kā man gribētos jūs visus trīs te kokos uzķert!» Un to viņš arī izdarīja. Pa tam vēl pienāca dzejnieks P. Ķikuts, un Jaunsudrabiņš otrreiz uzņēma mūs visus. Lai gan diena bija

stipri nomākusies, pat līnāja, Jaunsudrabiņš apgalvoja, ka uzņēmumi būšot labi, jo viņš protot labi uzķert. Rezdēsīm.

Rīgā 1930. 27. IV

- ¹ Cēsu grāmatu izdevējs un tirgotājs O. Jēpe (1875—1951) izdeva arī jaunatnes literatūru. No 1921. gada K. Egle kārtoja rakstu krājumus «Bērnu un jaunatnes literatūra», kas vēlāk sazarojās sērijās «Bērnu literatūra» un «Jaunatnes literatūra». No 1922. gada Jēpe atvēra sava uzņēmuma nodaļu Rīgā, un K. Egle vadīja šeit iekārtoto bibliotēku.
- ² Rakstnieka dzīvesbiedre Elmīra.
- ³ 1921. gadā K. Egle dzīvoja Rēzeknē. Par dzīvi Cēsīs un Cēsu apkārtnē viņš domāja arī vēlāk, dzīvodams jau Rīgā.
- ⁴ R. Tagore. Dārziņš. No angļu val. tulk. K. Egle.
- ⁵ Pirmos Tagores dzejas tulkojumus (starp tiem «Nāc, kāda esi tu...») K. Egle veltīja savai nākamajai dzīvesbiedrei.
- ⁶ K. Egle stāstīja, ka viņš daudzkārt lasījis balsī tulkoto Tagores dzeju, lai pārliecinātos, vai tulkojumam ir dzejisks ritms un vai skanējums ir muzikāls.
- ⁷ Stāsts «Mazās asīrietes deguns» saglabājies rokrakstā.
- ⁸ K. Egle sarakstījis vairākus nelielus stāstus un skices par austrumu tēmām, bet tie palikuši rokrakstā.
- ⁹ R. Tagores «Gitandžali» A. Gulbis izdeva 1930. gadā.
- ¹⁰ Tagad Vienības gatve.
- ¹¹ A. Mežsēts vadīja daiļliteratūras izdevniecību «Vainags», bet, nebūdam komersants, nokļuva materiālās grūtībās. K. Egle vēl pēdējos dzīves gados ar prieku atcerējās Mežsēta lielo entuziasmu latviešu literatūras izdošanā.
- ¹² Jaunatnes žurnāls «Latvijas Jaunatne» iznāca no 1924. gada līdz 1940. gadam. K. Egle bija žurnāla redaktors līdz 1926. gadam.

JĀNA PRIEDE

BIEZĀDAINIS

(Jāņa Liepiņa ievads un publikācija)

Jānas Priedes (1907. g. 21. I—1974. g. 11. VIII) vārds plašākām lasītāju aprindām palicis maz pazīstams, jo rakstniece ir tikai divu grāmatu un vairāku periodikā publicētu stāstu autore. Jānas Priedes literārā aktivitāte sākās 30. gadu beigās, kara laikā rakstniece klusēja, arī pēckara gados publicējās reti. Īsi pirms nāves viņa atkal sarosījās, vēlējās dalīties domās ar lasītājiem, taču vairs nepaguva darbus publicēt. Neiespiesti palika daudzi stāsti, krietns skaits dzejoļu, iecerētā kultūrvēsturiskā romāna «Manta» pirmā daļa — «Dzeguzes smiekli» un 1967. gadā pantos uzrakstītā luga par Šekspīru — «Bargā mīla». (Lugas eksemplārs Melngaiļa TMN arhīvā.)

Jāna Priede, īstajā vārdā Tatjana Rauhingere, dzimusi Somijā (Vīborgā), kur pēc 1905. gada notikumiem bija nokļuvis viņas tēvs, miertiesnesis Francis Sologubs, dedzīgs revolūcijas aizstāvis. Meita aug inteliģentā ģimenē: māte — skolotāja, mātestēvs Simanis Novickis savulaik vācis materiālus pirmajai latviešu etnogrāfiskajai izstādei un strādājis par Rīgas Latviešu biedrības muzeja pārzini.

Drīz pēc meitas dzimšanas tēvs mirst. Vienpadsmit gadu vecumā Jāna Priede kopā ar māti aizbrauc no Somijas uz Carskoje Selo, kur mācās ģimnāzijā. Pēc pirmā pasaules kara ģimene atgriežas Latvijā un apmetas Daugavpilī, vēlāk mātes dzimtajās mājās Dēmenes pagastā. Jāna Priede beidz Daugavpils Dzelzceļnieku pamatskolu, pēc tam pabeidz Rīgas pilsētas 4. ģimnāziju un, Jāņa Alberta Jansona rosināta, iestājas Latvijas Valsts universitātes Filoloģijas fakultātes vēstures nodaļā. Studente saslīgst

ar tuberkulozi un aizbrauc ārstēties uz Šveici. Vīnē iepazīstas ar austriešu grafiķi Georgu Rauhingeru un apprecas. 1934. gadā Priede uzsāk studijas Vīnē (Ēģiptes un Āfrikas pētniecības institūtā). Īsi pirms otrā pasaules kara viņa atgriežas Latvijā un sāk strādāt Rīgā Valsts bibliotēkā. Pēdējos piecpadsmit gadus līdz pensijai strādājusi par Rīgas autobusu parka bibliotēkas pārzini.

1938. gadā Valtera un Rapas apgādā izdots jaunatnes stāsts «Tālais ceļš» (titullapā nepareizi iespiests: Jāna Priedīte). Grāmatā tēlotas pirmā pasaules kara bēgļu ainas, ciņas un gūsts. Tas viss jāpārdzīvo mazai meitiņai Mārītei. Grāmatā ir tiem laikiem neraksturīgs spēcīgs internacionāls skanējums. Taču psiholoģiskā tēlojuma virspusība mazina grāmatas māksliniecisko vērtību.

Padomju laikā iespiesti stāsti «Divi Pēteri» («Zvaigzne», 1957, № 2) un «Revolūcijas mazmeita» («Bērniņa», 1957, № 2). Stāsts «Divi Pēteri» atklāj pēckara gadu grūtības un uz to fona tēlo cilvēku alkas pēc laimes. «Revolūcijas mazmeita» tematiski un mākslinieciski maznozīmīgs stāsts, redzams, rakstniece pārtransponējusi savus Austrijas Alpu pieredzējumus svešā vidē, kas rada disonantīvu sajūtu.

Nopietni vajadzētu pārdomāt par iespēju uzvest lugu «Bargā mīla». Ir taču mums krietns skaits spēcīgu Tautas teātru.

Seit ievietotais stāsts «Biezādainis» uzrakstīts 1966. gadā.

Visbiežāk es apmeklēju zooloģiskā dārza lielo paviljonu. Tur bija mitekļi tām būtnēm, ko daba radījusi savā pirmatnējā pārgalvībā. Taču dzīve pamazām parādīja, ka lielie apveidi neatbilst pastāvēšanas prasībām, un daba pamazām atteicās no šādas spēku izšķiešanas. Gigantu palicis maz...

Lielajā telpā silti dvašoja pēc zāles ēdājiem, viņu episkā miera un acu plakstos slēpta sapņojuma pēc brīvības. Mana draudzene žirafe labvēlīgi nobubināja pazī-

šanas vārdus žirafu valodā, un viņas vīrs satraukti ausījās.

Bet mans ceļš veda tālāk. Devos turp, kur izmisis skuma lielais Āzijas degunradzis Tonijs, *Rhinocerus unicornis*.

Mūsu senčus daba vēl nebija varbūt pat ne iecerējusi, kad viņa senči jau cīnījās un pastāvēja pret būtnēm, apveltītām ar smadzeņu minimumu un zobu maksimumu. Eocēna pirmdzimtais! Tev daba piešķīrusi biezas bruņas, kaulu un muskuļu kalnu, smalku ožu, lielisku dzirdi, vāju redzi un vēl kaut ko, zoologa sausajiem vārdiem nepasakāmu.

Tonijam neveicās. Viņa vienīgais aizstāvis un sargs — mītnes apkopējs — baidījās no dzīvnieka smagā lieluma. Meta barību tvertnē no atstatuma, dzeramo ūdeni ievadīja ar šļūteni. Viņi nesapratās.

Tonijs jau pēc dabas bija vientuļnieks. Taču brīvībā viņa vientulību kļiedēja daudz mīlu lietu. Dzimtenes upē arī jau ūdens vien tecēja, bet tas bija dzīvs, meta ap kāju stumbriem jautrus gredzenus. Tur bija kupli koki un dzīvelīgi krūmi, noslēpumaini brikšņi un slaidi bambusi, debesis bija pilnas putnu dziesmu. Šeit bija tikai barības tvertne un šļūtene. Vairāk itin nekā. Tāpēc Tonija vientulība tapa grūtsirdīga un īgna.

Bet tad notika brīnums. Biezo stieņu starpā parādījās maza, balta, sprogaina galviņa ar diviem radziņiem un dzintarinām acīm, un Tonija barības tvertnē ielēca īsta, dzīva, bezbēdīga un bezbailīga pundurkaziņa Ieviņa. Nē, piegriezdamā ne mazākās vērības milzenim, viņa teicamā ēstgribā mīlojās pie Tonija pusdienu galda un vicināja viņa deguna priekšā baltu astes galiņu.

Kaut kas neredzēts!

Un Tonijs nobijās. Nē, nē, ne jau no pundurkaziņas. Viņš nobijās pats no sevis, no sava lieluma, no savas biezādainības, no sava ķermeņa svara: ka tikai nesaplacinu šo balto, paļāvīgo, bezbēdīgo radījumu! Tirpdams un

tusnīdams no bailēm, lielais Tonijs lēni atkāpās visattālākajā aizgalda stūrī, lai nenobaidītu šo brīnumu, lai nesamītu, lai nesapiestu šo brīvības sveicienu.

Paēdusi un padzērusi Ieviņa apskatījās, kur palicis tas lielais, un, ieraudzījusi kalnu aizgalda dziļumā, metās pie tā. Kaziņa tekālēja zem Tonija vēdera, berzējās gar resnajām kājām, pakāpās uz milža pēdām, atskrējusies uzbruka viņa ceļgaliem. Tonijs stāvēja kā klints un žēli vaidēja no prieka, kad kustīgais baltais sprogu kamoliņš gadījās viņa acu tuvumā. Pagriezt galvu viņš neuzdrošinājās. Kas to varēja zināt, kur šini brīdī tāda leterniece ir. Vai tikai viņai nedraud briesmas? Vienīgā drošība — nekustēties. Un Tonijs pat lāgā elpot baidījās.

Pundurkaziņa nogura. Ieskrējusies viņa ielēca barības tvertnē un ierīkojās tur uz guļu. Caur stieplu pinumu Tonijs redzēja viņu tur baltojamies.

Nu varēja atbrīvot muskuļus un uzelpot. Lēnām, uzmanīgi, nedroši Tonijs panācās tuvāk kaziņai, tad pārlicās un, acu nenovērsis no baltajām sprodziņām, kāri ieelpoja otras dzīvības smaržu, siltumu, mieru, pašāvību. Šai brīdī Ieviņa viņam atdeva visu, ko bija atņēmusi gūstniecība: upi, brikšņus, putnu dziesmas un miklo zemi. Visu. Viņš bija atkal atguvis zudušo. Un viņš vairs nebija viens. Tonijs izslējās pāri barības tvertnei, ar draudoši pastieptu galvu sargādams gulētājas mieru.

Šai laikā visas telpas pārmeklēja uztrauktais pundurkaziņas kopējs un sargs.

— Un vienmēr tā, — viņš skaļi sūdzējās, — nav viņai valda! Visi režģi par vājiem. Viņa visiem lien cauri. Nu gan būs ielīdusi kādam plēsonim rīklē.

Viņa balss iedrebējās.

— Vai nav pie jums? — viņš apjautājās Tonija sargam.

Tas atmeta ar roku. Viņa vienaldzība kaitināja kustīgo un satraukto meklētāju. Uzskatījis Toniju, kaziņas sargs ievēroja lielā stāva stājā ko aizdomīgu.

— Kā tad! Šis lempis būs Ieviņu vienkārši nospiedis. Sargam saņņaudzās sirds. Viņš panācās tuvāk. Tonija šņācienā bija kaut kas tik draudošs, ka vajadzēja atkāp-ties otram sargam arī.

— Pagalam Ieviņa, — nopūtās viņas saimnieks.

Izdzirdusi pazīstamu balsi, Ieviņa izslēja zem Tonija žokļa savu mazo galviņu, atspērās pret degunradža plakano pieres ieliekumu, izlēca no aizgaldā un metās kopēja draudzīgi pastieptajās rokās.

— Ieviņa, mana Ieviņa, — saņņemis kaziņu klēpi, priecīgi murmināja kopējs.

Tonijs dobjī nosēcās un gar stieņiem pavadīja aizejošos līdz pašām durvīm.

Ieviņas saimnieks atskatījās.

— Tā, — viņš teica, — kur vēl man tevi nebūs jāmeklē, — un, pagriezies pret vienaldzīgo Tonija sargu, turpināja, — tavs biezādainis ir braši saņņemies.

Tad aizgāja ar izglābto Ieviņu.

Vai pundurkaziņa zināja, kādu laimi viņa atnesusi Tonijam? Viņa nāca ik dienas vienu vai divas reizes, paēda, padzēra, parotājās, pagulēja un pazuda. Tagad sargs vairs viņu nemeklēja. Viss zvērudārza personāls zināja par kaziņas gaitām.

— Ieviņa? Kur tad citur — pie Tonija!

Melanholiskais milzis pārvērtās. Mainījās pat viņa gaita. Tā likās vieglāka un vingrāka. Šai laikā arī Tonija apkopējs pārstāja no viņa baidīties, kāpa pats iekšā aizgaldā, tīrija degunradzi un apkasīja to. Kad Ieviņa kādu dienu aizkavējās un Tonijs gaidīdams nervozēja, sargs gāja meklēt sava vientuļnieka mazo draugu.

Tonijs atkal dzirdēja dziedam putņus, redzēja skalojamies upes viļņus, ziedam kokus un krūmus. Pārvērtās ne vien Tonijs. Arī Ieviņa bija kļuvusi citādāka — tāda kā cienīgāka. Un maigāk pieglaudās pie Tonija biezā vaiga, kas laikam gan nemaz nejuta, tik nojauta efemēro pie-skārienu.

LITERĀRAIS KALENDĀRS 1976. GADAM

3. janvārī	paiet	50 gadi,	kopš	dzimis	Georgs Mackovs
13. "	"	100 "	"	"	Jānis Akuraters
27. "	"	70 "	"	dzimusi	Vilija Ošiņa
28. "	"	65 "	"	"	Valija Brutāne
9. februārī	"	75 "	"	dzimis	Jānis Grots
9. "	"	60 "	"	"	Voldemārs Kalpiņš
14. "	"	120 "	"	"	Rieteklis
16. "	"	50 "	"	"	Raimonds Pormalis
28. "	"	100 "	"	dzimusi	Birzniķu Sofija
6. martā	"	80 "	"	"	Felicita Mežsēta
20. "	"	70 "	"	dzimis	Alfreds Stradiņš
21. "	"	55 "	"	"	Miervaldis Birze
3. aprīlī	"	100 "	"	"	Antons Birkerts
6. "	"	150 "	"	"	Juris Neikens
20. "	"	50 "	"	"	Harijs Heislērs
1. maijā	"	100 "	"	"	Augusts Melnalksnis
5. "	"	75 "	"	dzimusi	Anna Zaprovska
11. "	"	55 "	"	dzimis	Alfreds Krūklis
4. jūnijā	"	75 "	"	"	Arturs Kadiķis-Groznijs
6. "	"	55 "	"	"	Valdemārs Ancītis
7. "	"	70 "	"	dzimusi	Vilma Greble
12. "	"	85 "	"	dzimis	Antons Bārda
23. "	"	100 "	"	dzimusi	Tirzmaliete
3. jūlijā	"	80 "	"	dzimis	Kārlis Priednieks
14. "	"	75 "	"	"	Jūlijs Ķipers
23. augustā	"	65 "	"	"	Jānis Upītis
28. "	"	50 "	"	"	Viktors Lagzdīņš
30. "	"	150 "	"	"	Juris Caunitis

6. septembrī	paiet	60 gadi,	kopš	dzimusi	Erika Briede
10. "	"	75 "	"	dzimis	Žanis Spure
14. "	"	100 "	"	miris	Jānis Rugēns
22. "	"	120 "	"	dzimis	Pēteris Blaus
24. "	"	70 "	"	"	Arnolds Grants
30. "	"	130 "	"	"	Lapas Mārtiņš
2. oktobrī	"	110 "	"	"	Eduards Treimanis- Zvārgulis
12. "	"	70 "	"	"	Arvids Grigulis
19. "	"	85 "	"	dzimusi	Anna Lācis
21. "	"	120 "	"	dzimis	Vensku Edvarts
23. "	"	90 "	"	"	Rutku Tēvs
25. "	"	50 "	"	"	Harijs Gulbis
28. "	"	60 "	"	"	Vizbulis Bērce
1. novembrī	"	130 "	"	"	Fricis Brīvzemnieks
4. "	"	50 "	"	dzimusi	Daina Avotiņa
8. "	"	80 "	"	dzimis	Kārlis Pelēkais
9. "	"	60 "	"	"	Mārtiņš Kalndruva
13. "	"	100 "	"	"	Jānis Kļaviņš
26. "	"	75 "	"	dzimusi	Marta Grimma
4. decembrī	"	75 "	"	dzimis	Evalds Sokols
16. "	"	90 "	"	"	Edvards Vulfs
21. "	"	60 "	"	dzimusi	Olga Pūce
22. "	"	75 "	"	dzimis	Pāvils Vilips
25. "	"	90 "	"	"	Pēteris Ramizars
25. "	"	70 "	"	"	Jānis Fride
25. "	"	50 "	"	"	Zigmunds Skujiņš

SATURS	
Devītā «Varavīksne»	5

PIRMS 100 GADIEM

Saulcerīte Viese. 1875. gads	7
--	---

EDUARDS ZĪSLAKS

Līvija Labrence. Sena Jelgavas izdevniecība	18
---	----

KRĪŠJĀNIS VALDEMĀRS

Atziņas. (Jezupa Laganovska ievads un sakopojums)	31
---	----

ATIS KRONVALDS

Alfons Vilsons. Kronvalds par kultūru	45
Atis Kronvalds. Valodas lietā	51

JĀNIS PORUKS

Pēteris Zeile. Poruka estētiskie uzskati	54
Ojārs Zanders. Poruks un mūzika	68

LĪVU JURKA

Ojārs Zanders. Ar smalkiem bērza žaģariem	78
---	----

VILIS DERMANIS

Ivars Riekstiņš. Par kādas brošūras tapšanu	94
---	----

PIRMS 50 GADIEM

Ilgonis Bērsons. L. Laicens un L. Paegle buržuāziskajā Latvijā (No 1925. gada literārās dzīves hronikas)	100
---	-----

PIRMS 30 GADIEM

Ilgonis Bērsons. Uzvaras laikā	120
Ko dara rakstnieki (Informācijas «Literatūrā un Māk- slā»)	124
Mirdzas Ķempes un Erika Ādamsona vēstules (Ulda Ausekļa ievads un publikācija)	129
Ēriks Ādamsons. Nāve un dziesminieks	134
No 1945. gada publicistikas	139
Valdis Grēviņš. Maskavā	139
Fricis Rokpelnis. Latviešu strēlnieki ienāk Rīgā	143
Aleksandrs Čaks. Dzejoļi «Cīņā»	146

MIRDZA ĶEMPE

Draudzības lappuses. (Mirdzas Ābolas ievads un publi- kācija)	151
--	-----

KĀRLIS EGLE

Piezīmes. (Konstantīna Karuļa ievads un publikācija)	176
--	-----

JĀNA PRIEDE

Biezādainis. (Jāna Liepiņa ievads un publikācija)	188
Literārais kalendārs 1976. gadam	194

ALVA BERNARDIS

100

Latvian Nationalist Party Program

РАДУГА 1975

Литературное наследство
Издательство «Лиесма» Рига 1975

120

На латышском языке
Составитель Илгонис Берсонс
Художник Расма Заке

121

122

123

124

125

126

127

128

ALVA BERNARDIS

ALVA BERNARDIS

129

130

131

ALVA BERNARDIS

ALVA BERNARDIS

132

133

134

ALVA BERNARDIS

ALVA BERNARDIS

135

136

137

ALVA BERNARDIS

138

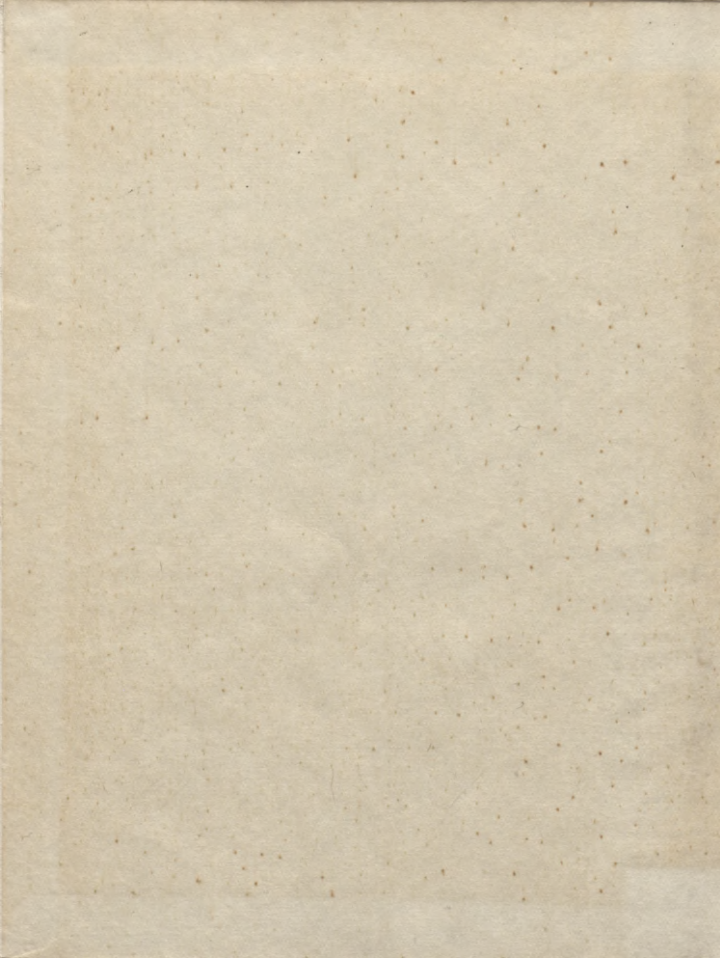
139

140

VARAVIKSNE
Literārais mantojums

Sakārtojis Ilgonis Jāzeps d. Bērsons
Redaktore L. Bībere. Māksl. redaktors
A. Jēgers. Tehn. redaktore A. Pētersone.
Korektore K. Rumbēna.

Nodota salikšanai 1975. g. 21. maijā. Pa-
rakstīta iespiešanai 1975. g. 16. septembrī.
Tipogrāfijas papīrs Nr. 2, formāts 70×108/32,
6,75 fiz. iespiedl.; 9,45 uzsk. iespiedl.; 9,01
izdevn. l. Metiens 8000 eks. JT 05408.
Maksā 60 kap. Izdevniecība «Liesma» Rīgā,
Padomju bulv. 24. Izdevn. Nr. 553/27455-
Klm-58. Iespiesta Latvijas PSR Ministru
Padomes Valsts izdevniecību, poligrāfijas
un grāmatu tirdzniecības lietu komitejas
tipogrāfijā «Čiņa» Rīgā, Blaumaņa ielā
38/40. Pasūt. Nr. 1870-Ļ.

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0305071826

60 kap.